

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

Tájépítészeti és Döntéstámogató Rendszerek Doktori Iskola

INNOVÁCIÓ ÉS FELNŐTTOKTATÁS A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN

Doktori (PhD) értekezés

Komárominé Holló Márta

Budapest

2008

A doktori iskola

- megnevezése:** Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészet és Döntéstámogató Rendszerek
(4.6. Interdiszciplináris Agrártudományok)
- tudományága:** 5.1. Gazdálkodás- és szervezéstudományok
- vezetője:** Prof. Dr. Harnos Zsolt, MHAS
tanszékvezető, egyetemi tanár
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, Kertészettudományi Kar,
Matematika és Informatika Tanszék
- Témavezető:** Dr. Bálint János, CSc
tanszékvezető, egyetemi docens
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, Kertészettudományi Kar,
Menedzsment és Marketing Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, azért az értekezés nyilvános vitára bocsátható.

.....

.....

Az iskolavezető jóváhagyása

A témavezető jóváhagyása

A Budapesti Corvinus Egyetem Élettudományi Területi Doktori Tanácsának 2008. június 10-i határozatában a nyilvános vita lefolytatására az alábbi bíráló Bizottságot jelölte ki:

BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG:

Elnöke

Dimény Imre, MHAS, Budapesti Corvinus Egyetem

Tagjai

Hajdu Istvánné, CSc, Budapesti Corvinus Egyetem

Nábrádi András, CSc, Debreceni Egyetem

Nemes Gusztáv, PhD, Magyar Tudományos Akadémia, KTI

Tóth József, PhD, Budapesti Corvinus Egyetem

Opponensek

Ferenczy Tibor, CSc, Kecskeméti Főiskola

Forgács Csaba, CSc, Budapesti Corvinus Egyetem

Titkár

Kajári Karolina, CSc, Budapesti Corvinus Egyetem

TARTALOMJEGYZÉK

1. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	3
2. TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	4
3. ÁBRAJEGYZÉK.....	5
4. BEVEZETÉS.....	7
4.1. HIPOTÉZISEK	10
5. MÓDSZERTAN.....	12
5.1. INFORMÁCIÓ GYÚJTÁS	12
5.2. ADATOK FELDOLGOZÁSA	16
6. VIDÉKFEJLESZTÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS HAZÁNKBAN.....	24
6.1. VIDÉKFEJLESZTÉS ALAPJAI	24
6.1.1. <i>A vidék definíciója.....</i>	<i>24</i>
6.1.2. <i>Elmaradott térség ismérvei</i>	<i>26</i>
6.2. VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA KIALAKULÁSA	29
6.2.1. <i>Vidékfejlesztési politika előzményei Magyarországon</i>	<i>29</i>
6.2.2. <i>Vidékfejlesztési politika kialakulása az Európai Unióban</i>	<i>31</i>
6.2.3. <i>A Corki Nyilatkozat</i>	<i>34</i>
6.3. VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA NAPJAINKBAN	37
6.4. VIDÉKFEJLESZTÉS ÉS A MULTIFUNKCIONÁLIS MEZŐGAZDASÁG	48
6.4.1. <i>„Szélesítés”: Falusi turizmussal</i>	<i>55</i>
6.4.2. <i>„Mélyítés”: Új piacok kihasználásával</i>	<i>62</i>
6.4.3. <i>„Újraalapozás”: Új energiák a mezőgazdasági termelésben</i>	<i>65</i>
7. TÉRSÉGI VERSENYKÉPESSÉG ÉS AZ INNOVÁCIÓ	70
7.1. INNOVÁCIÓ A VIDÉKFEJLESZTÉSBN	70
7.2. MODERN KALÁKÁK, SZÍVESSÉGCSERÉK	74
7.3. TÉRSÉGI INNOVÁCIÓ A GYAKORLATBAN	77
7.3.1. <i>Esettanulmány: Nagyszékely.....</i>	<i>78</i>

7.3.2.	<i>Esettanulmány: Kisvejke</i>	89
8.	FELNŐTTOKTATÁS SZEREPE A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN	98
8.1.	OKTATÁS ÉS A GAZDASÁG KAPCSOLATA.....	98
8.2.	FELNŐTTOKTATÁS A TÉRSÉGFEJLESZTÉSBEN	102
8.3.	ÜZLETI MODELL A FELNŐTTOKTATÁSBAN	106
8.3.1.	<i>Innovatív oktatási program</i>	108
8.3.2.	<i>Karunk felnőttoktatási szerepe</i>	113
8.3.3.	<i>Népfőiskolák a térségfejlesztésben</i>	118
9.	KÖVETKEZTETÉSEK ÉS EREDMÉNYEK	125
10.	ÖSSZEFOGLALÁS	131
11.	SUMMARY	133
12.	MELLÉKLETEK	135
12.1.	IRODALOMJEGYZÉK.....	135
12.2.	A TENGELYEKNEK MEGFELELŐ INTÉZKEDÉSEK A STRATÉGIA TÍPUSA SZERINT	143
12.3.	TAMÁSI KISTÉRSÉG BEMUTATÁSA STATISZTIKAI ADATOKKAL	145
12.4.	STRATÉGIAI SWOT DIAGRAM A KISVEJKE KISTÉRSÉGBEN.....	146
12.5.	CSOPORTBEOSZTÁS ALAPJAI A „RURAL DEVELOPMENT IN THE ENLARGED EUROPEAN UNION” CÍMŰ ERASMUS INTENZÍV PROGRAMON.....	147
12.5.1.	<i>Csoportbeosztás a maribori programon 2006-ban</i>	147
12.5.2.	<i>Csoportbeosztás a faroi programon</i>	147
12.6.	NYÁRÁDSZEREDÁN VÉGZETT DIÁKOK HELYZETE	148
12.7.	MAGYAR NÉPFŐISKOLAI TÁRSASÁG TAGSZERVEZETEI:	149
13.	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	153

1. RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- APEH: Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal
- BKNSZ IT: Budapest Környéki Népőiskolai Szövetség Ifjúsági Tagozata
- CARPE: Common Agricultural and Rural Policy (Közös Agrár- és Vidékpolitika)
- EMGA: Európai Mezőgazdasági Garancia Alap
- EMOGA: Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap
- EMVA (EAFRD): Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (European Agricultural Fund for Rural Development)
- EU: Európai Unió
- FATOSZ: Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége
- KAP (CAP): Közös Agrárpolitika (Common Agricultural Policy)
- LAG: Local Action Group (Helyi Akciócsoport)
- LAU: Local Administrative Unit (Helyi Adminisztratív Egység)
- LEADER: Liaison Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale (Közösségi Kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében)
- LLL: Lifelong Learning (egész életen át tartó tanulás)
- MNT: Magyar Népőiskolai Társaság
- NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics (Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája)
- OECD: Organization for Economic Cooperatin and Development (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet)
- OKJ: Országos Képzési Jegyzék
- PDO: Protected Designation of Origin (oltalom alatt álló eredetmegjelölés)
- SAPARD: Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development, Előcsatlakozási program a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés területén
- STEP: Social (társadalmi tényezők)- Technological (műszaki fejlettség) – Economical (gazdasági tényezők) – Political (politikai tényezők) elemzése
- SWOT: Strengths (erősségek) – Weaknesses (gyengeségek) – Opportunities (Lehetőségek) – Threats (fenyegetések) elemzése
- UMVP: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program
- USAID: United States Agency for International Development (USA Nemzetközi Fejlesztési Hivatala)

2. TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: Területfejlesztés – Vidékfejlesztés megkülönböztetése	31
2. táblázat: UMVP intézkedéscsoportjai és forrás felosztása.....	42
3. táblázat: A sikerkereső és a kudarckerülő magatartás jellemzői	73
4. táblázat: A konstruktív és a destruktív versengés jellemzői	73
5. táblázat: A munkanélküliségi arány alakulása Nagyszékelyben	81
6. táblázat: Egyszerűsített, összegzett SWOT analízis Nagyszékely településre.....	82
7. táblázat: Kistérségi statisztikai adatok: Iskolázottság	90
8. táblázat: Kistérségi statisztikai adatok: Foglalkoztatottság	91
9. táblázat: A kistérség területének művelési ágak szerinti megoszlása.....	92

3. ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Vidékfejlesztés, innováció és felnőttoktatás kapcsolata a dolgozat tükrében.....	9
2. ábra: Információ és adatforrás típusok.....	13
3. ábra: Adatgyűjtési technikák egy kvalitatív-kvantitatív skálán	14
4. ábra: Mentális térkép Závod községről.....	16
5. ábra: A dolgozat módszertani felépítése.....	23
6. ábra: Vidéki térségeink	25
7. ábra: A magyarországi kistérségek helyzete	28
8. ábra A CAP és CARPE elemei (szerk. Juhász Mária).....	36
9. ábra: Vidékfejlesztési szakpolitika alapjai az Európai Unióban 2007-2013 között.....	39
10. ábra: A SWOT analízis erősségei és gyengeségei, valamint az UMVP céljai.....	44
11. ábra: A SWOT analízis lehetőségei és veszélyei, valamint az ehhez kapcsolódó trendek.	45
12. ábra: A multifunkcionális mezőgazdaság pozitív externáliái.....	53
13. ábra: A hagyományos mezőgazdaság 3 oldala	54
14. ábra: A multifunkcionális mezőgazdaság modellje.....	55
15. ábra: Slow Food mozgalom lógója.....	63
16. ábra: „Rural fuel” üzleti modellje.....	68
17. ábra: Sikeres térségi innováció folyamata.....	72
18. ábra Nagyszékely lakosságának változása (1870-2006)	80
19. ábra: Problémafa az általános okokkal Nagyszékelyben.....	83
20. ábra: Célfá a megvalósult és részben megvalósult tervekkel Nagyszékelyben.....	85
21. ábra Megvalósult projektek.....	86
22. ábra: Egy felújított sváb ház ad helyet az inkubátorházak	87
23. ábra: Multifunkcionális mezőgazdaság megjelenése a nagyszékelyi fejlesztésekben.....	88

24. ábra: A gyümölcsstároló és –feldolgozó a falu határában	93
25. ábra: Tervek Kisvejkén logikai keretmátrixba foglalva.....	95
26. ábra: Multifunkcionalitás megjelenése a kisvejkei fejlesztésekben	96
27. ábra: „Inglehart értéktengelye”	101
28. ábra: „Dehesa” ökoszisztéma.....	110
29. ábra: Multifunkcionalitás a Los Pedroches kistérségben, hallgatói visszacsatolással	113
30. ábra: Az 1997 és 2006 között végzett hallgatók megoszlása megyénként.....	116
31. ábra: Erdélyi magyarság eloszlása	117
32. ábra: Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872)	119
33. ábra: A Magyar Népfőiskolai Társaság és a Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség Ifjúsági Tagozatának emblémája.....	122

4. BEVEZETÉS

Kutatásunk célja az innováció megjelenésének és elterjedésének, valamint a felnőttoktatás szerepének vizsgálata vidéki, falusi térségekben. Arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a vidéki térségekben hogyan jelenik meg egy-egy új ötlet, hogyan jut el az ötlet a megvalósulás szakaszába és ezt követően miként válik fenntarthatóvá, életképessé. Úgy gondoljuk napjainkban már nem kérdéses a vidékfejlesztés jelentősége a hazai agrárium fejlődésében, ugyanakkor a vidékfejlesztést sokan még mindig inkább „divatos” témának, mint a gyakorlatban ténylegesen megvalósítandó feladatnak, célnak tekintik.

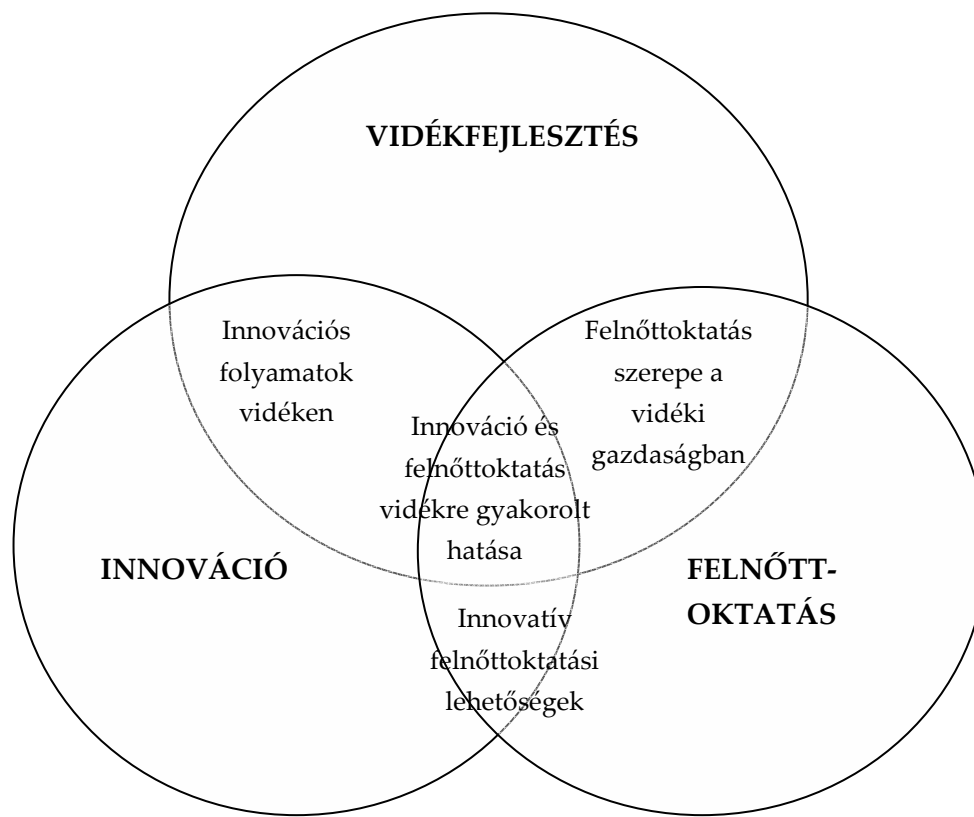
A vidékfejlesztés témakörével egyetemi tanulmányaim során találkoztam először, amikor bekapcsolódhattam a Menedzsment és Marketing tanszék (Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar) vidékfejlesztési munkáiba. Diplomamunkámat falusi turizmus témakörében írtam, nyári gyakorlatomat a pákozdi Falusi turizmus Idegenforgalmi és Információs Irodán töltöttem, ahol a téma gyakorlati oldalával ismerkedtem meg. Később barátainkkal és férjemmel közösen ifjúsági falusi szálláshelyet működtettünk a mátrai Szuha községben, ahol közösségfejlesztéssel, csoportfejlesztéssel is foglalkoztunk. Vidékfejlesztési tanulmányaimat elmélyíthettem PhD hallgatóként. Tanszéki munkáink során foglalkoztunk tanácsadással és részt vettünk felnőttoktatási projekteken. Bekapcsolódhattam az egyetemünk határon túli képzéseibe és önkéntes szervezőként elkezdtem ifjúsági csoportokkal foglalkozni a Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetségnél. Ez a kapcsolat segített ahhoz, hogy rövid időt eltöltssek Dániában, a Silkeborgi Népfőiskolán. Nagyon nagy hatással volt rám a skandináv típusú népfőiskola működése és szellemisége, ami a vidéki felnőttoktatás irányába terelte az érdeklődésemet. Sajnos a hazai tapasztalataim ezen a téren igen kedvezőtlenek voltak. Mégis úgy gondolom, a vidéki térségek fejlődésének sikerét komolyan befolyásolja a felnőttoktatás. Kutatásaim során kerestem azokat a pontokat, ahol a térségi innovációs folyamatokban a tanulás, a felnőttoktatás fontos szerepet játszhat.

Terepmunkánkat az ország több pontján, sőt a határon túl (Kárpátalja, Erdély) folytattuk, dolgozatunkban ezek közül két Tolna megyei települést Nagyszékelyt és Kisvejkét illetve

ezen környékét mutatom be. Tanszékünk a kiválasztott térségekkel agrár- és vidékfejlesztési munkák kapcsán ismerkedett meg az 1990-es évek közepén. Ekkor indult el az érdeklődés a két kistérségben a vidékfejlesztés különböző lehetőségei felé. Elsősorban Európai Unió és hazai fejlesztési források (pl. PHARE, Pilot SAPARD, SAPARD, minisztériumi pályázatok, stb.) szükségessé tették egyrészt a helyzetelemzés elvégzését, másrészt a különböző helyi adottságok, helyi ismeretek (local knowledge) megismerését, a fejlesztési irányok kidolgozását.

A terepmunkák során résztvevő megfigyelést és általában strukturálatlan interjúkat alkalmaztunk. Megpróbálkoztunk olyan új módszerekkel is, amiket a hazai vidékfejlesztéssel foglalkozó agrárszakemberek még kevésbé használnak. Ilyen pl. a mentális vagy kognitív térképezés.

Dolgozatunk felépítése nem lineáris (1. ábra), három nagy területtel, a vidékfejlesztéssel, az innovációval és a felnőttoktatással foglalkozik. A három terület határmezsgyéi a legizgalmasabbak, a kutatás elsősorban ezekre irányul. Esettanulmányokon keresztül szeretnénk bemutatni olyan vidéki innovációkat, felnőttoktatási lehetőségeket, amelyek reményeink szerint gyakorlatban is hasznosítható ötletekkel rendelkeznek. Célkitűzéseink között szerepel, hogy bemutassuk a vidékfejlesztés különböző szintű megjelenései között (szakpolitika, gyakorlati megvalósulás) hogyan jelenik meg az innováció, és milyen hatása van az oktatásnak, különös tekintettel a felnőttoktatásnak a vidék fejlődésében.

1. ábra: Vidékfejlesztés, innováció és felnőttoktatás kapcsolata a dolgozat tükrében

PhD tanulmányaimat 2000-ben kezdtem, korábbi tanszéki és önkéntes munkáim hatására a kutatási témának „Innováció és felnőttoktatás a térségfejlesztésben” címet adtuk. Akkoriban a vidékfejlesztés kifejezés inkább pártpolitikai jelentéssel, mint szakmai tartalommal bírt. Egy divatos politikai frázis volt, melynek hatására 1998-ban a korábbi Földművelésügyi Minisztérium is nevet változtatott, az azóta is használt Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium nevet kapta. Természetesen a névváltozásban szerepet játszott az európai integráció gyorsuló üteme, melynek részeként az agrártárca szerepet kívánt vállalni a vidéki élet mezőgazdaságon kívül eső területeiből is. Kezdetben ez a szerep csak demagógia szintjén működött, így 2000-ben jobbnak láttuk a tényleges, gyakorlati vidékfejlesztési feladatokra, programokra a térségfejlesztés kifejezést használni. Véleményem szerint az eltelt közel kilenc évben a vidékfejlesztés a szakpolitika tényleges részévé vált, bár egyes területein

még mindig a mezőgazdaság fejlesztése a hangsúlyos, a komplex „térségfejlesztés” még mindig sok helyen háttérbe kerül. Bizonyíték erre a jelenleg érvényes támogatási rendszerben a pénzügyi arányok eltolódása az inkább mezőgazdaság-fejlesztésre irányuló programok felé (lásd. 6.3. fejezet). Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy a vidékfejlesztés fogalmát nem csak a politika, de az ezzel foglalkozó szakma is elfogadta, használata általánossá vált.

A dolgozatban többes szám első személyben fogalmazok, ezzel is kifejezve, hogy kutatásom a Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar Menedzsment és Marketing Tanszékének kutatási programjaiba szorosan bekapcsolódik (OTKA-k, OKTK, stb.), így következtetéseink, eredményeink is gyakran közösek.

4.1.HIPOTÉZISEK

A kutatás során a következő kérdéseket tettük fel, melyre szerettünk volna választ kapni. A dolgozatban megjelenő hipotézisek is e kérdések alapján kerültek megfogalmazásra.

- Hogyan fejlődött az Európai Unió és hazánk vidékfejlesztési politikája?
- Megjelenik-e a vidékfejlesztési politikában az innováció és az oktatás?
- Mit jelent a multifunkcionális mezőgazdaság?
- Milyen lehetőségek vannak a hagyományos mezőgazdasági modell átalakítására multifunkcionális modellé?
- Hogyan jelenik meg az innováció a vidéki térségekben?
- Mit jelent gyakorlatban az innováció települési, kistérségi szinten?
- Hogyan kapcsolódik össze a gazdaság és az oktatás?
- Megjelenik-e a felnőttoktatás a vidékfejlesztésben?
- Mit jelent a gyakorlatban az oktatás vidékfejlesztési szerepe?

A kérdések feltevésekor természetesen rendelkezünk valamilyen prekonceptióval, megérzéssel, amit nem szerettünk volna hipotetikussá alakítani. Az állításainkat sokkal inkább úgy kívántuk összeállítani, hogy azokra az egyes fejezetekben megfelelően alátámasztott érveket és ellenérveket találjunk. A dolgozat hipotézisei a fent említett kérdések alapján:

1. hipotézis: A hazai vidékfejlesztési szakpolitikában megjelenik az innováció és az oktatás, mint támogatandó cél.
2. hipotézis: A multifunkcionális mezőgazdaság egy olyan új paradigma hazánkban és az Európai Unióban, melyhez mind a szakpolitika, mind a gyakorlat alkalmazkodik.
3. hipotézis: Az innováció sajátos formái megjelennek a vidékfejlesztés gyakorlatában, az innováció folyamata ténylegesen elindul.
4. hipotézis: Az oktatás és a felnőttoktatás hatással van a vidékfejlesztési folyamatokra.
5. hipotézis: Különböző intézmények, eltérő módszerekkel a gyakorlatban is megjelennek oktatási programokkal vidéki közösségek számára.

Az öt hipotézis a vidékfejlesztési politika kialakulását, a multifunkcionális mezőgazdaság megjelenését és ehhez kapcsolódóan a térségi innováció és az oktatás/felnőttoktatás szerepét veszi számba. A dolgozatunk különböző fejezeteiben ezeket a területeket ismertetjük, megpróbáljuk bemutatni a témához kapcsolódó szakirodalmat, és gyakorlati tapasztalatainkkal kiegészítve keressük a választ a feltett kérdésekre megfelelően. A dolgozat végén a 9. Következtetések és eredmények című fejezetben a hipotéziseknek megfelelően foglaljuk össze a dolgozatunk eredményeit.

5. MÓDSZERTAN

5.1. INFORMÁCIÓ GYŰJTÉS

Kutatásunk első része úgynevezett szekunder kutatás (Tomcsányi P., 2000), amikor a meglévő szakirodalmakat próbáljuk áttekinteni. Vidékfejlesztés a hazai tudományos életben, és itt elsősorban a mezőgazdasági tudományokra gondolok, egy igen fiatal, de divatos terület. Hazai és nemzetközi szakirodalma igen változatos. A dolgozatban a témához kapcsolódó irodalmat próbáljuk áttekinteni, egyrészt általánosan a vidékfejlesztést és annak intézményeit mutatjuk be, másrészt a vidékfejlesztéshez kapcsolódó innovációkat és a felnőttoktatást, mint szűkebb területet ismertetjük.

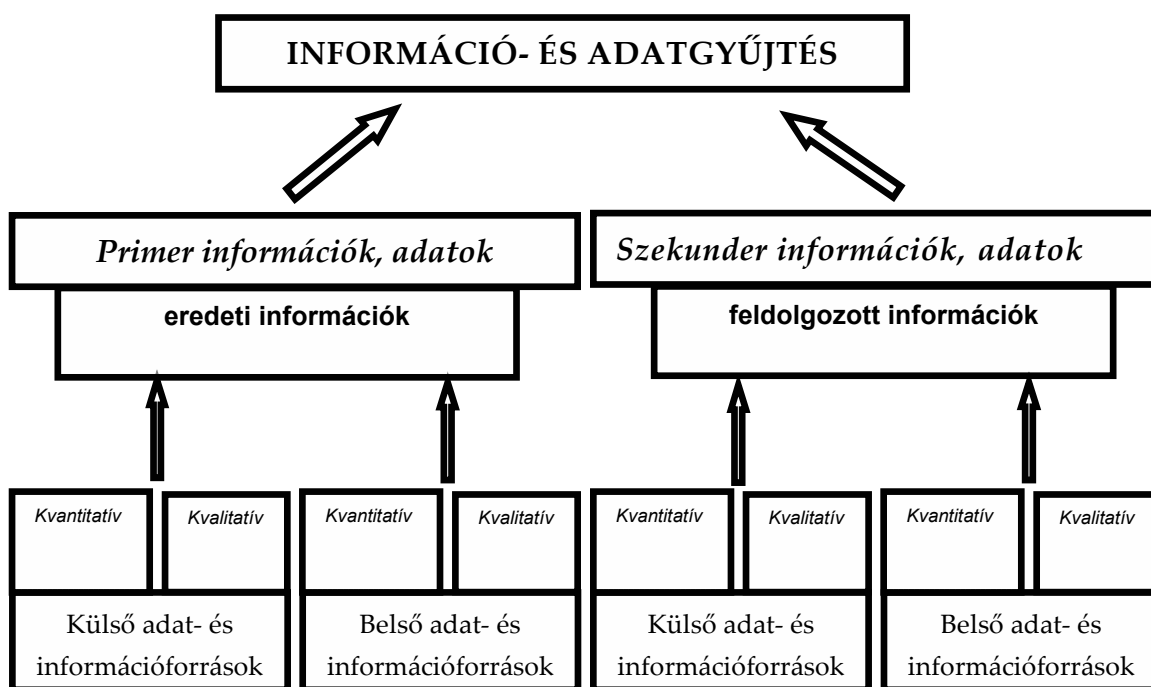
Kutatásunk másik része az úgynevezett primer kutatás (Tomcsányi P., 2000), amikor terepmunka során információkat gyűjtünk. Ez települések, térségek megismerését, az ott zajló folyamatok bemutatását, interpretációját jelenti. A terep megismerése során a következő menetrendet próbáltuk meg követni:

1. terepbejárás, helyzetelemzés
2. statisztikai adatok elemzése
3. interjú készítés (önkormányzat, vállalkozók, civil szervezetek, magánszemélyek)
4. javaslatok közös kidolgozása (helyi szereplőkkel együtt, falugyűlés)
5. tanulmány, (esetleg pályázat) készítés (interpretáció)

A fenti menetrendet nagyon jól kiegészítették a térségekben tartott oktatási programok, amit a tanszék munkatársaival közösen valósítottunk meg pl. Lengyel községben vagy a határon túli képzésekben. Lengyel községben az Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakképző Intézet és a regionális munkaügyi központ közös szervezésében „Mezőgazdasági vállalkozó” OKJ képzés keretein belül helyi agrárvállalkozókkal ismerkedtünk meg. A már felnőtt, tapasztalt emberek körében a hagyományos oktatási módszereken túl megvalósíthattuk az informális oktatás különböző fajtáit. A hagyományos iskolai kereteken kívüli oktatás lényege

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

az, hogy a tanfolyamon résztvevő csoport tagjai és a „tanár” - vagy talán helyesebb csoportvezetőnek nevezni - partneri viszonyt kialakítva, közösen dolgozza fel az adott témát, közös végkövetkeztetéshez, meggyőződéshez, tudáshoz jut. Ez természetesen akkor működik, ha kötetlenül, oldottan tudnak kommunikálni. Ez az a pont, ahol nagyon jól felhasználhattuk az oktatást arra, hogy a helyi, mezőgazdasággal foglalkozó vállalkozóktól ismeretek szerezzünk, olyan problémákról, rejtett dolgokról, amik egy interjú során ritkán kerülnek elő. Hasonló módon jutottunk ismeretanyaghoz a tanszék által a térségben tartott előadássorozat, tanácsadói munka illetve a határon túli képzés kapcsán. Az ilyen típusú oktatásokba nagyon jól beépíthetőek az esttanulmányok, amelyek a diákok kreativitását, problémamegoldó képességét fejlesztik, ugyanakkor „kiszélesítve” saját tapasztalataikat, egyéni problémáikat a tanárral megosztják, amit később az esttanulmány fejlesztése során felhasználhatunk. Az ilyen típusú kutatásokat Dick, B. (1999) után akciókutatásnak nevezzük. Az akciókutatás lényegében kutatási módszerek csoportja, melyben valamilyen cselekvés, változás előidézése és a kutatás (folyamat megértése) egyszerre történik.

2. ábra: Információ és adatforrás típusok

Forrás: Bálint J. – Ferenczy T. – Juhász M. (2005)

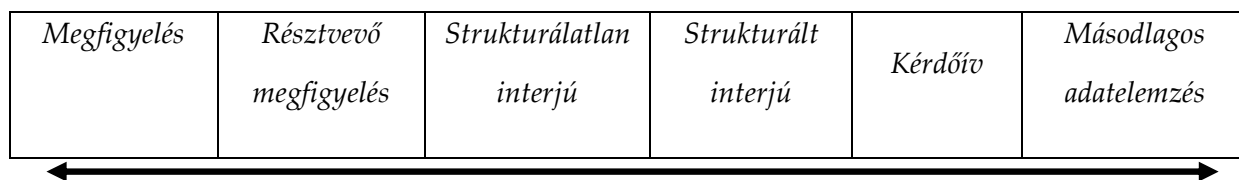
A kutatásoknál általában kétféle adatgyűjtési technikát különböztetnek meg: kvalitatív és kvantitatív technikák. A vidékfejlesztésben, települési koncepciók elkészítésekor mindkét technikának, módszernek nagy jelentősége van, egymást kiegészíthetik. Általában

statisztikai adatok a helyi önkormányzattól, esetleg statisztikai hivatalból beszerezhetők, bár pontosságuk, aktualitásuk gyakran megkérdőjelezhető.

A helyi társadalmak, a helyi kultúra és gazdaság megismerésére használt adatgyűjtési technikákat Letenyei (2004) a következő módon osztályozza, annak megfelelően, hogy mennyire kvalitatív illetve kvantitatív a gyűjtés jellege:

- Mennyire strukturált az adatgyűjtés, azaz pontosan meghatározzuk-e, hogy milyen adatot és információt gyűjtünk?
- Hány alanyt (hány embert, vállalkozást) lehet az adott technikával megkeresni, sok vagy kevés megkérdezettől lesz adatunk?
- Mennyire „terep specifikus”, azaz csak az adott településre/térségre érhető eredményeket kapunk, vagy más településekkel összehasonlítható adatokat gyűjtünk?
- A kutató mennyire van közel a terephez, részt vesz-e személyesen az adatgyűjtésben?

Egy kutatás annál kvalitatívabb, minél inkább terephez igazodik, a kutató maga végzi személyesen, ami általában be is határolja a megkérdezhető adatközlők körét.

3. ábra: Adatgyűjtési technikák egy kvalitatív-kvantitatív skálán

Forrás: Letenyei (2004)

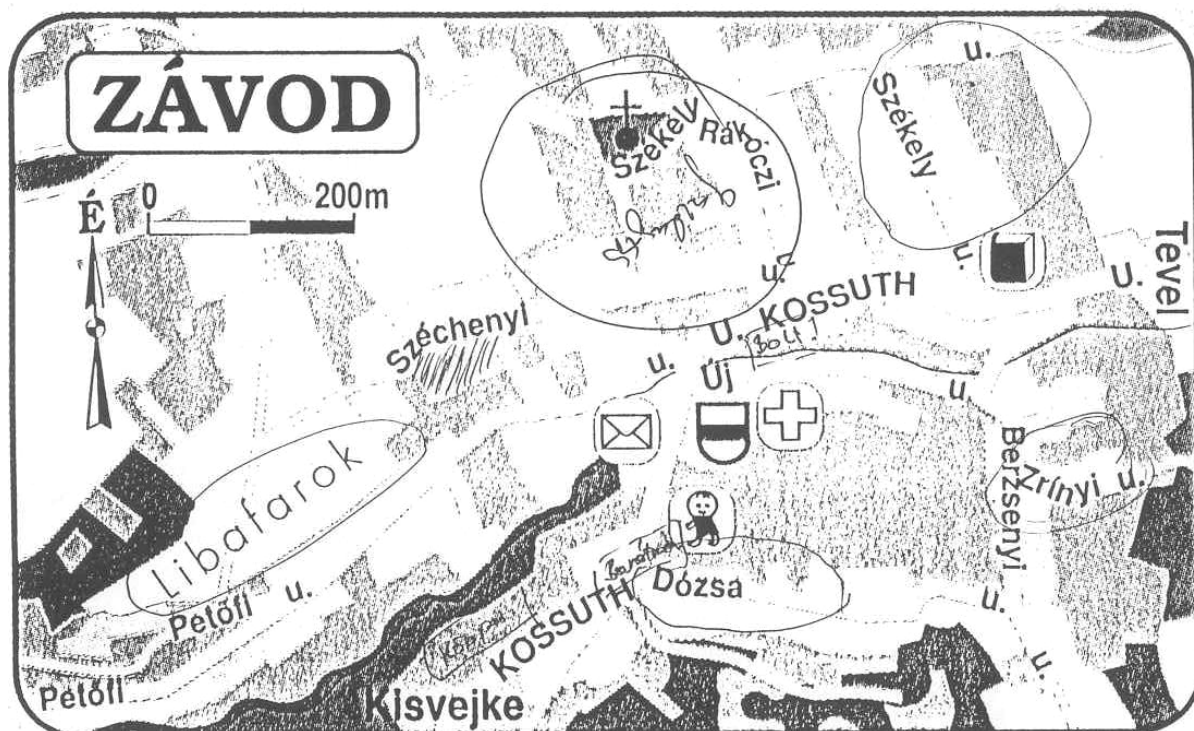
Egy-egy település megismerésére az antropológusok és szociológusok által jól ismert és használt részttevő megfigyelés módszerét használtuk (akciókutatásban is használt módszer). A módszert eredetileg antropológusok ismeretlen népcsoportok kultúrájának és társadalmának tanulmányozására dolgozták ki. A módszer azonban alkalmas a mai társadalom és helyi gazdaság megismerésére is, helyi társadalmak, kistérségi vagy települési lakóközösségek vizsgálatakor, elsősorban a kutatások kezdeti szakaszában. Az ilyen kutatásnak fontos eleme, hogy a kutató magát „felfedezőnek” tekinti, a terepet pedig

„ismeretlenek”. Természetesen tájékozódni kell a leendő helyszínről, azonban fontos, hogy a terepre érkezve a kutató félre tudja tenni korábbi ismereteit, tapasztalatait és előzetes koncepciók nélkül tudjon saját tapasztalatokat, személyes élményeket gyűjteni. A megszerzett információkat is rugalmasan kell kezelni és bátran félre kell tenni a régi értelmezéseket és újakat találni a helyükre, ha a korábbi tapasztalatok félrevitték a kutatót. A résztvevő megfigyelés végső célja az interpretáció, amikor az összegyűjtött tapasztalatokat és azok személyes értelmezését a kutató lefordítja a szélesebb közönség részére (Letenyei L., 2004). Kutatásunk esetében ez a cél általában valamilyen hazai vagy Európai Unió forrásra kiírt vidékfejlesztéssel foglalkozó pályázat önkormányzattal vagy helyi vállalkozókkal közös kidolgozása volt.

A résztvevő megfigyeléseket nagyon jól kiegészítették a terepen készített strukturálatlan interjúk, amelyek a két beszélgető kapcsolatán alapulnak, a két fél között bizonyos interakció jön létre. Solt O. (1998) szerint az interjú olyan előre megtervezett, bizonyos adott kérdésekre választ váró beszélgetés, amelyik a megkérdezett személyiségének vagy az adott interjú tárgyának mélyebb megismerését szolgálja. Az interjúknál használhatunk interjútervet, ez azonban nem a kérdezés sorrendjét határozza meg, hanem annyit jelent, hogy az interjútervben szereplő kérdések mindegyikére választ szeretnénk kapni az interjú folyamán. A kérdések egy részét "direktben" feltenni nem is érdemes, mert az előbbi definícióból következően azokra direkt módon nem lehet válaszolni. Gyakorlatban is tapasztaltuk, hogy az interjú készítésnél mennyire lényeges a kérdező személye. Általában a megkérdezettek ugyanúgy elvárják, hogy a megkérdező őszintén beszéljen magáról, ahogy a kutató is az interjú során valós, őszinte válaszokat feltételez. Az interjúkészítés előtt a kutatónak világosan el kell magyaráznia azt, hogy honnan jött és mit akar.

Mentális térképezés módszerét egyaránt használják az antropológusok, szociológusok, térképészek és alkalmazott településkutatók a terület, mint környezet egy vagy akár több személy saját szemszögéből történő bemutatására. Hasonlóan alkalmazható kis- és középvállalkozások, önkormányzatok irányítási rendszerében a problémák felmérésére, új fejlesztéseket megelőző helyzetértékelésre (pl. ökotérképezés). Kutatásunkban Letenyei (2004) nyomán a mentális és kognitív térképezés fogalmát szinonimaként használtuk. Mivel a módszertan alapjai még kidolgozás alatt állnak mi is kísérleteztünk, így kezdetben a

szabad térképrajzoláson alapuló adat-felvételezéssel próbálkoztunk, majd áttértünk a kész térképekből kiinduló adatfelvételekre.

4. ábra: Mentális térkép Závod községről

A kutatás során arra kértük a megkérdezett személyeket, hogy a már létező térképekbe rajzolják be a számukra fontos eligazodási, tájékozódási pontokat, különböző falurészeket, gazdaságilag (itt elsősorban a mezőgazdaságra fókuszáltunk) számukra kiemelkedő területeket. Az így kapott térképek később a vidékfejlesztési projekteknel jól hasznosultak, hiszen ezeken az ábrákon a helyi lakosok számára fontos falurészek és azok esetleges hiányosságai is megjelentek. A térkép értelmet csak a mellette készült interjúval nyert.

5.2. ADATOK FELDOLGOZÁSA

Az adatgyűjtést követően az adatok feldolgozására olyan módszereket választottunk, amit a vállalati gazdaságtan és a marketing szakemberek már használtak, és a vidékfejlesztésben a pályázatok kapcsán szinte kötelező módszertanként javasolnak. Ezek a projektciklus menedzsmentben használt módszerek alkalmazása a vidékfejlesztés kutatásában gyakran

korlátokba ütközik, egyik kritikus pontja, hogy a vidékfejlesztésben elvárható komplexitás és egyediség nehezen illeszthetők bele. Választásunkat a módszerek előnyeivel magyarázhatjuk: könnyen megtanulható módszerek, átlátható és nyomon követhető (logikai keretmátrix) projektek készíthetők segítségükkel. Vizsgálataink során a történetek leírásán túl valamilyen változás elindítását is terveztük, ezért a módszerek eredményeit a gyakorlatban is hasznosítható módon kívántuk megjeleníteni.

Első lépés minden esetben a helyzetfelmérés/értékelés (STEP, SWOT elemzéssel), majd ezt követi valamilyen stratégiai elemzés (Problémafa-célfa, Logikai keretmátrix alkalmazásával).

STEP elemzés:

A módszert a vállalati gazdaságtanban az üzleti terv részeként alkalmazhatják, egy-egy vállalat külső környezetének bemutatására. A vidékfejlesztésben a módszer alkalmazható kistérségi, települési szinten. Olyan külső tényezőket vesz számításba, amelyekre a térség szereplőinek közvetlenül nincs hatása, de életüket, gazdasági tevékenységüket, környezetüket nagyban befolyásolja. Klasszikus értelemben négy tényezőt vizsgál, ebből áll össze az eredeti elnevezés:

S	Social	társadalmi tényezők
T	Technological	műszaki fejlettség
E	Economical	gazdasági tényezők
P	Political	politikai tényezők

A mezőgazdasági termelés sajátosságaiból fakadóan a vidékfejlesztésben jelentős szereppel bírnak a környezeti tényezők, valamint az utóbbi évtizedek környezettudatos szemléletváltása egyaránt indokolja, hogy a külső tényezők elemzésébe is bekerüljenek. (Holló M. – Juhász M., 2007)

(E)	Environmental	környezeti tényezők
-----	---------------	---------------------

SWOT elemzés:

A versenyképességi elemzések során jól használható módszer a SWOT elemzés, amit a vidékfejlesztésben is gyakran használnak egy-egy kistérség/település/vállalkozás általános helyzetelemzésének a bemutatására. Az analízist különösebb magyarázat nélkül mutatjuk be, néhány általános, szinte mindenütt felmerülő szempont felsorolásával.

A SWOT analízis a klasszikus értelmezésében az Erősségek-Gyengeségek tényező-páros a kistérség/település belső tényezőit, míg a Lehetőségek-Veszélyek páros a külső tényezőket elemzi. Ez az éles különbségtétel nem minden esetben ennyire egyértelmű, hiszen egy-egy tényezőnek külső és belső aspektusai egyaránt lehetnek. Ugyancsak gyakran elő fordul, hogy ugyanaz a tényező egyaránt lehet erősség és gyengeség, vagy egyaránt rejlik benne lehetőség vagy rejt veszélyeket a térség számára. (Holló M. – Juhász M., 2007)

Az alábbi példánkban néhány olyan tényezőt sorolunk fel, amelyek egy térség vagy település jellemzői lehetnek:

Erősségek

- A terület kiemelkedően magas hányada alkalmas mezőgazdasági termelésre
- Kedvező termőhelyi adottságok és gazdag hagyományok a tájjelegű, egyedi minőségű termékek előállításához
- Gazdag természeti- és épített környezet, jellegzetes kulturális örökség
- Nagy-múltú és megőrzött kézműipar
- Több célú, jól működő mezőgazdasági termelés
- Stb.

Gyengeségek

- Mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége és a tőkehiány
- Termékek minősége nem egyenletes
- Elavult, elhasználódott eszközállomány
- Kisméretű gazdaságok
- Korszerűtlen termelési módok
- Öregedő, kedvezőtlen korösszetételű népesség
- Hiányzó vagy alacsony színvonalú alapszolgáltatások, elmaradott infrastruktúra
- Hiányzó vállalkozókézség
- Stb.

Lehetőségek

- Növekvő fizetőképes kereslet
- Termelési integrációk (szövetkezetek, egyéb szerveződések)
- Falusi, egészség- ökoturizmus népszerűsödése
- Szakpolitika, támogatások kihasználása
- Stb.

Veszélyek

- Nem versenyképes hazai termékek
- Regionálisan is megjelenő piacvesztés
- Szigorodó előírások miatti költség-növekedés
- Vidéki természeti-, kulturális örökségek és az életminőség további romlása (leszakadó térségek)
- Fokozódó elvándorlás
- Hagyományok és helyi ismeretek eltűnése
- Stb.

A STEP- és a SWOT analízis egymáshoz kapcsolható két módszer, amelyek a vidékfejlesztési tervek készítése kapcsán a helyzetfelmérés elvégzését és a kistérség stratégiájának kialakítását segítik. A STEP módszerrel felmért külső környezeti hatásokból leszűrhetők a térség lehetőségei és azok a veszélyek, amelyek fenyegetik a sikeres működését. A térség gyenge pontjai és a veszélytényezők rávilágítanak azokra a problémákra, amelyek megoldást igényelnek a vállalkozás menedzsmentjétől.

A kistérség érintettjeinek vizsgálata

Egy kistérség működését természeti, társadalmi és gazdasági tényezők befolyásolják, ezért működése során kölcsönhatásba kerül azok alkotóelemeivel. A kistérséggel lényeges, tartós és kölcsönös kapcsolatban álló személyek és/vagy szervezetek, intézmények a térség érintettjei. A települések életében fontos szerepet betöltő személyek, helyi intézmények és szervezetek a térség belső érintettjei, míg tágabb értelemben a térséggel kapcsolatba kerülő személyek, intézmények és szervezetek a külső érintettek. Ezek a határok és szerepek nem mindig választhatók el élesen, egy-egy érintett több szinten is a kapcsolatba kerülhet a térséggel, akár több szerepben is megjelenhet.

Az érintettek vizsgálatának az a szerepe, hogy a vidékfejlesztési tervek során felmérjék, hogy az elképzelések, tervek miként hatnak ezekre a csoportokra, és ők miként reagálhatnak a

változásokra. Az elemzés az érdekeltek azonosításával kezdődik, majd elegendő számú és mélységű információt kell róluk gyűjteni. Az információk birtokában törekedni kell az érdekeik azonosítására és lehetőség szerint meg kell határozni az erős és gyenge pontjaikat, hogy a velük együtt vagy velük szemben követendő stratégiát kidolgozza a kistérség. (Holló M. – Juhász M., 2007)

Esélyegyenlőség

Bálint J. – Ferenczy T. – Juhász M. (2005) kiemelt szerepet szán egy vidéki vállalkozás üzleti fejlődésében az esélyegyenlőségi kérdéseknek, gondolataikat átvéve hasonlóan fontosnak tartjuk, hogy egy vidékfejlesztési program tervezésekor és megvalósításakor az esélyegyenlőség előtérbe kerüljön. Kezdetben a gender kutatás – eredetileg women studies – a nők társadalmi és gazdasági problémáinak a feltárásával és orvoslásával foglalkozott. Újabban a fogalmat szélesebben értelmezve használjuk a nemből és az életkorból fakadó gondok tanulmányozása a gender szélesebb témaköre. Napjainkban az esélyegyenlőségi kérdések közé sorolhatjuk, ha például az idősödő gazda nyugdíjba vonul, és gazdaságát átruházza az utódokra, a korábbi tulajdonos új alkalmazotti státusba kerül és ebből problémák fakadnak. Az esélyegyenlőség megteremtése még szélesebb kört érint, nem csak a nőkkel, hanem a vidéki társadalom és gazdaság egyéb, például kisebbségi (nemzetiségi, hátrányos helyzetű, szegény stb.) problémáival is foglalkozik. A vidéki nők a nemükből adódó hátrányos helyzet mellett még a falusi térségek problémáitól is szenvednek. A magyar esélyegyenlőségi tevékenység kiemelt területe a fogyatékosok, a nemzeti és vallási kisebbségek, a roma közösségek, a fiatalok és öregek támogatása.

Problémafa-Célfa

Az Európai Unió pályázatok kapcsán egyre inkább elfogadott és elvárt módszerré vált a problémafa-célfa alkalmazása a vidékfejlesztési projektek stratégiai kidolgozása során.

A módszer alkalmazása során először feltárjuk azokat a problémákat, amelyen a kistérség/település változtatni kíván (pl. STEP vagy SWOT analízissel), majd ezeket

rangsorolva, a hierarchiájuknak megfelelően ok-okozati összefüggéseket állítunk fel. Amennyiben a felmerült problémák nincsenek egymással ok-okozati kapcsolatban, egymás mellett ábrázolhatók (és bízhatunk abban, hogy a „fa” terebélyesedése során előbb-utóbb valamelyik szinten összeérnek).

A problémafa „felépítése” után megalkotjuk annak tükörképét, a célját: a negatívumokat eredményekké fordítva ábrázolja a problémák megoldását. A célkitűzések egymásra épülése eszköz-eredmény összefüggést eredményez. A célok meghatározása ebben az esetben egy kívánatos, jövőbeli állapot meghatározását jelenti, a még elvégzendő konkrét tevékenységek meghatározása nélkül. A célfa felépítése után választható(k) ki az(ok) a megoldási változat(ok), amely(ek) a továbblépéshez vezethet(nek). (Holló M. – Juhász M., 2007)

Logikai keretmátrix

A projekttervezéshez és irányításhoz használt módszer a logikai keretmátrix, amely alkalmas arra, hogy az érdekcsoportok azonosítsák és elemezzék a problémáikat, valamint abból könnyen és világosan meghatározzák a fejlesztéseik célját, az elvégzendő tevékenységeket, valamint a megvalósítás nyomán követését is segítheti.

A módszert az 1960'as években fejlesztette ki az USA külföldi segélyek kihelyezésével foglalkozó szervezete (USAID) abból a célból, hogy segítse a fejlesztési tevékenységek tervezését, irányítását és értékelését. A mátrix alkalmazott módszer a vállalati projektciklusmenedzsmentben és egyes Európai Unió forrásokra kiírt pályázatoknál is, a pályázat stratégiai tervezésének a részét képezi.

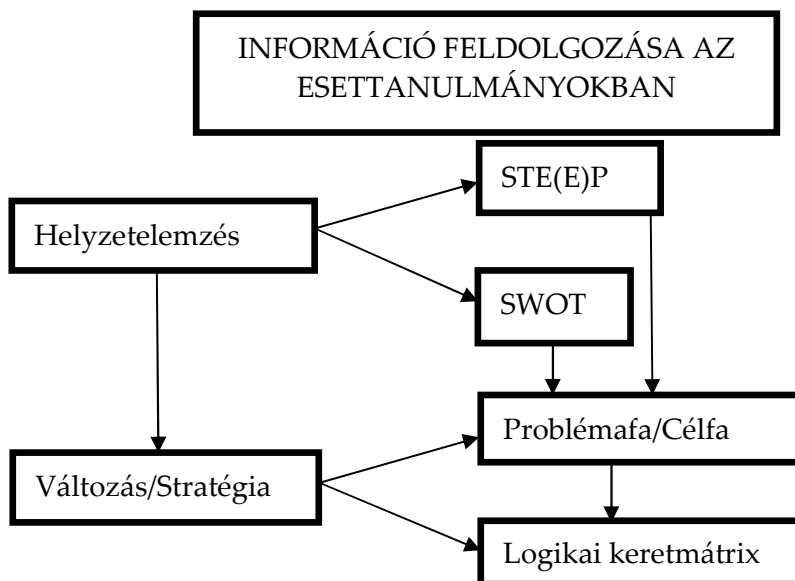
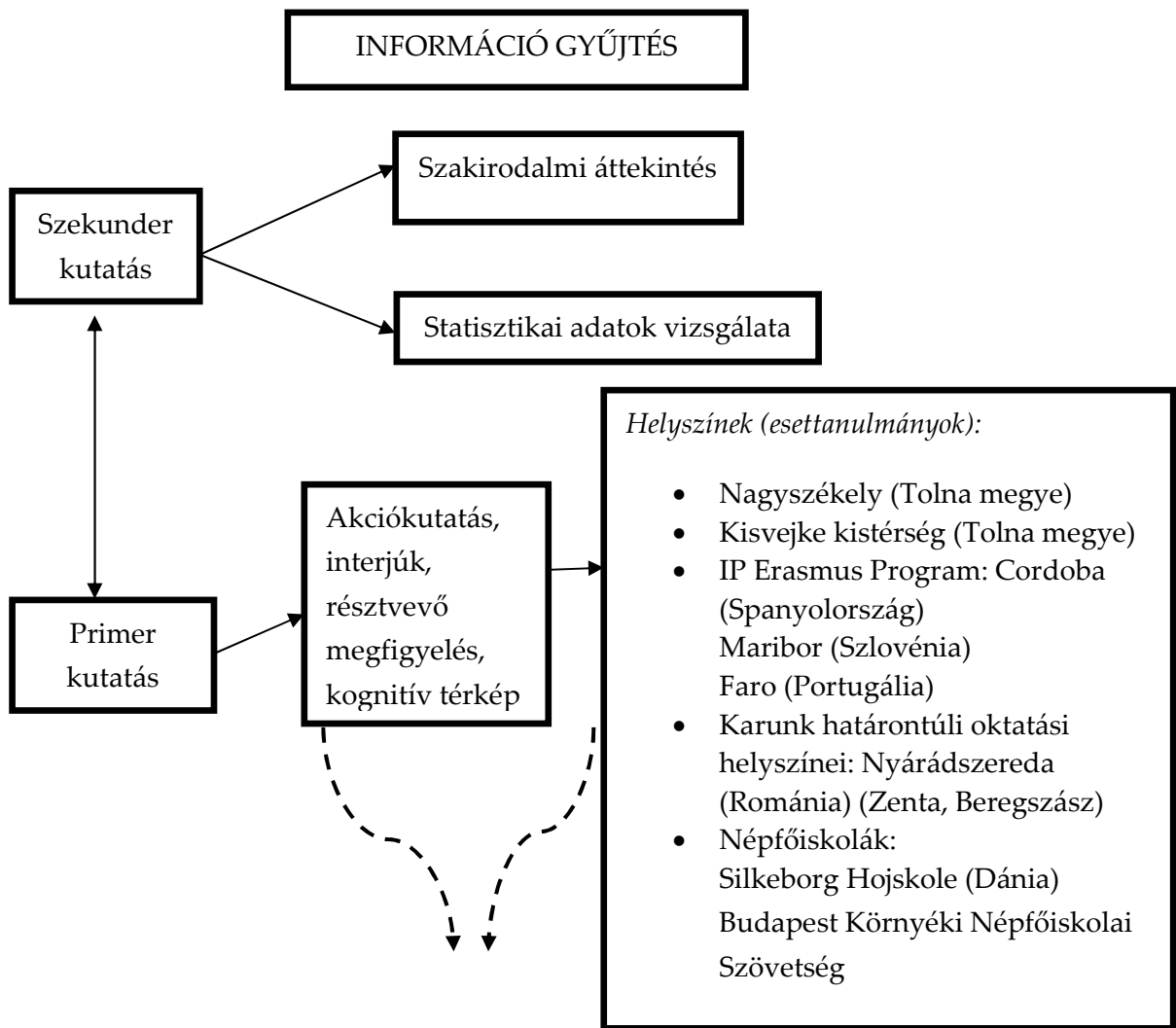
A logikai keretmátrix összefoglalja a projekt szempontjából legfontosabb információkat:

- miért szeretnénk megvalósítani a projektet? – beavatkozási logika
- mit szeretnénk elérni? – beavatkozási logika és indikátorok
- ezt hogyan szeretnénk elérni? – tevékenységek, eszközök, források meghatározása
- milyen külső tényezőket kell figyelembe venni? - feltételezések és kockázatok elemzése

- hol találjuk meg az értékeléshez, ellenőrzéshez szükséges információkat? – indikátorok forrásai
- projekt költségvetésére vonatkozó adatok
- milyen előfeltételezéseket kell teljesíteni? – előfeltételezések

A logikai keretmátrix általában egy négy oszlopot és négy sort tartalmazó táblázat. A „vertikális logika” a projekt tevékenységét, az ok-okozati összefüggéseket és a legfontosabb feltételezéseket tartalmazza, itt jelennek meg azok a külső bizonytalansági tényezők is, amelyekre nincs a tervezőnek befolyása. A „horizontális logika” a projekt hatásaihoz és a felhasznált erőforrások méréséhez kapcsolódik a főbb mérési mutatók és az ellenőrzéshez szükséges eszközök meghatározásán keresztül. (Nagy S. – Trombitás Z., 2004)

A következő oldalon dolgozat módszertani felépítését szemléltetjük (5. ábra), az ábra elkészítése számunkra az összefoglalást jelentette, amellyel az elvégzett munkát, a kutatásokat szemléltetjük.

5. ábra: A dolgozat módszertani felépítése

6. VIDÉKFEJLESZTÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS HAZÁNKBAN

6.1. VIDÉKFEJLESZTÉS ALAPJAI

6.1.1. A VIDÉK DEFINÍCIÓJA

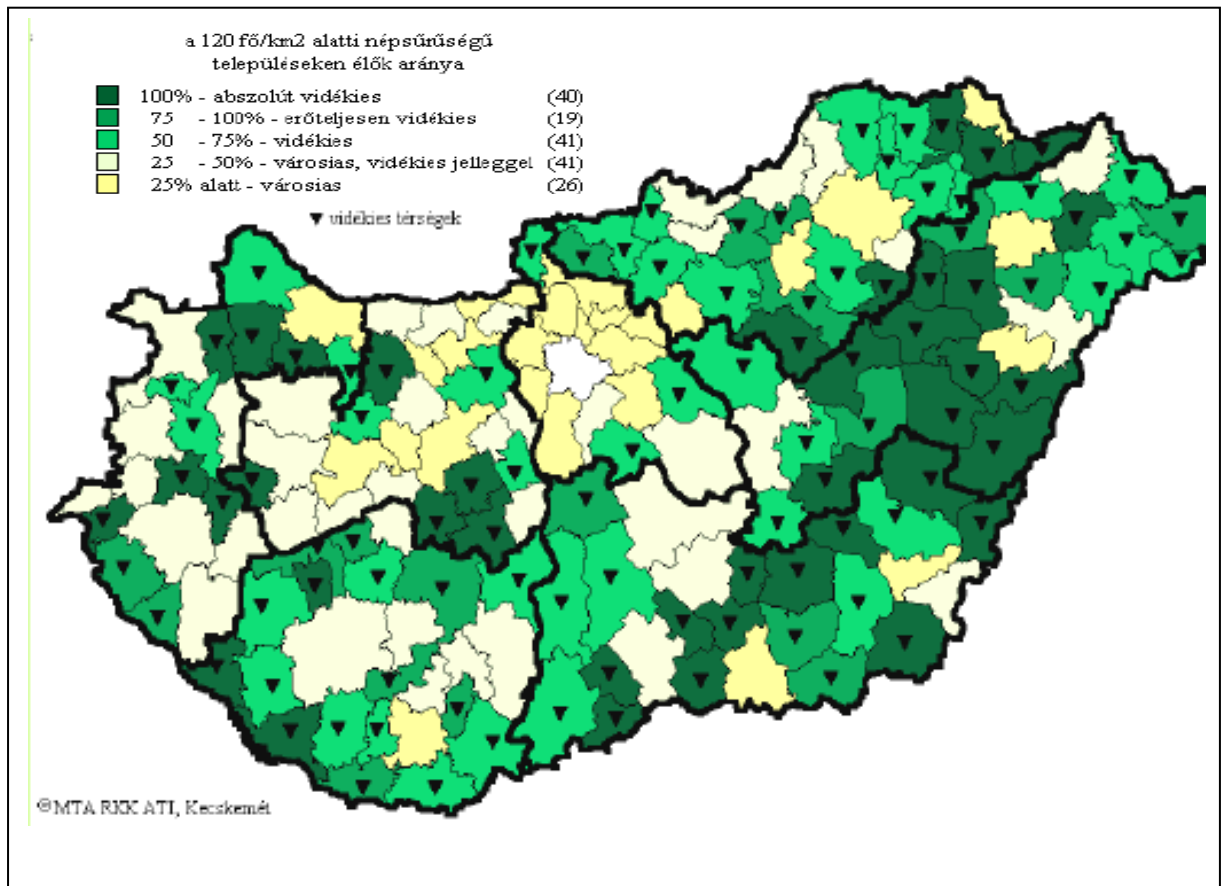
Ahhoz, hogy a vidékfejlesztés fogalmát és intézményrendszerét bemutathassuk, tisztázni kell a vidék és a vidéki (rurális) térség fogalmát. Ezek a fogalmak nem egyértelműen és időállóan meghatározható fogalmak (Kovács T., 1998). A vidék fogalmát a magyar köznyelvben alkalmazott – néha kissé pejoratív – hierarchikus értelmezés is zavarja. A vidék szóban egy fölé- és alárendeltségi viszony is kifejezésre jut, s többnyire a Budapest és Magyarország egyéb területeinek viszonyára utal. A *rural* kifejezést a magyar nyelven *vidékre* fordították és teljesen elfogadottá vált annak a térnek a jelölésére, amely magában foglalja a hagyományos falusi életformát és a megváltozott, modernebb falut, kisvárost és a körülötte lévő tájat. Természetesen ez a „modernebb falu” már új funkciókat is betölthet, egyre inkább hasonlíthat a „városi térre”, de még mindig szoros kapcsolatban áll a mezőgazdasági termeléssel, a környezettel és a helyi kulturális hagyományokkal.

Az Európai Unióban a rurális területek nagyon változatosak, nincsenek általános problémákkal, mutatókkal jellemezhető területek. A vidékfejlesztés, vidékpolitika megerősödése kapcsán azonban szükségessé vált a vidéki térségek lehatárolása. Ennek alapjául az OECD módszertani ajánlását használják, mely – elsősorban a nemzetközi összehasonlíthatóságot szem előtt tartva – olyan településeket nevez vidéki településnek, amelynek a népsűrűsége kevesebb, mint 150 fő/km². Ennek alapján a térség (régión, kistérség) lehet:

- Alapvetően vidéki térség (predominantly rural area), melyben a vidéki területen élők aránya több, mint 50%
- Jellemzően vidéki térség (significantly rural area), ahol a vidéki területen élők aránya 15 és 50% közötti

- Alapvetően városi térség (predominantly urbanised area), a vidéki településeken élők aránya itt kevesebb, mint 15%.

Magyarországon az OECD és az Európai Unió által használt népsűrűségi mutatót korrigálva használjuk és támogatáspolitikai szempontok szerint elfogadott a 120 fő/ km² –es népsűrűségi mutató használata. Egyes szerzők pl. Csatári B. (2005) a vidékies térségeket a városi térségekhez viszonyítva határozza meg (6. ábra).

6. ábra: Vidéki térségeink

Forrás: Csatári B. (2005)

Az ábra alapján megállapítható, hogy Magyarországon a 168 kistérségből 100 vidékies (59,5 %), területük összesen 57 ezer km² (61,9 %), ezekben a térségekben 1813 település található 3,3 millió lakossal (39,7 %). Jellemzően ezekben a térségekben a népesség tartósan fogy és öregszik, a mezőgazdaság dominál, magas a tartós munkanélküliség és alacsony az átlagos iskolai végzettség.

Kérdésként merülhet fel bennünk, hogy a vidékfejlesztésnek megfelelően milyen léptékű térségekről beszélhetünk. Az Európai Unió régiókban és kistérségekben gondolkodik. A Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében az EU létrehozta a statisztikai célú területi egységek nomenklatúráját, az ún. NUTS-rendszert (1059/2003/EK), amely Magyarországon következő területi kategóriákat határozza meg:

- NUTS I : Nyugat-, Kelet- és Közép-Magyarország (egységek száma: 3)
- NUTS II : tervezési-statisztikai régió (egységek száma: 7)
- NUTS III : megye/főváros (egységek száma: 20)

Local administrative unit

- LAU I. : statisztikai kistérség (egységek száma: 168) (korábbi NUTS IV szint)
- LAU II. : település (egységek száma: 3145) (korábbi NUTS V szint)

Minden szakember egyetért abban, hogy a vidékfejlesztés szintjének a kistérségeknek kell lennie, ugyanakkor még a mai napig ez a szint kissé kaotikus. Ennek oka az 1990 után önkéntesen szerveződtek különböző fejlesztési célú önkormányzati egyesületek, önkormányzati társulások (pl. a SAPARD program kapcsán szerveződött SAPARD - kistérségek).

6.1.2. ELMARADOTT TÉRSÉG ISMÉRVEI

Úgy gondoljuk, napjainkban Magyarországon a vidék nagy része még elmaradott, ezek ismérvei a következők (Bálint et al., 2000):

- az ipar hiánya, megszűnése vagy hanyatlása,
- a mezőgazdaság hanyatlása, műveletlen földek,
- a legjobban képzett fiatalok elköltözése,
- az aktív foglalkoztatottak alacsony aránya,
- a munkanélküliség fokozódása, kevés munkahely,

- a lakosság létbizonytalanságának növekedése,
- növekvő elszigeteltség és a szociális szolgáltatások hiánya,
- környezeti és természeti károk, a táj leromlása,
- az épületek és építmények rossz állapota, pusztulása,
- az utak, a közlekedés és a távközlés fejletlensége,
- a víz, csatorna, gáz, elektromos szolgáltatások fejletlensége,
- a kulturális örökség elvesztése,
- a társadalmi mobilitás hiánya,
- a közösségek, a hagyományos együttműködési formák felbomlása.

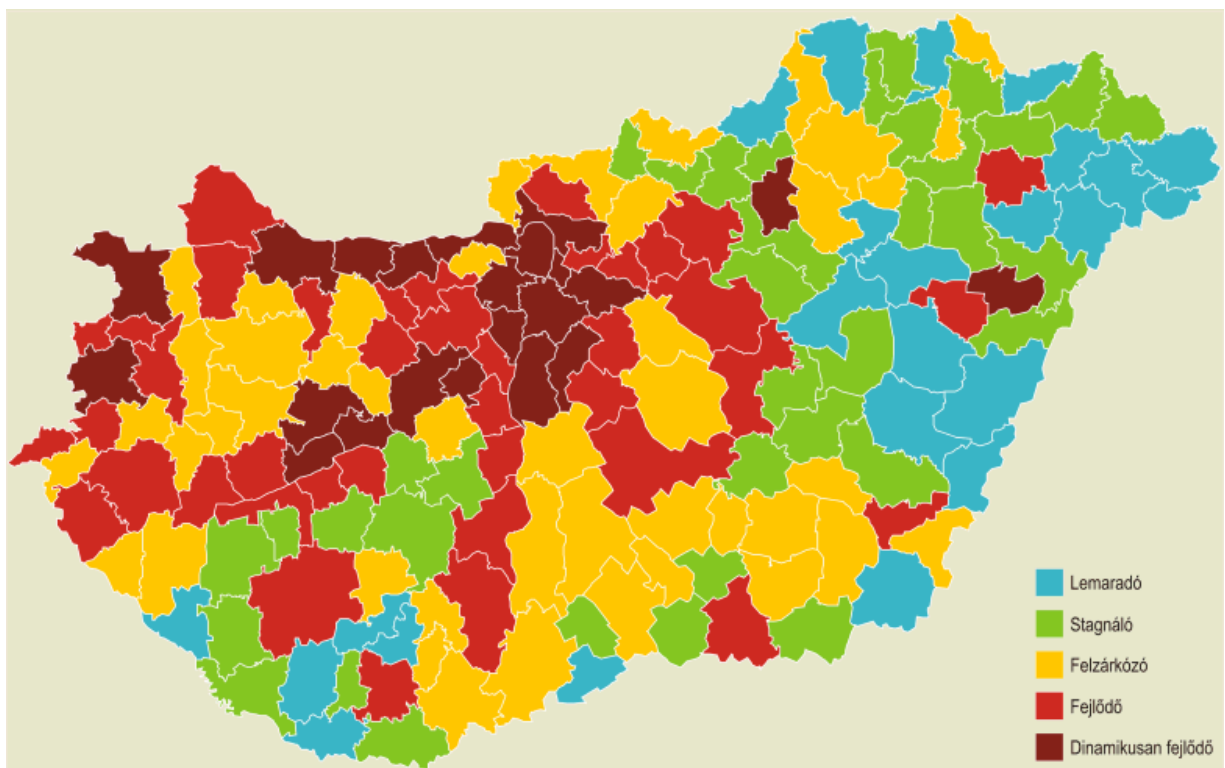
Természetesen nem lehet egyenlőséget tenni a vidékiség és az elmaradottság között, a fent említett elmaradottági ismérvek sem valósulnak meg minden vidéki térségben, teljes mértékben. Az ismérvek különböző kombinációi alapján lehet eltérő problémákkal rendelkező térségekről beszélni, ahol a felsorolt ismérvek eltérő hangsúllyal jelentkeznek (esetleg nem is jelennek meg).

A magyarországi kistérségek fejlettségének mérésére a rendszerváltást követően folyamatosan kerestek megoldásokat a kutató műhelyek és az intézmények. Céljuk egy objektív mutatórendszer kitoldozása, mely értékelni, összehasonlítani tudja az egyes kistérségeket a fejlettségük alapján. Ezek a módszerek statisztikai adatok alapján vizsgálják a térség helyzetét, a kevésbé számszerűsíthető adatok, mint pl. a hagyományok, kultúra, munkakultúra, nyitottság, befogadó készség, stb. – amelyek a fejlődés mozgatórugói lehetnének – kimaradtak (Juhász M, 2007/1).

Faluvégi A. (2004) hazánk Európai Unió csatlakozása előtt felmérte kistérségeink fejlettségét, munkája során kilenc gazdasági-társadalmi jellegű mutatót használt:

- a külföldi érdekeltségű vállalkozások külföldi saját tőkéje egy lakosra, 2002;
- a személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem egy lakosra, 2002;

- a személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem egy lakosra, 2002/1992;
- a működő gazdasági szervezetek ezer lakosra jutó száma, 2002;
- a működő gazdasági szervezetek száma, 2002/1996;
- a munkanélküliek aránya, 2002;
- a vándorlási különbözet ezer lakosra jutó száma, 1990-2002;
- a távbeszélő-főállomások ezer lakosra jutó száma, 2002;
- a személygépkocsik száma ezer lakosra, 2002.

7. ábra: A magyarországi kistérségek helyzete

Forrás: Faluvégi A. (2004) www.ksh.hu

Az fenti statisztikai adatokból öt összevont fejlettségi térségtípust alakítottak ki:

- a *dinamikusán fejlődő térségekben* a mutatók zöme több mint 10%-kal meghaladja az átlagértéket,

- a *fejlődő térségek* a mutatói zömmel a vidéki átlag felett vannak, de az eltérés mértéke nem haladja meg a 10%-ot,
- a *felzárkózó térségekben* a gazdasági-társadalmi mutatók értéke többségében közelíti a vidéki átlagot, s a növekedés jeleit is mutatják,
- a *stagnáló térségek* azok, ahol a vidéki átlagtól való elmaradás a jelzőszámok zöménél eléri, illetve közelíti a 10%-ot,
- a *lemaradó térségek* estében a jelzőszámok zöménél a vidéki átlagtól való elmaradás minimum 15%.

A vizsgálat szerint (7. ábra) *fejlődő* illetve *dinamikus*an fejlődő térségekben él az ország népességének közel 60%-a, további kb. 24% él ún. *felzárkózó* kistérségekben, amelyeknek jó fejlesztési stratégiákkal, ötletekkel esélyük van a kitörésre. Azonban a népesség majd 15%-a él *stagnáló* illetve 10%-a *lemaradó* kistérségekben, a vizsgált gazdasági-társadalmi mutatók tükrében ezeknek a kistérségeknek reménytelen a helyzete. A különböző fejlettségű kistérségek szembeötlően megoszlának Nyugat- és Kelet-Magyarország között: míg a huszonkét dinamikus fejlődésűnek ítélt kistérség közül csupán egy-egy található Észak-Magyarországon és az Alföldön, és a negyven fejlődő közül is csupán tíz fekszik a Dunán innen, addig a huszonnégy leszakadó kistérségből tizenkilenc található az ország keleti felén.

A mutatórendszer alapján képzett kategóriák segítik a kormányzati szerveket a támogatási rendszer kialakításában is. Reméljük azonban, hogy a vidéket, a vidékiség megítélését a szakpolitikák sem a támogatottságból és az elmaradottság statisztikai ismérveiből vezetik le. A hazai vidék nagy részére sajnos a fenti elvtől függetlenül ma még az elmaradottság jellemző, példamutatóan sikeresek ma még kisebbségben vannak (Juhász M.,2007/1).

6.2. VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA KIALAKULÁSA

6.2.1. VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA ELŐZMÉNYEI MAGYARORSZÁGON

Az elmaradott térségek problémái Magyarországon visszavezethetőek az elmúlt évtizedekre. A szocializmus alatt a településpolitika nagyrészt a városokat támogatta, a vidéki térségek, a Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

falvak hátrányára évtizedeken keresztül centralizációs politika érvényesült (körzetesítés, iparosítás). Ugyanakkor az 1960-as évek agrárpolitikai váltásának következtében megjelentek a tsz-ek melléküzemágai, falusi és kisvárosi térségekben háztáji, illetve kiegészítő gazdaságok működtek, ezzel a vidéki népesség jövedelmi pozíciója jelentősen javult. Az 1980-as évek már a posztszocialista korszak kezdetét jelentette. A nyolcvanas évek elején bevezetett gazdasági megszorítások ekkor még felértékelték a mezőgazdaságot, az agrárexportok teljesítményének pozitív gazdasági hatásai miatt. A nyolcvanas évek közepéig nem jelentkezett a válság az ágazatban, azonban hamarosan itt is elkezdődött a mezőgazdasági jövedelmek kivonása, a vidéki lakosság jövedelmének csökkenése, ami a vidék fejlődését korlátozta. Az 1990-es évek a rendszerváltás, a piacgazdaságra való áttérés korszaka. Ez a folyamat a korszerűtlen ipar és mezőgazdaság, fejletlen infrastruktúra, a régi piacok elvesztése és az új piacokhoz való alkalmazkodás kényszere mellett csak igen nagy áldozatokkal mehetett végbe (Buday-Sántha A., 2001). A meginduló magánvállalkozások erős budapesti koncentrációt mutattak, ezzel is erősítve a területi különbségeket. Ezek az évek területfejlesztési és regionális rendszer alakulása szempontjából is korszakos jelentőségűek voltak. Az 1990-es önkormányzati törvény szerint a helyhatóságok visszanyerték függetlenségüket, erőforrásaikat és felelősségi körüket. Az átalakulásból származó válságjelenségek területenként különböző intenzitásúak voltak, a regionális különbségek nőttek, különösen súlyosak lettek pl. az észak-keleti megyékben. Az 1996-os területfejlesztési törvény, majd annak 1999-es módosítása létrehozta a területfejlesztés többszintű, decentralizált szervezeti rendszerét és a hagyományos tervezési szintek mellett lerakta a nagyobb régiók alapjait is (Elek S. – Nemes G. 2000). A tényleges regionalizáció és a régiók valódi hatáskörrel, feladatokkal való „feltöltése” azonban a mai napig politikai viták színtere.

A kilencvenes évek végén hasonlóan vitatott téma volt a vidékfejlesztés és a területfejlesztés elhatárolása (1. táblázat), az Európai Unió gyakorlatát követve a vidékfejlesztés az agrárpolitika részének tekinthető. Ennek okait az EU agrárpolitikájának történeti folyamatiban kereshetjük.

1. táblázat: Területfejlesztés – Vidékfejlesztés megkülönböztetése

Jellemzők	Területfejlesztés	Vidékfejlesztés
Lépték	Jellemzően nagyléptékű (ország, régió, megye)	Jellemzően kisléptékű (térség, táj, település)
Jelleg	Fönről lefelé irányuló	Alulról fölfelé irányuló
Tartalom	Nagytérségi közlekedési és egyéb infrastruktúra-hálózatok, nagy volumenű beruházások, stb.	Helyi erőforrások aktivizálódásával a helyi adottságok hasznosítása (a népességmegtartás feltételei, struktúraváltás, minőségi termékek, helyi infrastruktúra, kulturális örökség)
Társadalmi hatás	Elsősorban közvetett módon érvényesül, csak közép- vagy hosszabb távon	Elsősorban közvetlen módon hat az emberekre és már rövid távon belül is
Állami szerepvállalás	Döntő, meghatározó	Orientáló, kezdeményező, támogató
Finanszírozás	Államilag centralizált közpénzekből társfinanszírozással	Döntően helyi saját, illetve decentralizált állami források, társfinanszírozás

(Forrás: Jávor K. 1999)

6.2.2. VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA KIALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A vidékfejlesztési politika Európában a Közös Agrárpolitika (KAP) történelmi kialakulásának részeként fejlődött. Az Európai Gazdasági Közösségen belül már a 70-es évek végén, 80-as években nyilvánvalóvá vált a KAP ellentmondó hatása: a mezőgazdasági termelés messze meghaladta a piaci szükségleteket, egyre növekvő túltermelés és ezzel

együtt fokozódó támogatási igény, másrészt a vidéki térségek elnéptelenedése, a szociális feszültségek fokozódása és a természeti környezet leromlása, elszennyeződése volt jellemző.

A vidékfejlesztési politika megjelenését időben megelőzte a regionális politika kialakulása. Már az Európai Gazdasági Közösséget megalapító hat tagállam a Római Szerződés (1957.03.25.) bevezető részében (preambulum) megfogalmazta: céljuk, hogy „erősítsék gazdaságaik egységét és biztosítsák harmonikus fejlődésüket a különböző régiók között meglévő különbségek és a hátrányos helyzetű régiók elmaradottságának csökkentésével”. Erre azért van szükség, mert „a meglévő akadályok elhárítása összehangolt cselekvést igényel annak érdekében, hogy garantálják az egyenletes gazdasági növekedést, a kiegyensúlyozott kereskedelmet és a tisztességes piaci versenyt”. A megfogalmazás ellenére a regionális politika közösségi célként először 1964-ben jelent meg, melynek irányítására, szervezésére 1967-ben külön főigazgatóságot (DG XVI) hozott létre. A fejlesztések pénzügyi eszközeit a különböző strukturális alapok jelentették. Az 1960-ban létrehozott Európai Szociális Alap mellett – ha áttételesen is – az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapot (1962) (illetve annak Garancia szekcióját), majd az Európai Regionális Fejlesztési Alapot (1975) is a felzárkóztatás szolgálatába állították. Ez a három – egymást kiegészítő – pénzügyi alap és a mellettük 1993 létrehozott Európai Halászati Pénzügyi Eszköz alkotta 2007. január 1.-ig a Strukturális Alapokat (Juhász M, 2007/2).

Az EK-n belül a 80'-as évekig a mai értelemben használt vidékfejlesztési politika nem létezett, bár ennek előzményeként néhány agrárpolitikai, struktúrpolitikai intézkedés azért született pl. farm-diverzifikációs program, „életképes” gazdaságok kialakítását segítő programok, hátrányos helyzetű területek fejlesztését szolgáló irányelvek, stb (Elek S. – Nemes G. 2000). Az Európai Bizottság által kiadott ún. „Delors csomag” (Jacques Delors, a bizottság akkori elnöke vezette munkálatok eredményeként születet javaslat után kapta ezt az elnevezést) elindította az agrárpolitika reformját, ami később a KAP 1992-es reformjához vezetett. Az új irányvonal szerint csökkenteni kellett a korlátlan ártámogatásokat, a garantált árakat közelíteni kell az alacsonyabb világpiaci árakhoz, és korlátozni kell a garantált felvásárlásokat mennyiségi határok kijelölésével. Azt is javasolta, hogy támogassák és ösztönözzék a környezetkímélő mezőgazdasági művelési módokat, s orientálják a kisebb gazdaságokat intenzívebb, nyereségesebb termelési szerkezet kialakítására. Az új elveket a Bizottság „A vidéki társadalom jövője” címmel (CEC, 1988) hivatalos álláspontként Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

megjelentette. A dokumentum kiemeli a vidéki társadalom leglényegesebb problémáit, illetve elismeri, hogy a korábbi évek agrárpolitikája (CAP) és regionális, illetve strukturális politikája nem eredményezett lényeges változást a vidéki területek fejlődésében (sőt egyes esetekben a hibás politika vezetett a problémák kialakulásához pl. környezetszennyezés, elvándorlás, 'rural exodus'). A tanulmányban végső soron először jelenik meg az a gondolat, hogy a vidékfejlesztés nem egyenlő a mezőgazdaság fejlesztésével, így a vidéki társadalom problémáin csak reformok és komplex fejlesztési programok segítségével lehet megoldást találni.

Ezzel párhuzamosan Delors vezetésével a Bizottság alaposan átszervezte a közös költségvetést. Elsősorban a strukturális alapokat, tehát az elmaradottabb körzetek, régiók fejlesztésére fordított összegeket emelték meg. 1988-ban az Európai Tanács elfogadta a Strukturális Alapok működésének szabályozását, ami először 1989-től mondta ki, hogy

- az EU strukturális politikáját tényleges gazdasági eredményeket, hatásokat hozó eszközökkel kell megvalósítani,
- a tagállamok támogatását azok hosszú távú fejlesztési programjaihoz kell kötni. illetve
- a strukturális politika megvalósításában szorosan együtt kell működniük a Közösségi, a nemzeti és a helyi intézményeknek, szervezeteknek és együttesen kell finanszírozniuk azt. (Sarudi, 2003)

A fentiek értelmében a 1989-től a támogatott programok:

- az adott térségek jövőbeli célkitűzéseire épülnek, azok részét képezik,
- meghatározott fejlesztési célokat, azok rendszerét jelölik ki,
- önálló költségvetéssel rendelkeznek,
- a partnerek (érintettek, régió, tagállam, EU Bizottság) egyetértésén alapulnak

Ugyancsak 1988-ban határozott az Európai Tanács arról, hogy a jövőben hét éves költségvetési időszakokra jelölik ki a fejlesztés irányait, a prioritásokat és határozzák meg a megvalósításra rendelkezésre álló összegeket és a felhasználás módját (Juhász M, 2007/2).

6.2.3. A CORKI NYILATKOZAT

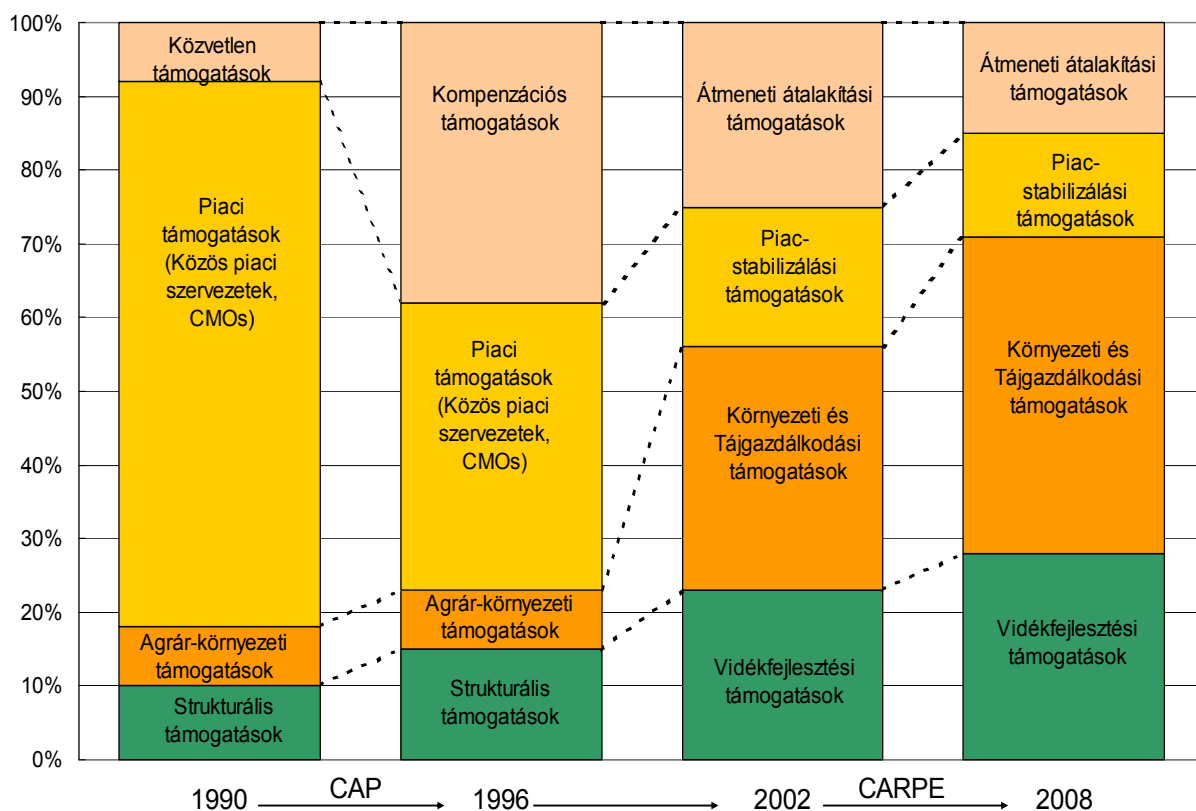
1995-ben az Európa Tanács „Vidéki térségek európai kartája” című dokumentumában szakít a korábbi ágazati és piaci megközelítéssel és a vidéki térségek esetében a gazdasági, szociális, kulturális és ökológiai szempontokat azonos súllyal történő kezelését, valamint az ágazati hatékonyság helyett a területi hatékonyság komplex javítására helyezi a hangsúlyt. Ezt követően 1996-ban az Európai Unió által szervezett *corki konferencia deklarációjában* (The Cork Declaration – The living countryside) összefoglalták azokat az elveket, követelményeket, amelyek a mai napig a vidékfejlesztési politika alapjául szolgálnak:

- *Rural preference*: A vidékfejlesztésnek prioritást kell kapnia. A vidékfejlesztési politikának le kell váltania az első helyről az agrárpolitikát, vagy még inkább magába kell foglalnia azt.
- *Integrated approach*: Vidékfejlesztési kérdéseket integráltan kell megközelíteni, nem a hagyományos gazdasági és társadalmi szektorok szerint.
- *Diversification*: A térségeket a maguk sokszínűségében kell megőrizni, és a fejlesztési módszereknek a gazdasági többlábon-állást kell elősegíteni.
- *Sustainability*: A kiváltott térségi fejlődésnek fenntarthatónak kell lennie, a helyi akciónál figyelembe kell venni a globális hatásokat.
- *Subsidiarity*: A vidékfejlesztésben a szubszidiaritás, a lakossági részvétel, az alulról-felfelé megközelítés és a szolidaritás minden akcióban elengedhetetlen. A döntéseket a lehető legnagyobb mértékben decentralizálni kell, hogy a döntések a döntésben érdekeltkekhöz legközelebb, lehetőleg azok közreműködésével szülessenek.
- *Simplification*: A közös agrárpolitika (CAP) és a vidékfejlesztési programok bürokráciáját is csökkenteni kell, a rugalmasság egyidejű fokozása mellett.
- *Programming*: A vidékfejlesztési programoknak koherensnek és átláthatóknak kell lenniük; a támogatási forrásokat térségenként egyetlen átfogó programba kell foglalni.

- *Finance*: Ki kell használni a finanszírozás több-csatornáságának szinergikus hatásait, ki kell küszöbölni a kisvállalkozások hátrányait. A helyi finanszírozási forrásokat be kell vonni a vidékfejlesztési projektekbe.
- *Management*: Fokozni kell a helyi igazgatás és az önálló kezdeményezések hatékonyságát tanácsadással, oktatással és képzéssel, jobb kommunikációval, kutatási eredmények és tapasztalatok átadásával valamint a nemzetközi hálózatokba való bekapcsolódással.
- *Evaluation and Research*: Monitoring, utólagos értékelés és hasznossági elemzés elengedhetetlen, hiszen a részvényeseket, Európa polgárait be kell vonni a döntésekbe. (Bálint et al, 1999)

Az Európai Bizottság AGENDA 2000 című dokumentuma (in Kovács T., 2003) a 2000-2006 évi költségvetési időszakra az integrált európai gazdasági stratégia megvalósítását indítványozta és ennek érdekében reformokat dolgozott ki a Közös Agrárpolitikával kapcsolatban, a Strukturális és Kohéziós Alapokra vonatkozóan, valamint az EU bővítésének finanszírozására. A dokumentum a CAP-pal kapcsolatban három problématerületet nevez meg:

- Világpiaci követelményeknek való megfelelés
- Fogyasztói igényeknek való megfelelés
- CAP rendszer működésének egyszerűsítése

8. ábra A CAP és CARPE elemei (szerk. Juhász Mária)

Forrás: Buckwell report, 1998

CAP reformjáról nemcsak a politikai döntéshozatalban, de szakmai körökben is széles vita folyt. Kovács T. (2003) ebben a körben alaplúnak tekinti Allan Buckwell „Úton Európa közös agrár- és vidékpolitikája felé” (Towards a Common Agricultural and Rural Policy for Europe – CARPE) című tanulmányát. A CARPE négy fontos elemre épül (8. ábra), ezeket az elemeket átvette nagyon sok hazai szerző pl. Buday-Sántha A. (2001), sőt beépült a hazai szakpolitikába (Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program). A 'Buckwell riport' a Közös Agrárpolitika gyors és radikális reformját képzelte el a közvetlen és piaci támogatások leépítésével és a környezet- és tájgazdálkodási, illetve vidékfejlesztési támogatások erősítésével. Nem valósult meg, oka talán az európai szinten nagyon erős agrár-lobbi tevékenységében is keresendő.

A Bizottság elfogadta az AGENDA 2000-t, de nem a Buckwell-tanulmány irányában kezdték el az agrár- és vidékfejlesztési támogatások átalakítását, így az ezredfordulót követően a közvetlen támogatások nem hogy nem csökkentek, hanem nőttek (Kovács T. 2003). Az

AGENDA 2000 után azonban egyre több szó esik a többfunkciós (multifunkcionális) mezőgazdaságról, mint Európa számára követendő egyik agrármodellről.

6.3. VIDÉKFEJLESZTÉSI POLITIKA NAPJAINKBAN

Az Európai Unió mezőgazdasági és vidékfejlesztési politikája átalakulóban van, melynek okait egyrészt a CAP elavult, bonyolult és igen kritizált rendszerében kereshetjük, másrészt Európának is válaszolnia kell a globalizált világunk gazdasági, technológiai és társadalmi kihívásaira. Az új vidékfejlesztési programot hosszas tárgyalások és egyeztetések után az Európai Tanács 2005 szeptemberében fogadta el (1698/2005 EK Tanácsi Rendelet) és ezzel megteremtette az új *Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapot*, röviden EMVA (European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD). Az új program jellemzői a következők (Jorge, R. 2007):

- Az EU prioritásait figyelembe vevő stratégiai megközelítés: helyezze előtérbe a gazdasági növekedést, munkahelyteremtést és versenyképességet (Európai Tanács, Lisszabon, 2000 március); illetve hangsúlyozza a környezet védelmét és a fenntarthatóságot (Európai Tanács, Göteborg, 2001 június)
- Egyszerűbb pénzügyi és programozási rendszer: A KAP finanszírozása korábban az EMOGA-n keresztül történt (EMOGA = European Agricultural Guidance and Guarantee Fund = EAGGF). Az alapot 1962-ben azzal a céllal hozták létre, hogy segítse elő a mezőgazdaság termelékenységének és a szektorban dolgozók bérének növekedését, valamint a mezőgazdasági termékek piacának stabilitását. Míg az úgynevezett Garancia szekció többnyire közvetlenül Közös Agrárpolitikához, a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó támogatásokkal foglalkozott, addig az Orientációs szekció – amely 1988-ban integrálódott a Strukturális Alapokba -- a vidékfejlesztés támogatására helyezte a hangsúlyt, és vidékfejlesztési intézkedéseket és termelői támogatásokat finanszírozott, elsősorban az elmaradott fejlettségű régiókban. 2007 január 1-től - bonyolult támogatási rendszer egyszerűsítése érdekében - kettéválta az EMOGA: részben az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap

(EMGA = European Agricultural Fund for Guarantee – EAFG)) vette át a Garancia szekció szerepét, részben pedig az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA = European Agricultural Fund for Rural Development – EAFRD) lépett az Orientációs szekció helyébe, amely vidékfejlesztési célú tevékenységeket, akciókat támogatja.

- Megerősíteni az ellenőrzési és monitoring rendszert azáltal, hogy egyszerűbb, jobban átláthatóbb felelősségi köröket határoz meg.
- Nagyobb teret engedni a helyi kezdeményezéseknek.

Az új vidékfejlesztési program három fő tengelyt határoz meg: a mezőgazdaság versenyképességének javítását; a környezet védelmét, tájgazdálkodást a mezőgazdasági művelésen keresztül; a vidéki életminőség javítását. Az előbbi három tengelyt egy negyedik ún. horizontális tengely köt össze, ez a LEADER (9. ábra). A LEADER (= Liaison Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale) magyarul: „Közösségi Kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében” a vidékfejlesztés speciális eszköze, amely vidék gazdaság-fejlesztési tevékenységei között hivatott kapcsolatot teremteni oly módon, hogy projektjeit a vidéken élők összefogásából kiindulva valósítja meg. A LEADER-közösséget több – egymással szomszédos, összefüggő térséget képező – település alkothat. Az úgynevezett Helyi Akciócsoport (LAG = Local Action Group) (amelynek tagjai a résztvevő önkormányzatok, a térség vállalkozói és civil szerveződései) elkészíti a térség fejlesztési stratégiáját az ott élők bevonásával. A döntéshozó nemzeti intézmény meghatározza az Akciócsoport rendelkezésére álló keretösszeget, amely a térségi pályázatás révén jut el a végső kedvezményezettekhez (Juhász M., 2006).

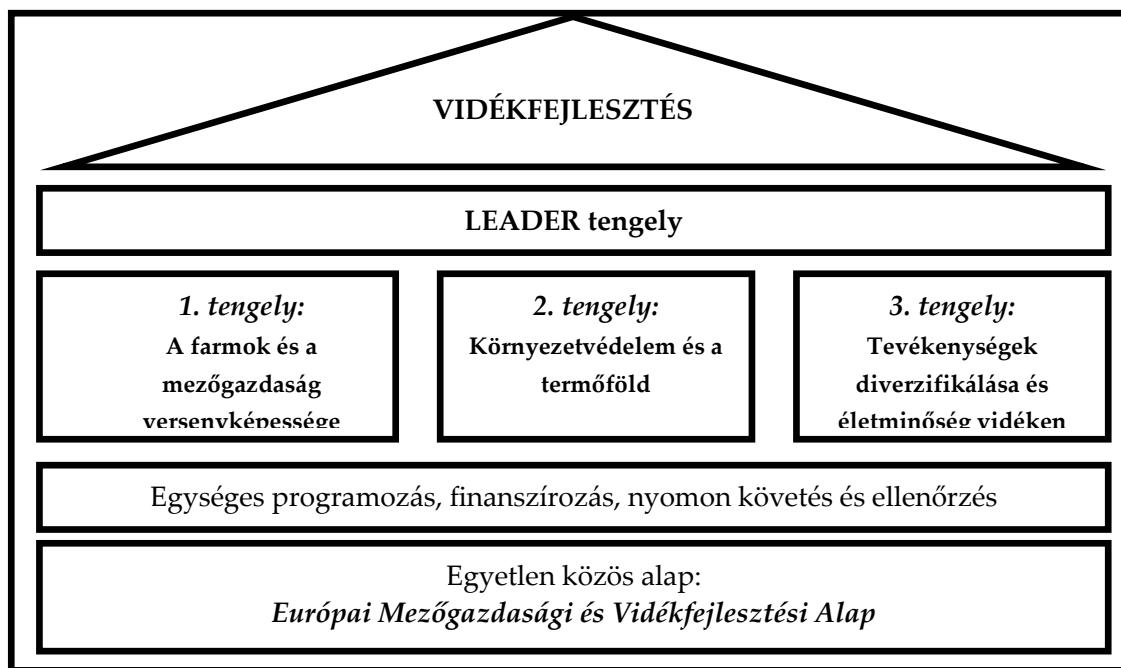
A LEADER programokat hét követelmény teljesítése – EU-s nyelven hét alappillér megléte – köré építik fel (innovatív jelleg, a területalapú megközelítés, az alulról történő építkezés, az önálló pénzügyi felelősség, a három oldalú partnerség, az integrált megközelítés és a hálózatépítés). A támogatás odaítélésének egyik legfontosabb szempontja a fejlesztés **innovativitása**, amely megnyilvánulhat:

- a térség egyediségét tükröző új termék/szolgáltatás létrehozásában
- a térségi adottságok jobb kihasználását célzó új eljárások alkalmazásában,

- meglévő erőforrások kombinálásában, újszerű összekapcsolásában,
- új – közösségi részvételen alapuló – szervezeti forma létrehozásában
- kihasználatlan belső erőforrásokra való építkezésben.

A támogatást elnyerő a projektekre is érvényes az a követelményrendszer, amely a helyi vidékfejlesztési terv egészére:

- gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóság,
- térségi szemlélet, térség-specifikusság,
- partnerség, együttműködés, kapcsolatok (a fejlesztés nemcsak egy pályázó érdekét szolgálja),
- alulról jövő kezdeményezés, helyi igények alapján történő tervezés és megvalósítás
- kísérleti jelleg (más közegbe is átültethető, példaértékű modellek),
- kiegészítő jelleg (a más forrásokból, vidékfejlesztési intézkedésekből nem támogatható fejlesztések elősegítése),
- kisléptékű projektek (a maximális projektméreteket a pályázati felhívások határozzák meg).

9. ábra: Vidékfejlesztési szakpolitika alapjai az Európai Unióban 2007-2013 között

Forrás: Nemes G. – Fazekas Zs(2005)

A magyarországi vidékfejlesztési politika nem csupán az EU politikáiból származtatható, bár kétségtelen, hogy valódi intézményesülése az uniós csatlakozásunkra való felkészülés során

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben 39

valósult meg. Ebben a folyamatban a magyar intézményrendszer – a későbbi támogatások reményében – nyilvánvalóan igyekezett alkalmazkodni az Európai Unió elvárásaihoz és elsajátítani azokat a módszereket, amelyeket a Közösségben használtak, használnak. Véleményünk szerint részben ebből az igyekezetből eredeztethető a magyarországi vidékfejlesztés problémáinak jó része: túlzott megfelelési szándék, a módszertani megoldások már-már szolgálai átvétele, a hosszú tanulási folyamat kevésbé adott teret a hazai jellegzetességek érvényesülésének. A magyar vidékfejlesztés egyre inkább intézményközpontúvá vált, semmint a problémamegoldásra törekedne (a vidékfejlesztési tervet érintő társadalmi egyeztetések ellenére) (Juhász M. 2007/2).

A regionális politika és az ún. regionális fejlesztések is nagymértékben érintik a hazai vidéket, így ezek rövid bemutatását is fontosnak tartjuk ebben a fejezetben. A 2007-2013 költségvetési időszak Strukturális Alapok támogatásának igénybevételére az Új Magyarország Fejlesztési Terv alapján kerülhet sor. Az ÚMFT-nek természetesen szorosan kell illeszkednie az Unió strukturális politikájához. 2007-2013 között a régiók az egy főre számított GDP átlaga miatt a hazai hét régió közül hat a Konvergencia célkitűzés alá, mert a mutató értéke rendre alatta marad az EU átlagának, amely 2000-2002 között 20.478 euró volt. A hetedik, a Közép-magyarországi régió már nem tarozik a konvergencia célkitűzés alá, mert az időszak GDP átlaga meghaladta a határértéket (89,7%), ezért a Regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés alapján jogosult átmeneti és egyedi alapon nyújtott (ún. phasing-in) támogatásra. A fő célkitűzések (foglalkoztatás és gazdasági növekedés) operatív programok intézkedésein keresztül valósulhatnak meg. Az előző tervezési időszakhoz (2004-2006) képest a legjelentősebb változás, hogy az ÚMFT lehetőséget nyújt a régiók fejlettségbeli különbségeinek speciális kezelésére azáltal, hogy az egyes régiókra külön operatív programok készültek (Juhász M. 2007/2).

Az Új Magyarország Nemzeti Fejlesztési Terv vidéki térségekre koncentráló intézkedései:

- a gazdasági diverzifikáció, az agráriumhoz közvetlenül nem kapcsolódó gazdaságfejlesztés,
- a természeti, táji és kulturális értékekben gazdag területeken a helyi értékek és erőforrások fenntartható helyi, térségi kiaknázása a térségfejlesztés, természet- és örökségvédelem valamint a turizmus szoros együttműködése révén;

- a tanyás térségek revitalizálása, a funkcióváltást és örökségvédelmet megteremtő fejlesztések révén;
- az aprófalvas térségekben az értékmegőrzés, funkcióváltás és az esélyegyenlőség megteremtése;
- a nemzeti kisebbségek által lakott vidékies térségek fejlesztésénél a kisebbségek által képviselt sajátos értékek megerősítése és kamatoztatása;
- a nagyarányú cigány népességgel rendelkező térségek társadalmi-gazdasági integrálása a munkaerő mobilizálásával, a szociális fejlesztések koncentráálásával, a cigányság hagyományainak, értékeinek befogadásával.

Az elmaradott térségek felzárkóztatása szintén központi koordinációjú integrált megközelítést igényel: a tervezett fejlesztések a regionális és az ágazati szemléleten túlmutató intézkedéseken alapulnak. A beavatkozások térbeli és időbeli összehangolása elősegítheti a szinergia érvényesülését és ezáltal leghátrányosabb helyzetű kistérségek esélyhez jutását. Ezeknek a programoknak a célja, hogy csökkenjen a távolság a jó helyzetű, fejlett területek közelében elhelyezkedő és a perifériára szorult, súlyosan hátrányos helyzetű térségekben élők megélhetési lehetőségei, életminősége és életkilátásai között. Fontos cél, hogy a megvalósuló fejlesztési projektek eredményeképpen csökkenjen a szociális ellátórendszerre gyakorolt nyomás, és nőjön a gazdaság teljesítőképessége. Ezen a területen különösen fontos, hogy a fejlesztések következtében tartós, hosszú távon (15–20 év) is fenntartható fejlesztések valósuljanak meg. (www.nfu.gov.hu)

A fentiekből is látható, hogy maga az Új Magyarország Nemzeti Fejlesztési Terv is erősen redundáns, integrált megközelítésű: a regionális operatív programok fejlesztéseit erősítik az ágazati operatív programok is, teret adva a területi, regionális, kistérségi sajátosságok érvényesülésének (Juhász M. 2007/2).

A 2007. január 1-én újonnan alakult Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) támogatásai az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (UMVP) célkitűzésein, akcióin keresztül jutnak el a vidéken élőkhez. Az ország 168 kistérségéből 165-ben fekszik olyan terület (település), amely jogosult a Vidékfejlesztési Alap támogatására. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv jellegzetessége a megelőző tervezési időszakhoz (2004-2006) képest, hogy a LEADER-támogatások átkerültek ebbe a tervformába (a Nemzeti Fejlesztési

Terv helyett). A struktúraváltás oka a Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap létrehozása volt.

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (UMVP) felépítése és a források elosztása az ország jellemzői alapján történt. Hangsúlyos helyen szerepel a mezőgazdasági termelés versenyképességének fokozása, melynek fő eszközei a technológiai modernizáció és a humán erőforrások fejlesztése; a vidéki területek környezeti állapotának fejlesztése és megőrzése, a mezőgazdasággal összefüggő alacsony környezeti terhelésen és a kiemelt természeti értékekkel rendelkező területek fokozott védelmén keresztül; végül a vidéki területeken lévő fejlesztési potenciál kihasználása a vidéki lakosság életminőségének javítása érdekében. Az UMVP intézkedéscsoportjait és azok pénzügyi forrásainak felosztását a 2. táblázat szemlélteti:

2. táblázat: UMVP intézkedéscsoportjai és forrás felosztása

Intézkedéscsoportok	Pénzügyi súly (összes közkiadás arányában*)
I. intézkedéscsoport: A mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének növelése	47%
II. intézkedéscsoport: A környezet és a vidék fejlesztése	32%
III. intézkedéscsoport: A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása	17%
Technikai segítségnyújtás	4%

**az 1290/2005 EK rendelet 12. cikkének (2) bekezdése szerint*

Forrás: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

A IV. intézkedéscsoport: LEADER, forrásai 5,5%, melyek a I-III. intézkedéscsoportokra allokált összegekből kerül levonásra 25-10-65%-os arányban.

A program értelmében a magyar mezőgazdaság akkor válik versenyképes ágazattá, ha sikerül megoldani a strukturális gondokat, megváltozik a korábbi - elsősorban termelés orientált - szemléletmód és előtérbe kerül az innovatív és marketing-orientált gazdálkodás. A Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

mezőgazdasági ágazat számos potenciállal rendelkezik, így erősségei közé tartoznak a hagyományok és a kedvező természeti és éghajlati viszonyok. A program az ágazat gyengeségei közül kiemeli a mezőgazdaság kiegyensúlyozatlan szerkezetét, a haszonnövények túltermelését és a tőkehiányt. Gyengeségekhez és egyúttal megoldandó feladatok közé sorolja a szakértelem és innováció alacsony szintjét, az alkalmazott technológiák elavultságát, a piacorientáltság hiányát, a gazdálkodók kedvezőtlen korösszetételét, az egyes termelői csoportokra jellemző elaprózódott birtokszerkezetet és a termelők szervezettségének alacsony szintjét.

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Terv a hazai viszonyokat részletesen vizsgálja és helyzetelemzést állít fel SWOT analízissel. A helyzetelemzés alapján meghatározott célokat és a jövőben kirajzolódó fő trendeket a 10-11. ábra foglalja össze.

Erősségek	Célok	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Kiváló termőhelyi adottságokkal rendelkező területek • Egyedi minőségű, tájspecifikus termékek előállítására alkalmas területek • Gazdák együttműködései (szövetkezési szándék térnyerése) • Változatos tájképi elemek, gazdag ökológiai és természeti adottságok (turizmus) • Magas biodiverzitás és alacsony környezetterhelés • Erős vállalkozókézség a vidéki lakosság egyes csoportjaiban (pl. fiatalok), árutermelő gazdaságok arányának növekedése • Egészséges természeti és életkörülmények a vidéki térségekben • Hagyományos és különleges minőségű termékek • A helyi közösségek kooperációs hajlandósága 	<p style="text-align: center;">Agrár termelés</p> <p style="text-align: center;">termelési szerkezet átalakítása, minőségi szemlélet érvényesítése, termékpályák működtetése, versenyképesség növelése</p>	<ul style="list-style-type: none"> • A mezőgazdasági munkaerő kedvezőtlen korösszetétele • A gazdálkodók szakmai, üzemi irányítási, uniós, piaci és marketing ismereteinek hiánya • A földhasználat, a birtokstruktúra elaprózottsága • A mezőgazdaság főfoglalkozásként kevés termelőnek nyújt megélhetést • Tőkehiány miatt elmaradt beruházások, elavult termelési eszközök • Korszerűtlen technológiák az állattenyésztésben • A gazdaságok mérete és termelőkapacitása közötti összhang nem megfelelő, egyes tevékenységek műszaki, technikai, technológiai színvonala alacsony • A termékpályákat segítő szolgáltatások, kereskedelmi, logisztikai rendszerek fejletlenek • Gyenge minőségű területek adottságoknak nem megfelelő hasznosítása • Állattóléti előírások betartásának hiányosságai, környezeti terhelés
	<p style="text-align: center;">Környezeti fenntarthatóság</p> <p style="text-align: center;">víz- és vízkészlet gazdálkodás korszerűsítése, talajadottságok, talajállapot fenntartása, biodiverzitás megőrzése, a klímaváltozás hatásai elleni küzdelem</p>	
	<p style="text-align: center;">Vidéki népesség</p> <p style="text-align: center;">a vidéki életminőség javítása, a biztonságos megélhetéshez való hozzájárulás</p>	

10. ábra: A SWOT analízis erősségei és gyengeségei, valamint az UMVP céljai

Forrás: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

11. ábra: A SWOT analízis lehetőségei és veszélyei, valamint az ehhez kapcsolódó trendek

Forrás: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

A két ábrán (10-11. ábra) kiemeltük azokat a pontokat, ahol a szakpolitika is hangsúlyozza az oktatás szerepét. Ezek elsősorban a gyengeségek és a veszélyek között jelentkeznek, melyek Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

hatására olyan nem kívánt trendek figyelhetőek meg, melyek a mezőgazdaság és a vidék versenyképességét csökkentik. Az UMVP hangsúlyozza, hogy Magyarországon az egyéni gazdaságok irányítóinak 87,6%-a nem rendelkezik szakképesítéssel, mindössze 7,4%-uknak van közép vagy felsőfokú végzettsége. Szeretnénk kiemelni azt is, hogy napjaink információs társadalmában az egyébként korábban megszerzett ismeretek is hamar elavulnak, így azok a gazdák, akik a statisztikák szerint ugyan rendelkeznek valamilyen végzettséggel, nem feltétlenül rendelkeznek a korszerű ismeretekkel. Ezen ismeretek oktatása (pl. informatika, fenntartható gazdálkodás, vállalkozási, üzleti menedzsment, innovatív termelési ismeretek, stb.) szintén kiemelt fontosságúvá kell, hogy váljon.

A strukturális gondok megoldására a program több lehetőséget „ajánl”, amelyek a diverzifikált megközelítést szorgalmazzák. A gabona túlermelés által okozott feszültségek enyhítésére a szerkezetátalakítás különféle módjait támogatja. A bioenergia előállításának révén, egyrészt az energianövények ültetésével csökkenthető a gabonatermesztésre használt földterület, másrészt a gabonafélék bioetanol gyártására való felhasználása csökkenti a megtermelt többletet (igen vitatott álláspont, az agrárlobbi erősen támadja). Az állattenyésztés támogatásával is csökkenhet a gabona termelési többlete, mivel azokat takarmányozásra használják fel. Az erdőgazdálkodás, az erdősisítés támogatásával szintén a haszonnövény termelésre használt területek csökkenthetőek, mely a kevésbé jó minőségű termőterületeken hozzájárul a termelési szerkezet megváltoztatásához. A kertészeti ágazat támogatása alternatív megoldást jelenthet a mezőgazdasági tevékenység diverzifikálására, illetve a termelők jövedelemtermelő képességének fokozására.

Európai mércével mérve Magyarországon a mezőgazdasági környezeti terhelés mértéke alacsony, így napjaink szakpolitikája a jelenlegi állapotok megőrzését és a termelők körében a fenntartható gazdálkodás alapelveinek tudatos erősítését tekinti célnak. Az UMVP kiemeli Magyarország környezeti erősségei közül a magas szintű biodiverzitást, a természetvédelem alatt álló területek nagyságát, az erdők kiterjedését és jelentőségét, és a mezőgazdasági eredetű környezetszennyezés alacsony szintjét. Ugyanakkor hangsúlyozza a gyengeségeket is: a környezet állapotát és az állattartó telepek nitrát terhelését. Veszélyként megjelenik a növekvő szél- és vízerózió, a talaj tömörödése és -szikesedése, a klímaváltozás és a globális felmelegedés által támasztott kihívások, elsősorban a vízgazdálkodás terén.

A harmadik intézkedéscsoportnak megfelelően a szakpolitika által támogatott célok között a vidéki társadalom kihívásai is szerepelnek, különös tekintettel a munkahelyek létrehozására és megtartására, valamint a vállalkozói szellem támogatására a vidéki területeken. Az UMVP szerint az életminőség az alapvető szolgáltatásokhoz való jobb hozzáféréseken keresztül, valamint a települések megújulása és a kulturális örökségek megőrzésén keresztül valósítható meg. Pozitívként említi a vidéki területek és közösségek erősségeit, a gazdag kulturális és természeti örökségeket, valamint a vidéki gazdaságban már beindult diverzifikációt, elsősorban a vidéki turizmus terén (korábbi szakpolitikák hatása). A vidéki gazdaság és társadalom azonban még mindig rengetek gyengeséggel rendelkezik: alacsony a szakképzettség és oktatás szintje; kevés vidéki vállalkozás, alacsony jövedelemtermelő képességgel; munkalehetőségek hiánya; korlátozott a lakosság alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférése. A programnak vidéki területek egyéb kihívásait is figyelembe kell vennie: vidéki nők és hátrányos helyzetű társadalmi csoportok speciális problémáit, a helyi közösségek még mindig gyenge kapacitásfejlesztő képességét, az integrált vidékfejlesztési stratégiák megvalósításának gyengeségeit.

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési program keretében pályázati úton mintegy 1.300 milliárd forintot kíván a szaktárca szétosztani az elkövetkezendő hét évben. A 10.2. mellékletben részletesen bemutatjuk az UMVP által támogatott intézkedéseket, a tengelyeknek megfelelő stratégiák alapján. A program ún. támadó és védekező stratégiákat határoz meg. A vidékfejlesztési program azonban még mindig erősen *agrárius jelleget* mutat, így az igen elmaradott térségek számára nem jelent valós kitörési lehetőséget. A „klasszikus vidékfejlesztési” elképzelések az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) III. intézkedéscsoportja keretében valósulhatnak meg és erre több mint 200 milliárd forint áll rendelkezésre. A cél a vidéki térségekben lakók életminőségének javítása és a vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése (a fő hangsúlyt ez utóbbira helyezve). Ezeknek a célkitűzéseinek megvalósítása a Helyi Vidékfejlesztési Terveken keresztül történik, amelyek kialakítása és elfogadása a partnerségi alapon szerveződő Helyi Vidékfejlesztési Közösségek feladata. A Közösségek működését, a tervekészítést és a pályázatokat Helyi Vidékfejlesztési Irodák segítik. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) hangsúlyos fejezete a LEADER program, melyre közel 74 milliárd forint áll rendelkezésre a következő hét évben.

Pozitívumként értékeljük, hogy a szakpolitikában megjelenik az oktatás és képzés támogatása (pl. 111. intézkedés: „Szakképzési és tájékoztatási tevékenység”, összesen több mint 28 milliárd Ft-t osztanak ki a következő 7 évben ezen a jogcímen; vagy a 331. intézkedés: „A 3. tengelyhez tartozó területeken működő gazdasági szereplőkre vonatkozó képzési és tájékoztatási intézkedés”, összesen kb. 7 milliárd Ft támogatás vehető igénybe), ezen kívül támogatandó stratégiák között szerepel a szaktanácsadói tevékenység erősítése is.

6.4. VIDÉKFEJLESZTÉS ÉS A MULTIFUNKCIONÁLIS MEZŐGAZDASÁG

Az 1960-as évektől egész Európában a mezőgazdaság fejlődésére az igen intenzív iparosodás volt a jellemző, aminek hatására 25 év alatt a területegységre jutó hozamok megkétszereződtek, a termésingadozás jelentősen csökkent (Nemzeti Agrárkörnyezetvédelmi Program). Ezzel párhuzamosan káros folyamatok is lejátszódtak: megváltozott a parasztság évszázadok alatt kialakult hagyományos, természet közeli életmódja, termelési módszerei, az alkalmazott fajták, a tápanyagellátás és növényvédelem egész rendszere. Olyan negatív externáliák mutatkoztak, mint pl. a termőtalaj pusztulása, a növényi és állati genetikai alapok beszűkülése, a biodiverzitás csökkenése, a gyomosodás, stb. Az emberi egészségre is káros folyamatok indultak el, elszennyeződtek a talajvizeink, az ivóvízbázisok, az élelmiszerekben szermaradványok dúsultak fel, ugyanakkor a beltartalmi értékek „felhígultak”. Ezek a negatív környezeti externáliák a környezetszennyezéstől a környezetromboláson át a környezetpusztításig terjedhetnek. A vidéki társadalomban is negatív folyamatok indultak el (munkanélküliség és elvándorlás felgyorsulása, a lakosság egészségi állapotának romlása), melyek hatásai a mai napig érezhetőek. Az emberöltők során átörökített tudásanyag elértéktelenedésével, a vidéki társadalom bomlásával egy időben az épített környezet is romlásnak indult.

Az Európai Unió agrárpolitikájának reformtörekvése(i) kapcsán a mezőgazdaság szorosan vett termelőtevékenysége mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a vidék népességeltartó és – megtartó szerepe, az agrárkörnyezetvédelmi, tájképi funkciók, és ezeknek a tényezőknél csupán egyik alkotóeleme a mezőgazdasági termelés. Ezt a szemléletváltást tükrözte a Vidéki Térségek Európai Kartája, a Corki Nyilatkozat, és ez tükröződik az Unió jelenlegi Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

vidékfejlesztési politikájában is. A vidéki lakosságot nemcsak a mezőgazdaságból élő emberek alkotják. Többek között ezért is tolódott el a hangsúly a vidékfejlesztés javára (és a mezőgazdasági (túl)termelési támogatások rovására) az EU-n belül. A térség- és vidékfejlesztés sokkal komplexebb tevékenység a mezőgazdaságnál, megelőzi azt logikailag is.

A multifunkcionális mezőgazdaság kifejezés az 1992. évben Rio de Janeiro-ban tartott Egyesült Nemzetek Környezet és Fejlődés konferenciájának jegyzőkönyveiben bukkant fel először.

„...a mezőgazdaság többfunkciós szemlélete főként az élelmiszerbiztonsággal és a fenntartható fejlődéssel van kapcsolatban.” (DeVries, 2002). A multifunkcionalitás azokra az előnyökre irányítja a figyelmet, amelyek a termelők tevékenységéből a piaci értékesítésen felül keletkeznek. Ezen „javak” széles körűen értendőek, de általában tartalmazznak olyan vidéki közösségi értékeket is - mint pl. nagyszámú családi gazdaságok, foglalkoztatottság, vidéki hagyományok és kultúra ápolása - amelyek túlmutatnak a mezőgazdasági termelőtevékenységen. A gazdasági előnyök közé sorolható a biodiverzitás fenntartása, a tiszta ivóvíz és levegő, illetve bioenergia előállítás. Más vélemények szerint az élelmiszerbiztonság, természeti értékek, állati „jól(l)ét” ugyancsak ezek közé az előnyök közé sorolhatók (Bálint et al, 2001).

A vidékfejlesztés korai időszakában a gazdaság diverzifikációja szorosan az agráriumhoz kötődött (Nemes G. 2000: *agrárius-vidékfejlesztés*). Az agrárius-vidékfejlesztés szerint a mezőgazdaság fejlesztésével lehet a vidéket fejleszteni, mely egy mai napig élő szemlélet (pl. Buday-Sántha A. szerint agrárium nélkül egyetlen térség komplex és tényleges, hosszútávon is fenntartható fejlődése sem képzelhető el). Ehhez a szemlélethez szorosan kapcsolódik a „multifunkcionális mezőgazdaság” elmélete, mely holland, belga és francia kutatók által képviselt fogalom. Az elmélet szerint a mezőgazdaságnak a termelőtevékenységen túl igen fontos szerepe van a tájkép kialakításában, a vidéki élet fenntartásában, hiszen közvetlenül vagy közvetve megélhetést nyújt a vidéken élők számára. A gazdaságok egyrészt eladható, „piacosítható” javakat (commodity-output) állítanak elő, ugyanakkor képeznek „nem piacosítható” (non-commodity output) javakat - pl. tájkép, tradíciók őrzése, egészséges környezet/élelmiszer – melyekért külön jutalmazandók, támogatandók. A „komplex

vidékfejlesztés” a szakpolitikában és a tudományos retorikában is gyakran használt fogalom. Definiálni számtalan szerző megpróbálta, lényegében olyan összetett fejlesztésekre utal, amelyek integrált megközelítésen alapul és főbb elvei közé a partnerséget, a szubszidiaritást, a fenntarthatóságot és az innovációt sorolnánk. Igazán jól működő komplex vidékfejlesztés megteremtése napjaink és a jövő feladata.

A Vidéki Térségek Európai Kartája (*European Charter for Rural Areas. Council of Europe. Strasbourg. 1996*) a vidéket hármaskörrel jellemzi:

- **Gazdasági (termelési) funkciók**
 - mező- és erdőgazdálkodás,
 - halászat,
 - a megújuló természeti erőforrások fenntartható hasznosítása,
 - a falusi turizmus- üdülés-rekreáció,
 - vidéki térségekben működő termelő és szolgáltató szervezetek működése
- **Ökológiai funkciók**
 - az egészséges élet természetes alapjainak védelme (föld, víz, levegő),
 - a tájak sokszínűségének, a tájjellegnek a megőrzése,
 - a biológiai sokszínűség (biodiverzitás),
 - az erdő és más élőhelyek megőrzése,
 - általában az ökológiai rendszerek védelme
- **Társadalmi (közösségi) és kulturális funkciók**
 - az évszázadok során a vidéki életformához szorosan kapcsolódó közösségi és kulturális értékek megtartása,
 - a falusi közösségekben megtestesülő értékek megőrzése.

A multifunkcionális agrárgazdaság a fenti három funkciót komplexitásában tekinti. A komplex vidékfejlesztés alapeleme a multifunkcionális mezőgazdaság, de annál tágabb kört, az élet szinte minden területét érinti, és a fejlesztés eredményeként az alábbi területeken kell célt érnie. Ezeket a célokat Bálint et al. (2001) a következőképpen fogalmazta meg:

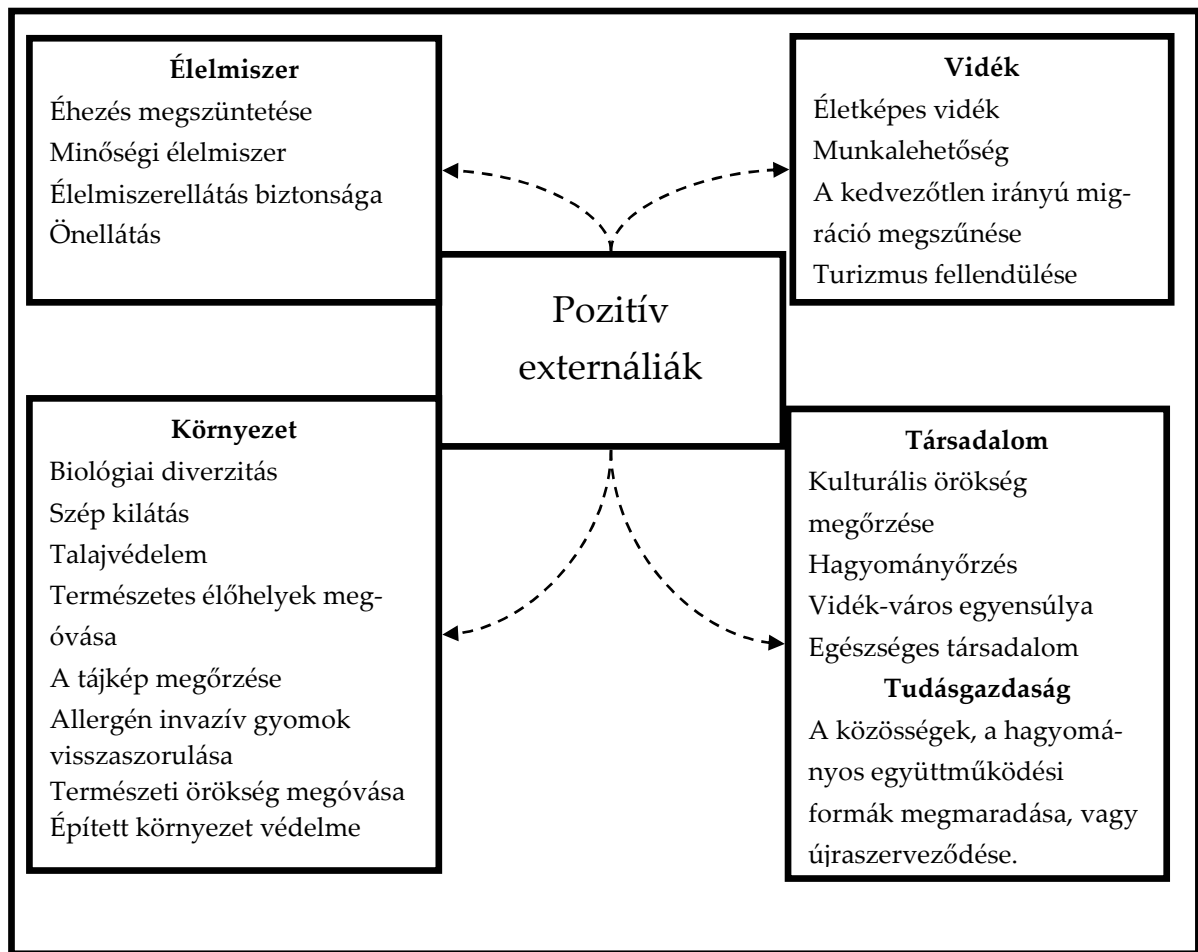
- *gazdaság* - a sikeresen működő gazdaság vidéken a versenyképesség mellett ökológiai, ökonómiai és társadalmi szempontból egyaránt fenntartható, a növekedése, fejlődése folyamatos
- *munka* – a komplex vidékfejlesztés, a multifunkcionális agrárgazdaság nem csupán munkahelyeket teremt, hanem racionális foglalkoztatást is, amelynek révén a vidéken lakók munkájuk hasznosságának tudatában vannak, és képesek tudásukat hasznosítani és gyarapítani
- *környezet* – a természetes környezet egészének és az összefüggések figyelembevételével végeznek minden tevékenységet, ahol a termelési folyamat szem előtt tartja az ésszerű környezet- és tájgazdálkodást, a károkozás - károsodás megelőzését, és csak ezt követően kell foglalkozni a környezet-, táj- és természetvédelemmel.
- ***tudásgazdaság*** – a vidéken élők képzettsége, korszerű ismeretanyaga a záloga vidék valódi fejlődésének, hiszen csak megfelelő felkészültséggel képesek követni a technikai, technológiai változásokat, kiaknázni a XXI. század és az e-társadalom kínálta lehetőségeket, és csak a tudás birtokában lehetnek az európai piac versenyképes szereplői. Ehhez viszont állandó (egész életen át tartó) tanulás, képzés szükséges, de emellett egyre nagyobb szerep jut a szervezett oktatásban nem elsajátítható, „hallgatólagos” tudás, tacit-knowledge.
- *kultúra* – a vidék hanyatlásával egyidejűleg általában megindul a vidékhez kötődő kultúra pusztulása is. Feledésbe mennek a hagyományok, a verbális és írott örökség elemei, az épített környezet rommá válik. A komplex vidékfejlesztés megőrzi magát a vidéket és benne annak értékét is.
- *társadalom* – a jól működő vidékfejlesztési modellek az igazolják, hogy bármily elképzelés csak a helyi szereplők összefogásával vihető sikerre. Ehhez azonban a kirekesztéssel szemben együttműködés kell, a közösség érdekeinek felismerése, és a közös cél érdekében történő tenni akarás. A közösségi összefogás elősegíti az esélyegyenlőség érvényesítését és a társadalmi szolidaritás kialakulását.

Mindezek hatására felerősödnek a multifunkcionális agrárgazdaság pozitív externáliái, amelyek tudatos kiaknázása a komplex vidékfejlesztés feladata (12. ábra). A mezőgazdasági termelőtevékenység eredményeképp az élelmiszerellátás biztonsága megvalósult, a feldolgozóipar alapanyag-szükséglete kielégíthető. A vidéki és a városi lakosság esetleges éhezése mára már nem mezőgazdasági, hanem szociális okokra vezethető vissza. A korszerű növénytermesztés (okszerű tápanyagutánpótlás és növényvédelem) és állattenyésztés az önellátás mellett az ország export árualapját is növeli. A mezőgazdaságra – a mennyiségi élelmiszertermelésen túl – nagy felelősség hárul az élelmiszerminőség és az élelmiszerbiztonság területén, ugyanakkor – közvetett módon – a lakosság egészséges táplálkozására is hatást gyakorol.

A föld művelésének eredményeként kialakult rendezett környezet már önmagában is pozitív hatásként értékelhető. További kedvező hatás, hogy a gondozottság gátat szab az invazív gyomok terjedésének, s ha azok allergizáló növények (és többnyire azok), az allergiás megbetegedések száma sem növekszik drasztikusan tovább. A rendezett tájon az arra jellemző élővilág marad meg, nem károsodnak a természetes élőhelyek, a szép kilátás vonzza a turistákat. A természeti környezet megóvása mellett az épített környezet is megmarad.

A fejlesztési folyamat nyertese maga a vidék: lelassul az elvándorlás, a rohamos elöregedés, a növekvő számú munkahely eltartja – és megtartja – az ott lakókat, és fokozatos bevételnövekedést eredményez az önkormányzatnál, amely egyre nagyobb összegeket tud fejlesztési célokra fordítani, és ezáltal beindulhat a növekedési spirál. A meginduló fejlődés másokat is oda vonz, növekszik a térség iránti érdeklődés és ez nemcsak az odalátogató turisták számán mérhető, hanem idővel megindulhat a vidékre a betelepülés is.

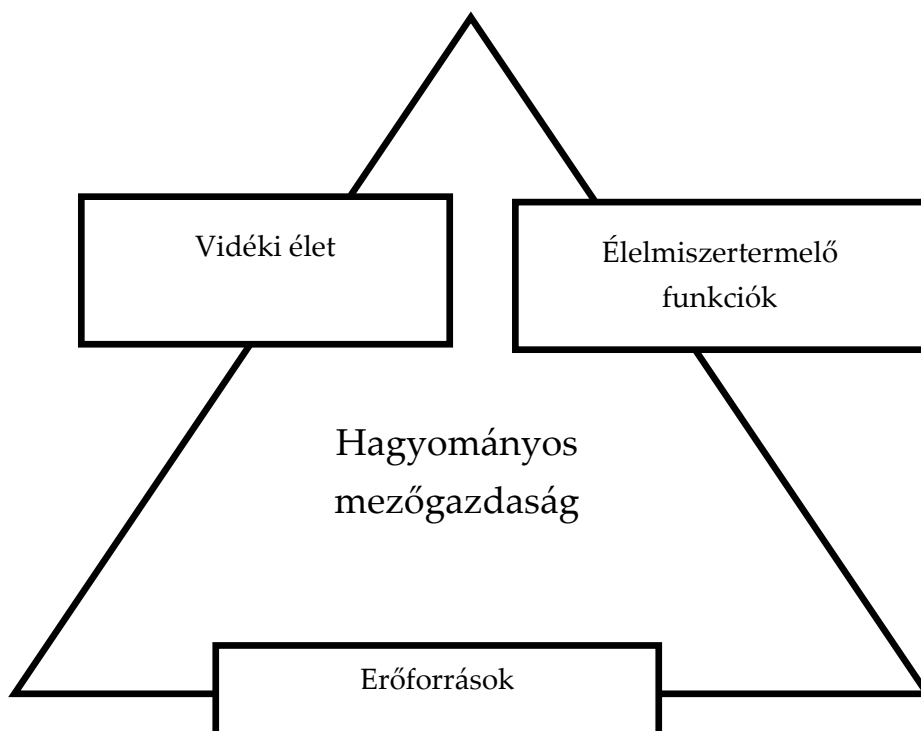
A megmaradó, sőt reményeink szerint fejlődésnek induló vidéki települések társadalmában is érzékelhetőek a pozitív externáliák: egészséges egyensúly alakul ki a vidék és a város között (lakóhely, üdülés, rekreáció, mezőgazdasági termelés stb.). Erősödik a vidéken élők azonosság-tudata és lokálpatriotizmusa, ezért a fennmaradnak a hagyományok, megőrizhető a kulturális örökség és megmaradnak vagy újraszerveződnek a közösségek, a hagyományos együttműködési formák (pl. kaláka). A végeredmény: fizikailag és lelkileg egészséges vidéki társadalom.

12. ábra: A multifunkcionális mezőgazdaság pozitív externáliái

Magyarországon is egyre nagyobb jelentőséggel bír az ökológiai szemlélet, a bioélelmiszerek fogyasztásának mértéke emelkedik. Felelevenednek a régi hagyományok, régi mesterségek, az ezekhez kapcsolódó falusi/agroturizmus jelentősége felértékelődik. A vállalkozások „több lábbon állásával” a bevételek ingadozása csökken, a gazdálkodás kifizetődőbb. Fontos azonban megjegyezni, hogy a multifunkcionális mezőgazdaság egy adott helyszínen nem feltétlenül öleli fel a fent felsorolt összes előnyt, ezek nagymértékben függenek a gazdaságok méretétől, földrajzi fekvésétől (ország, régió), a termelés jellegétől, illetve ezek kölcsönhatásától.

Hagyományos értelmezés szerint a mezőgazdaság elsődleges célja az élelmiszertermelés és ehhez különféle erőforrások szükségesek, melynek elsődleges színtere a vidéki élet. Az alábbi ábra a mezőgazdasági vállalkozások három oldalát mutatja be:

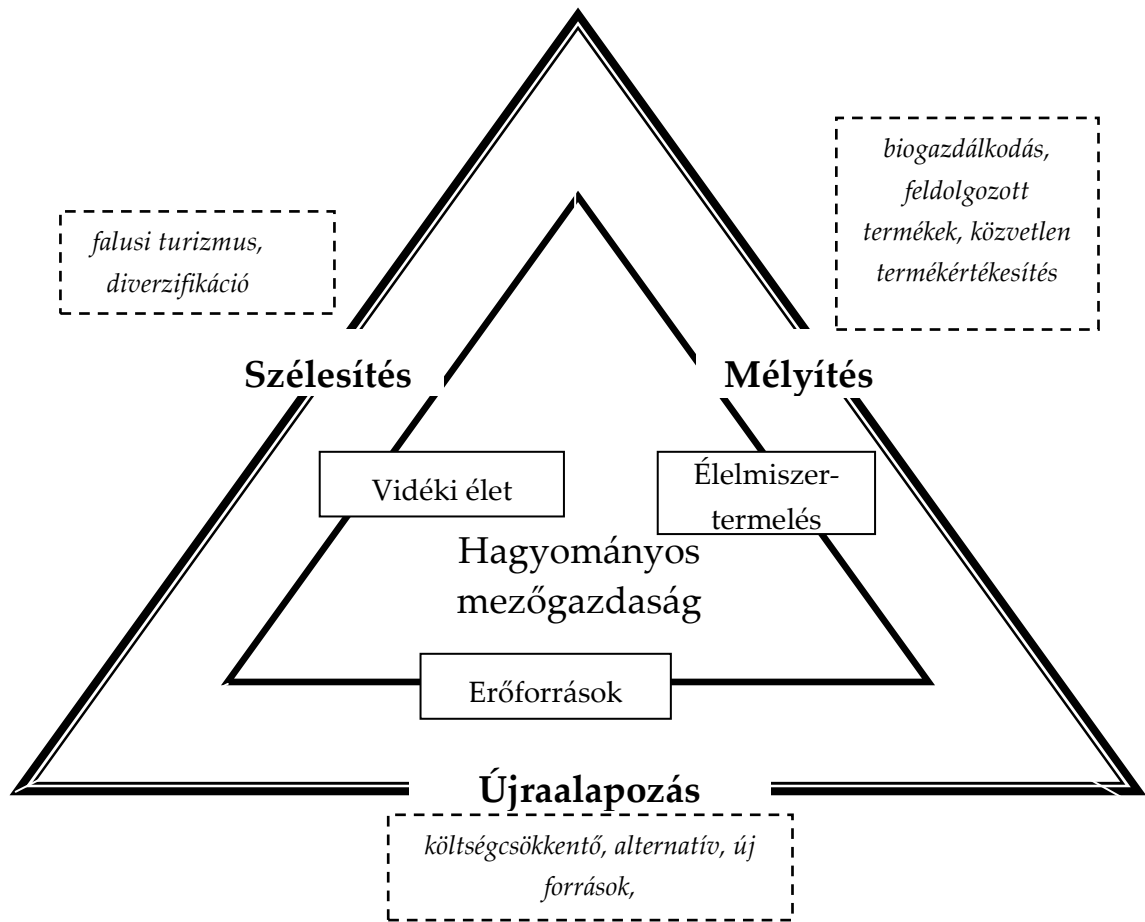

13. ábra: A hagyományos mezőgazdaság 3 oldala

Forrás: Ploeg, J. D. van der - Roep, D., 2003

A háromszög egyik oldala a mezőgazdaság klasszikus élelmiszertermelő funkcióját jelöli. A másik oldalon a vidéki élet szerepel, hiszen a gazdaságok részesei a vidéki életnek, és felelősek annak fenntarthatóságáért, fejlődéséért. A harmadik oldalon az erőforrások mozgósítása jelenik meg, hiszen mind a termeléshez, mind a vidéki élet fenntartásához állatok, növények, földterület, víz, gépek, szakmai tudás, tőke, valamint beszerzési és értékesítési csatornák, azaz erőforrások szükségesek (Ploeg, J. D. van der - Roep, D. 2003.).

A multifunkcionalitás eléréséhez azonban az eredeti összefüggéseket újra kell értelmezni, kissé át kell alakítani, a hagyományos mezőgazdaság fogalmát horizontális és vertikális irányban is ki kell bővíteni:

14. ábra: A multifunkcionális mezőgazdaság modellje.

Forrás: Ploeg, J. D. van der - Roep, D., 2003

6.4.1. „SZÉLESÍTÉS”: FALUSI TURIZMUS

A „szélesítés” ebben az esetben azt jelenti, hogy a gazdálkodó az eredeti termeléshez kapcsolódóan a mezőgazdasági vállalkozó valamilyen új tevékenységbe kezd, amely a bevételeinek növekedését eredményezheti. Ilyen lehet pl. új, innovatív termék előállításának elindítása, a tájgazdálkodás, vagy a falusi turizmusba való bekapcsolódás. Ez utóbbit fejtjük ki részletesebben, mivel kutatásaink során a témával részletesen foglalkoztunk, illetve egyes szerzők (pl. Ploeg, J. D. van der - Roep, D., 2003) ezt a diverzifikációs tevékenységet meghatározó gazdasági tevékenységként emelik ki.

A turizmus napjaink gyors ütemű fejlődésének köszönhetően a XXI. század egyik vezető iparágává növi ki magát. Az üdülni vágyó embereknél új motivációk és utazási szokások jelentek meg. Egyre többen választják a klasszikus, tömeges ún. "napfény turizmus" helyett a "szelíd", "zöld" turizmust. Sokan szeretnének elmenekülni a túlszűfolt, zajos városokból és helyette vidéki környezetben, természetben töltenék a szabadságukat. Ezzel egy időben egyre többen kínálják falusi szálláshelyeiket, részben azért, mert tanult szakmájukként kihasználják az ismert lehetőségeket, részben azért, mert az élet rákényszeríti őket a saját házuk üresen álló helyiségeinek hasznosítására. A falusi turizmust nem kezelhetjük önmagában, hiszen nemcsak a falusi környezetben értékesített szálláshelyekről van szó.

Az agrárágazatban Európa szerte bekövetkezett változások és válságok, a jövedelemcsökkenés és a munkanélküliség hatására az erősen mezőgazdasági területek hátrányos helyzetbe kerültek. A helyzet javítására több szempontból is alkalmasnak látszik a falusi turizmus. Elsősorban jövedelem-kiegészítő célokat szolgál, erre azért van szükség, mert a mezőgazdasági termékek értékesítése egyre inkább nehézségekbe ütközik. Az életszínvonal csökkenése miatt csökken a lakossági fogyasztás és a belföldi kereslet. Az Európai Unióban előállított élelmiszerek akadály nélkül áramolnak be az országba. A termelés visszaeséséből következő válság minden termelőt súlyosan érint és hatással van a vidéken élő emberek életminőségére. A falusi turizmus növeli az ország belső exportját azáltal, hogy helyben értékesíti az előállított termékeket. (Krókiné Terbes M., 1999)

A „falusi turizmus”, „agroturizmus”, „ökoturizmus” kifejezések magyarázatot érdemelnek, hiszen a különböző szerzők, országonként eltérően használják. A definíciók tekintetében néhány kivételtől eltekintve két nagy csoportot különböztethetünk meg:

- Az első esetben a fogalmak megkülönböztetésének alapját *a bevételeknek a vidéki közösségen belüli eloszlása* képezi. Ennek alapján beszélhetünk vidéken történő turizmusról (rural tourism) falusi turizmusról, agroturizmusról (mindegyik kategória az előzőből származtatható). A bevételek megoszlásának megfelelően a hasznot a vidéki lakosság teljes egésze (pl. egy kistérség), vagy egy falu illetve az agroturizmus esetén elsősorban egy konkrét gazdaság, termelő élvezi.
- Második esetben a fogalmak megkülönböztetésének alapjául *a kínálati oldal különböző elemei szolgálnak*. Azt az idegenforgalmi formát hívják falusi turizmusnak, ahol a

felkínált termék fő komponense a falusi kultúra, falusi élet és hagyományok. Az alapvető tevékenységi köröktől függően a következő kifejezések használatosak: agroturizmus (felkínált termék a mezőgazdasági tevékenység megismerése illetve a munkafolyamatokba való bekapcsolódás), ökoturizmus, lovas, horgász, vadász, gasztronómiai turizmus, stb.

A hazai szakirodalomban Fehér I. és Kóródi M. (2006) tett kísérletet a különböző értelmezések egységesítésére. A vidéki turizmust átfogó kategóriának kezelve, a különböző turizmus-formák és csoportok halmazaként írják le, amelyek közös jellemzőjük az, hogy

- *vidéki környezetben,*
- *vidéki jellegű fogadókapacitással,*
- *sokszor az ott élő családok, a vidéki közösség saját erőforrásainak hasznosításával,*
- *a vidékre jellemző szolgáltatásokat nyújtó*

tevékenységek, turisztikai termékek.

A vidéki turizmuson – mint gyűjtőfogalmon – belül a turizmushoz kapcsolódó tevékenységek alapján különböző turizmuscsoportok definiálhatók. Általánosságban azonban mindegyikről elmondható, hogy a turisztikai kínálat - amellet, hogy a vendégek általános és egyedi elvárásainak egyaránt meg kell felelnie - hangsúlyosan törekszik a természet, a természetesség, a tradíciók, vidéki élmény teljességének bemutatására. A tevékenységek – vagy egyéb szempontok - szerinti különbségtételre azért van szükség, hogy a vidék vagy térség ajánlatában szereplő turisztikai termék, szolgáltatás jól meghatározható, és ezáltal koncentráltabban fejleszthető legyen.

A turisztikai kínálat horizontális és vertikális irányban egyaránt fejleszthető (Fehér I.–Kóródi M., 2006): a horizontális bővítés több, jellegében különféle tevékenység lehetőségét nyújtja egy szélesebb célcsoportnak, míg a vertikális fejlesztés egy adott tevékenységcsoporton belül ajánl különböző elfoglaltságot – komplex módon egyetlen termékként kínálva - többnyire meghatározott érdeklődési körű turistának. Egy adott kistérségben gyakran mindkét fejlesztési irányon gondolkodni kell: míg a család férfitagja a vadászatnak hódol, addig a család többi tagja több, kevésbé harcias foglalatossággal töltheti az időt. Optimális esetben tehát a vidékfejlesztési terv turizmussal foglalkozó fejezete a horizontális (szolgáltatás) és a vertikális (termék) fejlesztésre azonos hangsúlyt fektet.

A vidéki turizmus néhány válfaja:

- *hagyományörző falusi turizmus* (Sipos J.-né, 2006) –a vendéglátóhely és környezete hagyományos építészeti stílusú, ill. paraszti építészeti elemeket őriz illetve alkalmaz, berendezése, kertje hagyományos, a vidékre jellemző. Lehetőség van a hagyományos kismesterségek, népszokások, tájjellegű ételkészítés, mezőgazdasági tevékenységek, élelmiszerfeldolgozás aktív megismerésére, személyes megtapasztalására is.

Ebbe a turisztikai termékcsoporthoz sorolhatók az alábbi turizmus-fajták:

- agroturizmus
- kézműves turizmus
- gasztroturizmus (tájjellegű ételek)
- kulturális turizmus (néprajzi hagyományok)
- örökség-turizmus
- „csendes” turizmus (pihenés, üdülés)
- *egészségvédő falusi turizmus* a nagyforgalmú helyektől távoli, friss levegőjű csendes környezetben lévő vendéglátóhely berendezése természetes, nem allergizáló anyagokból készül. A turista ellátása bioélelmiszerekkel történik, érdeklődése esetén elsajátíthatja a biotermesztés alapjait. Az állattartás megfelel az állatjóléti szempontoknak.
 - ökoturizmus,
 - szelid, zöldturizmus
 - környezetbarát turizmus
- *sportturizmus* a vidéki környezetben végzett különféle sporttevékenységeknek művelésére alapozott turisztikai kínálat. Ebbe a körbe az aktívabb és csendesebb, kevésbé mozgalmos tevékenységek egyaránt besorolhatóak, a célcsoportoknak megfelelően differenciált környezettel. Csupán néhány példa:
 - víziturizmus
 - kerékpáros turizmus
 - lovasturizmus
 - golf-turizmus
 - síturizmus
 - horgászturizmus

- vadászturizmus
- természetjárás, hegymászás
- *a gasztroturizmus* az étel-italkészítés hagyományaira alapozza kínálatát.
 - a népi, tájjellegű gasztronómia rendezvényei
 - jeles napokhoz kapcsolódó rendezvények
 - bor- és pálinkakóstolás
 - legjellemzőbbek a borutak, bográcsételek, a disznóvágás rendezvényei, a gabonák és tészták, a tejtermékek, a zöldségek és gyümölcsök fesztiváljai.
- *gyógyturizmus* az egészségkárosodás megelőzését, szolgáltatásaival a kialakult betegség kezelését végző, a vendégek gyógyulását elősegítő kínálat
 - wellnes-, spa-turizmus,
 - gyógyturizmus
 - gyógylovagoltatás
 - termálturizmus
- *szakmai turizmus* a különböző hivatást, szakmát űző emberek tapasztalatcseréjét, ismeretátadását szolgáló tevékenység
 - tanulmányi-turizmus
 - gazdasági-turizmus
 - konferencia-turizmus
- *kaland-turizmus* (a csoportmunka erősítését célozva)
 - élmény- és kaland- turizmus
 - *kalandtúrák*
 - katasztrófa-turizmus (pozitív hatását nem hiszem, hogy megtalálnánk, de sajnos létezik)
- *kulturális turizmus*
 - kastélyturizmus
 - fesztiválturizmus
- a *vallási turizmus* esetében valamely zarándokút vagy zarándokhely közelsége, vagy egyházi iratok, nyilvántartások kutatási lehetősége jelenti a vonzerőt.

A fenti csoportosítás természetesen egyéb szempontok alapján is elvégezhető (pld. a célcsoportok kor szerinti megoszlása szerint). Az eddigiekből is látszik, hogy meglehetősen

nehéz vidéki turizmus és az azon belüli változatok pontos elhatárolása, hiszen meglehetősen sok az átfedés.

A falusi turizmus hatással van a környezetvédelemre és a tájhasznosításra is. A turizmus e formájának ideológiája van, szemléletet igényel (Miklay F-né, 2000). A vidéki környezetben folytatott turizmus (rural turism) az EU-n belül tágabb értelmet nyer, nemcsak a gazdák (farmerek) nyújtotta szállást foglalja magában, hanem mindenféle idegenforgalmi tevékenységet, amely vidéki környezetben zajlik. Franciaország, Németország, Ausztria és Spanyolország hazánktól igen eltérő általános gazdasági háttérrel és a falusi turizmus terén nagy múlttal rendelkeznek. A fent említett országok mindegyikére jellemző, hogy a falusi turizmus legtöbbször a mezőgazdasághoz kapcsolódik (agroturizmus) vagy a szállásadó közvetlen termékértékesítése vagy a térség mezőgazdasági termékeinek felhasználása révén. Egyre nagyobb teret kap az ökológiai termelés, illetve az abból származó termékek árusítása a vendég részére (ökoturizmus). Az agroturizmus nyugaton is a kedvezőtlen termőhelyi adottságokkal rendelkező területek kiegészítő jövedelemforrása. Az állam, a kamarák és a helyi szervezetek támogatása jelentős. A szerveződés nagyrégiós és kistérségi szinten egyaránt folyik. (Sipos J.-né., 2000)

Nemzetközi viszonylatban a falusi turizmus (illetve a vidékhez kapcsolódó turizmus) már bizonyítottan jó üzletnek számít. Példa erre Európa első számú német utazási irodája a TUI, amely idén egy egész toscanai falut vásárolt meg azzal a céllal, hogy üdülőfalut alakítson ki. A Firenzéhez közel fekvő Castelfalfi-ban hagyományosan a mezőgazdaság, elsősorban a bor és olajbogyó termesztés jelentette a fő bevételi forrást. Az 1960-as évektől azonban a település néhány száz lakosa fokozatosan felhagyott a mezőgazdasággal, majd lassan elvándoroltak. A cég reményei szerint - saját légitársaságának segítségével - évente kb. 3000 turistát hoz a faluba, elsősorban a tengerparti tömegturizmusban megcsömörlött, tehetősebb német utazókra számít, akik között a gyönyörű, csendes toscanai vidék igen népszerű turisztikai célpontnak számít. Az utazási iroda tervei között szerepel a mezőgazdaság felélesztése is: a falu 30 hektárnyi szőlő- és olíva ültetvényére alapozva bor és olaj előállítását tervezik (Tálas A., 2007).

Magyarországon a falusi turizmus kezdetei visszavezethetőek az 1920-as, '30-as évekre. A turizmus a II. világháborúig igen dinamikusan fejlődött. Az '50-es évek agrárpolitikájának, a

feszlített iparosodásnak és a kényszerű szövetkezetesítésnek hatására a falusi idegenforgalom szinte teljesen megszűnt. Az 1980-as években azonban ismét egyre többen kezdtek el kiadni házaikat. A szervezetlenség és az igénytelenség elkerülésére 1989-ben létrehozták a Falusi és Tanyasi Vendégfogadók Szövetségét. Ennek a szövetségnek egyéni tagjai is lehetnek, akik kimondottan alacsony árfekvéssel dolgoznak, arculatuk megfogalmazásánál fő hangsúlyt a családok azon keresletére helyezik, hogy megismerjék a parasztudvar állatait, növényeit, tevékenységét. Fő feladatuknak tekintik a nyugat-európai módszerek, szervezeti rendszerek megismerését. Ugyancsak nyugat-európai mintára kezdeményezték, hogy a területfejlesztési, az idegenforgalmi, illetve mezőgazdasági fejlesztési alap vegye a támogatás céljai közé a falusi- tanyai- gazda vendégfogadás kiépítését.

1994-ben alakult meg a Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége (FATOSZ). A szövetség egy ernyőszervezet, mely az ország különböző részein működő egyesületeket fogja össze, így közösen képviselik a turizmus e formáját. Magánszemélyek közvetlenül nem lehetnek tagjai, csak a regionális szervezeteken keresztül. A tagszervezeteket a jellemző tevékenységük alapján három kategóriába sorolhatjuk. Vannak szervezetek, ahol a szálláshelyeket közvetlenül értékesítik, itt szállás foglalható és más szolgáltatások is megrendelhetők. A szervezetek egy másik csoportjában elsősorban a szálláshelyekről, programokról adnak információt és a vendégfogadók közötti közvetítést vállalják. A harmadik csoportba a falusi turizmus általános fejlődését segítő tagszervezetek tartoznak (pl. Biokultúra Egyesület, Falufejlesztési Társaság, stb.).

A szövetség felépítését a gyakorlatban egy pákozdi irodán keresztül ismertem meg, ahol 1999-ben a gyakornoki időmet töltöttem. Az irodát egy helyi házaspár alapította 1995-ben önerőből, külső anyagi támogatás nélkül. Közben a megyében több szerveződés jött létre (Csákvári Gazdakör, Vajta, Martonvásár, Enying Önkormányzatának irodája). A Fejér Megyei Tourinform Iroda megkeresésével és összefogásával közösen hozták létre 1995-ben az Egyesület Fejér Megye Falusi Turizmusáért szervezetet. Az alapító tagok között önkormányzatok, vállalkozók és egyéni tagok vettek részt. Napjainkban több mint 100 vendégfogadó/vendégház tartozik az egyesület tagsági körébe. Számos polgármesteri hivatal is csatlakozott hozzájuk, sőt vendéglők és különböző vállalkozók ismerték meg tevékenységüket és léptek be az egyesületükbe.

A farmturizmus itthon is önálló gazdasági ágazattá fejleszthető, s így sok helyen segítheti mezőgazdasági termelés fenntartását. Bár a falusi turizmus nem szolgál receptként a mezőgazdaság problémáinak megoldására, a falusi üdülés jelentős esélyt ad a gazdaságoknak bevételeik biztosításához. A vidékfejlesztés támogatásával foglalkozó Európai Unió programok (pl. a jelenleg futó Új Magyarország Vidékfejlesztési Program), illetve az országos fejlesztési stratégiához kapcsolódó egyéb programok támogatják a falusi és egyéb vidéki turizmus formát, így számos településen eséllyel indulnak (indultak) ilyen jellegű projektekkel. A falusi turizmus azonban nemcsak azt jelenti, hogy a település néhány házára kiteszik a "Kiadó szoba" táblát. A falusi turizmusnak az egész település összefogásán kell alapulnia, közös megegyezéssel a falu egészének a fejlesztését kell maga után vonnia.

Számos településen a falusi turizmustól várják a válságba került mezőgazdaság fellendítését. Kétségkívül pozitív hatással van a mezőgazdaságra, de önmagában nem lehet a válság megoldásának a kulcsa. A vidékfejlesztésnek a falusi turizmuson túl ki kell hatnia a vidéki élet egészére. Értendő ez alatt a mezőgazdaság fenntarthatóságának, a vidéki fejlődés szubszidiaritásának megteremtése. Ilyen irányú változás érhető el pl. a termesztési mód megváltoztatásával (biokultúrák kialakítása), a termékek helyi feldolgozásával, a disztribúció javításával. A falusi turizmusnak mindenképpen a minőségen kell alapulnia. Színvonalas oktatással olyan szakembereket kell képezni, akik a falusi vendéglátást a szívéükön viselik, ismerik a vidék, a mezőgazdaság problémáit, képesek a feladatokat komplexen megoldani. A minőségnek az egész vendéglátásra ki kell terjednie. Segíteni kell a gazdákat a piacra jutásban is. Közös elkészített, dekoratív katalógusok, szórólapok a piaci versenyben való hatékony részvételt segítik elő. Az együttműködés nemcsak települési, kistérségi szinten, hanem országos méretekben értendő. Összefogással, közösségi marketinggel a hazai turisztikai kínálat is előnyösebben értékesíthető külföldön.

6.4.2. „MÉLYÍTÉS”: ÚJ PIACOK KIHASZNÁLÁSÁVAL

„Mélyítő” tevékenységek például a hatékony és mégis környezetkímélő, fenntartható mezőgazdasági termelés és piaci viszonyainak fejlesztése, pl. ökológiai és biogazdálkodás, közvetlen termékértékesítés. A „mélyítő” tevékenységek célja, hogy a már meglévő

termékünkhöz valamilyen hozzáadott értéket kapcsoljunk. A „mélyítő tevékenységet” a marketing ma igen divatos eszközeivel támogathatjuk, pl. slow food (15. ábra).

15. ábra: Slow Food mozgalom lógója

Forrás: <http://www.slow-food.hu/>

A fogyasztói attitűd változóban van, elsősorban a divat, a demográfiai, a gerontológiai és a gender változások miatt. A legfőbb tényező a társadalom elöregedése, az ettől és a világdivattól is erősödő egészségtudatos táplálkozás. A nők társadalmi szerepének változása és az otthoni főzési tudomány eltűnése szintén megváltoztatja az élelmiszervásárlási szokásokat és az ehhez remélhetőleg alkalmazkodó mezőgazdaságot. Tanszékünk ezen témához kapcsolódó kutatásaiban két párhuzamos irányt látunk kibontakozni: a biotermékek és a dúsított (funkcionális) élelmiszerek fogyasztása iránti érdeklődés növekedését. Az első pillantásra ezek két különböző lakossági réteget érintenek. A bioélelmiszerek fogyasztói az ökológiai gazdálkodás környezet- és egészségtudatos támogatói, alternatív - a szerintük túl gyors ütemben modernizálódó társadalomhoz képest inkább konzervatív - emberek, a genetikai módosítást következetesen elutasítják. A dúsított vagy funkcionális élelmiszerek fogyasztói valószínűleg elfogadják a genetikai módosítást, hiszen ettől várható a legintenzívebb hatás, magukat modern embernek tartják, akik igénylik a tudomány legújabb eredményeit. Mindkét piac elérheti a tíz-húsz százalékos részesedést, ami a hazai mezőgazdaság és az élelmiszeripar fejlődése szempontjából nagyon kívánatos lenne. Pesszimista nézetünk szerint viszont ez a látszólagos két piac ugyanaz a fogyasztói réteg, akik hisznek a tudatos táplálkozás egészségvédő és teljesítményfokozó hatásában. Kivételesen örülnénk, ha ebben nem lenne igazunk, hiszen ez dupla piacot jelentene a magyar mezőgazdaság legértékesebb termékeinek. Véleményünk szerint a non-food

szektorban, a rost-, színezék, energiatermelő biomassza, polimer és olajnövények (biodízel) piacán is összenő a természetes alapanyag iránti igény a génmódosítás adta jobb energetikai és ipari felhasználhatósággal. (Bálint J. – Ferenczy T. – Juhász M., 2005)

A mezőgazdasági termelés és a turizmus szorosan kapcsolódik egymáshoz. A szép táj (akár kultúrtáj is!) képezi a turizmus sikeres fejlődésének egyik alapját és ugyanez az alaptőkéje a fenntartható mezőgazdaságnak is. A falusi turizmus a családi gazdaságok számára fontos bevételi forrás, mivel egyre több gazda értékesíti közvetlenül a megtermelt és feldolgozott saját termékeit. A mezőgazdasági közvetlen értékesítés a termékeknek fogyasztók részére történő közvetlen - kereskedelmi és feldolgozó üzemek bekapcsolása nélküli - eladása (Bálint J., - Juhász M., - Bálint A. 1999). Az utóbbi időben ennek az értékesítési formának újra egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. A mezőgazdasági jövedelmek alakulása az utóbbi években szükségessé tette új jövedelemforrások feltárását.

A fokozódó egészségtudattal együtt a fogyasztók ismerni szeretnék a napi élelmiszerek eredetét és előállítási módjait. Ezt a mezőgazdasági termelő a saját üzemében bemutathatja és összekapcsolhatja a természet és természetközelség élményével. Mindemellett egyre több fogyasztó igényli azt, hogy a terméket a termelőnél vásárolja meg. A közvetlen értékesítés azt jelenti, hogy számos funkció újra visszakerül a mezőgazdasági üzembe. Ennek következtében nemcsak a nyersanyagok előállítása, hanem a termékek feldolgozása, szállítása, tárolása és eladása is újból az üzemekben történik. Az új értékesítési formákba történő bekapcsolódás a korszerű mezőgazdasági üzem számára egyidejűleg szervezési, munkaerő-gazdálkodási, pénzügyi és személyi következményeket von maga után. A közvetlen értékesítést végző gazdának ezen túlmenően foglalkozni kell a marketinggel is, gondoskodnia kell pl. arról, hogy termékei és szolgáltatásai a versenytársakétól megkülönböztethetők legyenek, le kell bonyolítani az értékesítést és biztos piaci pozíciót kell kiépítenie.

A közvetlen értékesítés tehát több, mint egy új üzemág. A gazda, mint közvetlen értékesítő az "élelmiszer-előállítási" és "élelmiszer-kereskedői" területeken egyaránt mozog. Az üzem- és háztartásvezetéssel és a személyes elkötelezettséggel kapcsolatos követelmények az eddigi gazdálkodási móddal szemben egyértelműen megnövekednek. A szervezőkézség, ötletgazdagság és kereskedői véna a sikeres közvetlen értékesítéshez nélkülözhetetlen belső

adottság. A mezőgazdasági termékek közvetlen értékesítése az EU számos országában elterjedt: a gazdák a kiváló minőségű termékeket a falusi turizmus, farmturizmus keretében a házakban megszálló vendégeknek adják el, továbbá a helyi vagy közeli szállodáknak, éttermeknek, a heti gazdapiacot felkereső vásárlóknak, megrendelésre kis- és nagytételekben házhoz szállítják, rendezvényeken értékesítik vagy a városokból a termelőkhez utazó lakosság vásárolja meg náluk.

A helyi innovációs képességek, az ipar, a kis és középvállalkozások, a népi kézművesség támogatása, a népművészet, a hagyományok és a kultúra ápolása, a közösségek, a civil társadalom fejlesztése szélesíti a vidék gazdasági tevékenységét. A „mélyítés” és „szélesítés” együtt a vidéket, ezen belül a mezőgazdasági vállalkozást egy olyan komplex gazdasággá alakítja, amely újfajta növénytermesztéssel és szolgáltatásokkal több piacot von be az értékesítésbe

6.4.3. „ÚJRAALAPOZÁS”: ÚJ ENERGIÁK A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSBEN

A multifunkcionális mezőgazdaság kialakításának részeként a hagyományos erőforrásokat újra kell gondolni, át kell alakítani. Ploeg, J. D. van der - Roep, D. (2003) az „újraalapozási” folyamatoknál kiemeli a részmunkaidős gazdaságokat, mint a meglévő emberi erőforrások átcsoportosítását. Ezen gazdaságokban a mezőgazdasági szektoron kívüli munkákból származó bevételek révén képzelel el a gazdaság életben tartását. Nézetem szerint jelentősebb az egyéb erőforrások, pl. az energiatermelés átalakítása.

Tanulmányaink során - elsősorban témavezetőm munkájának nyomán - részletesebben foglalkoztunk a mezőgazdasági erőforrások egyik területével, konkrétan a mezőgazdaság energiatermelő tevékenységével, ami innovációs lehetőséget jelent a vidék gazdasági szereplői számára. Általános nézet, hogy az emberiség legsúlyosabb gondja a globális felmelegedés, amelyet főleg a civilizációnk széndioxid kibocsátása okoz, és a problémát hatékonyan kezelni az emisszió korlátozásával lehet. Ez a „zöld” körökben szinte kizárólagos álláspont számos ponton megalapozatlan. A mezőgazdasági energiatermelés viszont ettől függetlenül is jó üzlet lehet az agrárvilágnak.

A közvélemény és a környezetvédők véleménye szerint is a globális felmelegedés és a klímaváltozás az emberiség legfőbb és szó szerint is legégetőbb problémája, amelyet az üvegházhatás fokozódásával a széndioxid civilizáció okozta légköri feldúsulása vált ki. Kutatók és nemzetközi szervezetek figyelmeztetik az emberiséget arra, hogy a CO₂ emissziót minden áron csökkenteni vagy legalábbis korlátozni kell, ahogy ezt a kiotói egyezmény is előírja a világ országainak. Más kutatók véleménye szerint az sem biztos, hogy napjainkban „tökéletes éghajlatban” élünk; egyáltalán nem bizonyított tény; hogy létezik a globális felmelegedés, nem biztos, hogy ember okozza, lehet hogy nem harcolni kell ellene, hanem inkább alkalmazkodni hozzá, lehet, hogy a korlátozott közös pénzügyi forrásokat más területen hatékonyabban tudnánk elkölteni.

Ha bebizonyosodna, hogy azoknak a kutatóknak van igazuk, akik úgy érvelnek, hogy van globális felmelegedés, antropogén eredetű, az ipari, energetikai és közlekedési széndioxid kibocsátás a kiváltója, akkor az utólag - Stern, N. (2006) szerint - az emberiség legnagyobb piaci kudarcának bizonyulna: “market failure on the greatest scale the world has seen”. Ez a piaci kudarc leghatékonyabban korszerű energiagazdálkodással kezelhető. Az egész világ pazarol az energiával, a fejlődők (szegények) minden szervesanyagot elégetnek, a fejlettek pedig messze a szükségletek felett fogyasztanak. Magyarország energetikailag a rosszabbak közé tartozik; termékeinkben, szolgáltatásainkban sokkal több az energia a szükségesnél, nagy lángon főzünk, épületeink rosszul szigeteltek, az iparunk és mezőgazdaságunk energiaigényes, járműveink nagy fogyasztásúak, az energia(hordozók) jelentős részét importáljuk, kicsi a tárolókapacitásunk, nagy a függőségünk. A tudatos és okszerű takarékoság, a számítógépes folyamat-optimalizálás, a jó időzítés sokat segíthetnek bolygónk „low-carb” diétájában. Az unió által szorgalmazott innovatív üzleti modell, az emissziókereskedelem, legalább is az első évében nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; lazák voltak a kvóták, nem áramlott a pénz a hatékonyabb CO₂ kibocsátás csökkentő beruházásokhoz.

Egy másik járható út a megújuló energiaforrások szélesebb körű használata, azaz fosszilis energiahordozók helyett fa, erdészeti hulladék, nap, nukleáris, szél, víz, geotermikus energia és a biomassza. Azonban tudnunk kell, hogy ez a járható út is rögös. A nap, szél, geotermikus és vízenergia berendezései nagyon drágák, gyakran környezetpusztítók, megépítésük is széndioxid kibocsátással jár. Az atomenergiát a zöld mozgalmak üldözik,

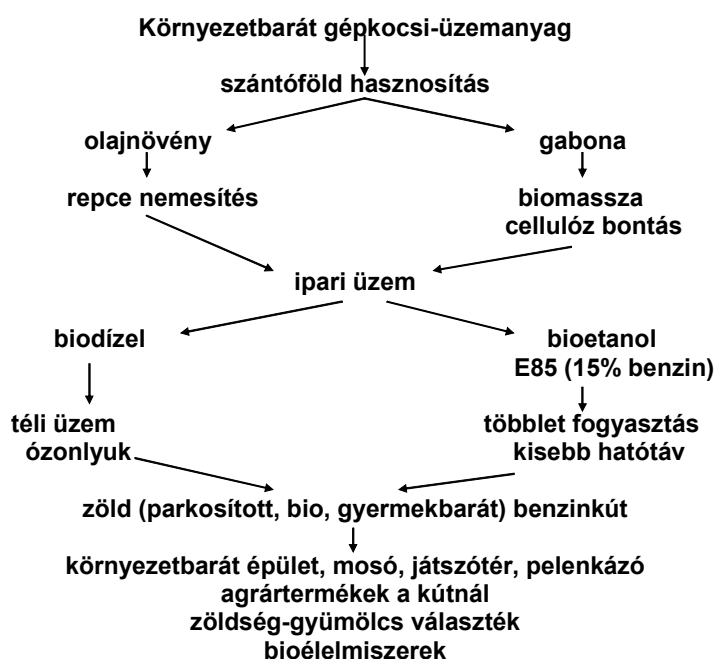
számos országban az erőművek leállítását fontolgatják, a kiegészítő fűtőelemek és egyéb radioaktív hulladékok elhelyezése nálunk is problémás, nagy a lakossági ellenállás. A fa, hulladék és biomassza égetés ugyanúgy széndioxid kibocsátó, mint a fosszilis társai, csak az erdők újranovesztésekor a korábbi kibocsátás ismét lekötődik a friss biomasszában. Magyar realitásként marad a mezőgazdasági energia termelés, az olaj- és földgázmezőket repce és kukorica táblák válthatják fel.

Hazánkban a szántóföldi energianövények termelése a jelenlegi szakpolitikákban kiemelt és támogatott cél, ezenkívül remek üzleti lehetőségnek tűnik, bár nem olyan egyszerű, mint a szénhidrogén gazdaságról a szénhidrát gazdaságra való átállás jelszava. Az első ötlet a mezőgazdasági olajtermelés volt, amely talán abból származott, hogy a traktorokat is olaj hajtja. A hazai klíma a repcetermesztéshez nem elég hűvös és csapadékos, a hagyományos repcefajták hozama Magyarországon csak fele a nyugati szomszédjainkéval. Ezen majd talán a génmódosítás változtathat, szárazságtűrő és magas olajtartalmú repceből majd egyszer lehet annyi üzemanyagot előállítani, amennyit a megtermeléséhez a traktorok, a műtrágya és növényvédőszer gyártók felhasználnak. A cukornövények trópusi körülmények között már bizonyítottak, Brazíliában általános a közlekedésben használt bioalkohol, amelyet 15-től 85 százalékban a benzinnel kevernek. Magyarországon a kukorica a nagy reménység, amelynek magas keményítőtartalma, nagy területegységre jutó hozama és az évszázados alkoholgyártási tapasztalat miatt valóban elképzelhető a gazdaságos bioalkohol gyártás. Tudnunk kell azonban, hogy a kukoricatermesztéshez is használunk szénhidrogén hajtású erőgépeket, szénhidrogén alapanyagú műtrágyákat és növényvédőszerket. Tudományos számítások szerint a felhasznált energia és a kibocsátott széndioxid több, mint ami a kukoricával megtermelhető illetve a növényi testben megköthető. Ettől még a mezőgazdának és az alkohol gyárosnak lehet nyereséges a tevékenység, különösen, ha adópreferenciákat élveznek, állami és EU támogatásokat építenek be a teljes folyamatba.

A ma előre látható tartós és megnyugtató megoldás az élelmiszertermelésre kevésbé értékes mezőgazdasági területeken folyó biomassza termelés lenne, valamilyen gyorsan növekvő fával vagy csodafűvel, de akár kukoricával is, ha nem csak a keményítőt tudnánk hasznosítani, hanem az egész növény cellulóz tartalmát, amely a gabonák esetében is ötször, tízszer több energiát tartalmaz a szemtermésnél. Ehhez azonban a konzervatív európai társadalmaknak is el kell fogadniuk a génmódosítást a termesztett növényben, a cellulózt cukorrá és/vagy

alkohollá lebontó mikrobák enzimeiben. Azaz a megoldás kulcsa a biotechnológia, amely egyelőre nagyon távol áll az inkább a biotermelést megkedvelő európaiaktól.

Az igazán fenntartható megoldás megszületéséig is virágoznak azonban egyéb üzleti modellek. A 16. ábránkon bemutatott „zöld” üzemanyag business, amely az EU ugaroltatási (set-aside) támogatásával kezdődik, és a környezetbarát, bio-termékeket is áruló benzinkútnál végződik. Nagy verseny lesz a részecszeszűrős szuper-dízelekkel, a földgázos autókkal, az új katalizátorokkal, a hibrid hajtással és az üzemanyagcellákkal. Sajnos a rendszerek nagyrészt inkompatibilisek, így lesz jó pár vesztes.

16. ábra: „Rural fuel” üzleti modellje

Forrás: Bálint J. et al (2007)

A másik nagy energia-business a vidéki kistelepülések önálló energiaellátása, helyi erőművekkel Biztosan sok pénzt hoznak a „cutting edge” technikai berendezések (biogáz-erőművek, faapríték erőművek stb.) gyártóinak, a falunak az uniós támogatás miatt nem kerül semmibe, sőt a kogenerációs (cogeneration = combined heat and power = CHP) előírások miatt talán még az iskola fűtése is megoldódik, viszont a tényleges költségeket a közösség, az EU adófizetői viselik.

A multifunkcionális mezőgazdaságban, ahogy már említettük, az erőforrások szintjén is „újraalapozási folyamat” megy végbe. Ez azt jelenti, hogy pl. a gazda a meglévő forrásainak hatékonyabb kihasználására törekszik, vagy új, alternatív nyersanyagot, energiát használ fel, Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

esetleg a mezőgazdasági termelés mellett a gazdának más foglalkozása is van, így a megélhetése biztosabb.

Új lehetőség a gazdák számára, ha a második és kétszeres zöld forradalom (doubly green revolution) résztvevői lehetnének a Kárpát-medencében is, ha nem elzárkózással és tiltással reagálnánk a biotechnológiai tudományos eredményekre. A második zöld forradalom a fenntarthatóságot fontos célként megjelölő, a genetikailag módosított élőlények, a biotechnológia térhódítását is feltételező világelelmezési eszme. A kétségkívül veszélyes újítások elterjedési lassúságának az oka viszont a hiedelmekkel ellentétben nem elsősorban az európai ellenállás, hanem a kisüzemekben a fegyelem és a védhetőség hiánya. A távlati cél ugyan az, hogy maga a termék, az élelmiszer ne legyen genetikailag módosított, de ilyen kockázatot hordozó munkaeszközt később sem lehet iskolázatlan és regisztrálatlan kisgazda kezébe adni. Kiemelten fontosnak tartjuk a kistérségekben is a genetikailag módosított mezőgazdasági élőlényekkel kapcsolatos vélekedések feltárását és az új információk elterjesztését (Bálint J. – Gál-Berey T., 2006).

Ha az „újraalapozási folyamatokat” a vidék dimenziójába helyezzük, akkor a térségi versenyképességhez szükséges hagyományos erőforrások – a természet, a tőke, a technika és az ember - már nem elegendőek.

7. TÉRSÉGI VERSENYKÉPESSÉG ÉS AZ INNOVÁCIÓ

7.1. INNOVÁCIÓ A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN

Egy térség versenyképességéhez ma már nem elegendőek a hagyományos erőforrások; – a természet, a tőke, a technika és az ember – ezek létezési és működési alapfeltételekké váltak.

Hoványi (1995) 6I-je alapján az igazi versenytényezők a következők:

- a kommunikáció: gyorsabb és megbízhatóbb információáramlás,
- az innováció képessége,
- a változás elviselése, a változtatás képessége: konfliktus és kockázatvállalás,
- a döntési képesség: elemzés, bizonytalanság, támogatás,
- az idővel való gazdálkodás és időzítés: az elszalasztott és a megnyert idő,
- az együttműködési készség és képesség: kooperáció, integráció,
- a szerencse és a szerencsés véletlenek, de csak annak, aki várja és készül rá,
- a pozitív visszacsatolás: önerősítő folyamatok, agglomerációs előnyök,
- tudásipar: knowledge management

és a fentiek komplex összhangja.

Az innováció mára már divatos kifejezéssé vált. Köznapi nyelvünkben általában „újítás” értelemben használjuk (= Innováció, innoválás lat, ritk újítás – Bakos F., 1989), míg a szaknyelvben jószerevel a műszaki fejlesztéshez kötődő értelmében használatos (Schumpeter, J. A. (1980): "az innovációt egy új termelési forma kialakításaként definiáljuk. Az innováció éppúgy magába foglalja egy új termék feltalálását, mint új piacok vagy egy új

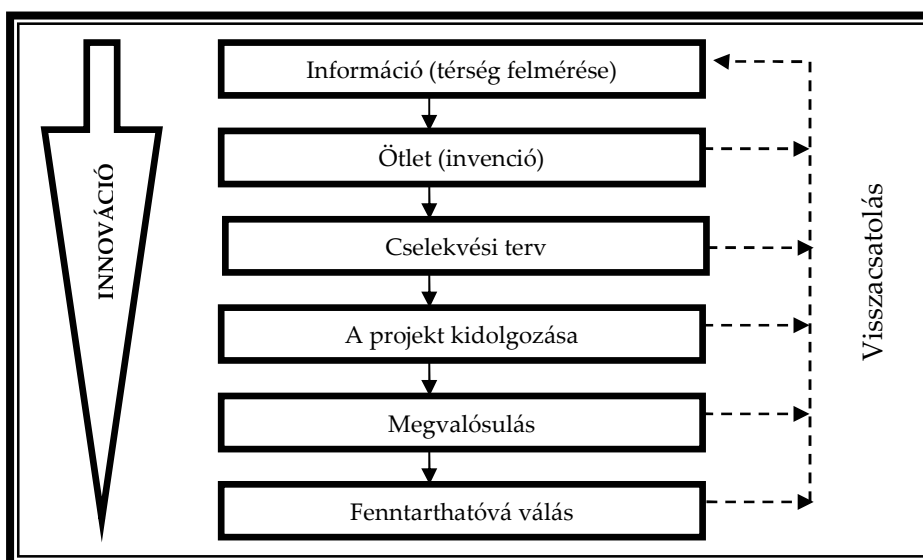
szervezeti forma feltárását..."). Érdemes megjegyezni, hogy Tolcsvai Nagy G. (2007) Idegen szavak szótára már az innováció kifejezést egy tágabb értelemben mutatja be: „1. képesség az új helyzetekben való eligazodásra a megszokott cselekvések, megtanult ismeretek átalakítása révén 2. új elemeknek variálódása, felfedezés, átvétel útján egy kultúrába kerülése 3. újítás a hagyomány megtartásával a népi kultúrában (pl. folklórban) 4. nagy munkálatok során csoportok által kifejlesztett találmányok létrejötte és megvalósítása 5. kezdeményezés, kezdeményezőkéesség (vmely gazdasági, tudományos területen)”.

G. Fekete É. (2001) szerint a kistérségi fejlesztésben az innovációk két nézőpontból vizsgálhatóak: 1: olyan folyamat, amely a helyi műszaki-technikai innovációk térbeli megjelenését és terjedését takarja, 2: magának a helyi fejlesztési tevékenységnek az innovációjaként értelmezzük. Az is kérdéses, hogy magát a fejlődést hogyan határozzuk meg. Egy felülről lefelé irányuló fejlődési modell általában gazdasági növekedést eredményez, ennek megfelelően az innováció a termelés korszerűsítéséhez, az ehhez szükséges új termékek, technológiák, infrastruktúrák, munkaszervezési, irányítási, üzemgazdasági és marketing eljárások megjelenéséhez és azok terjedéséhez kapcsolódik. A vidékfejlesztésre jellemző ún. „bottom up” folyamatok az innovációnak nagyobb teret engednek. Véleményünk szerint az innováció — nemcsak technológiai értelemben — magában foglalja ugyan az ötletet, a kreativitást, az újítási hajlamot, újítást és a fejlesztést, de ezeknél több, hiszen a megvalósítást is feltételezi. A sikeres térségi innováció pedig fenntarthatóvá is válik ökológiai-, ökonómiai- és szervezeti értelemben egyaránt.

A fenntarthatóság a térségi siker egyik legfontosabb követelménye, de egyúttal a legkritikusabb pontja is. Különböző külső támogatások, pályázatok elnyerésével egy-egy innovatív ötlet megvalósítható ugyan, de ha nem válik önfenntartóvá, állandóan újabb és újabb külső támogatásra szorul, akkor valójában nem szolgálja a térség fejlődését, s végül a legkiválóbb ötlet, kezdeményezés is elhalhat. A térségi kezdeményezések kapcsán elkövetett leggyakoribb hiba az, hogy a fenntarthatóságot nem komplexitásában értelmezik: csak gazdasági vagy kizárólag ökológiai, esetleg technológiai- szervezeti megközelítésből vizsgálják és törekednek a maximalizására. Holott ezeknek a tényezőknek az összehangolására, optimális kombinációjuk megteremtésére kellene törekedni. Jóllehet így egy-egy maximumponttól távol eső helyzet következik be, de a pozitív és negatív hatások eredője végül fenntartható projektet eredményez. (A hazai és az uniós pályázati bürokrácia

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben 71

és gondolatmenet éppen ebben a kérdéskörben a legellentmondásosabb: többnyire a gazdasági eredmények maximalizálását követeli meg: a megtérülési idő, a nyereségesség számonkérésével és a valódi (környezeti-társadalmi-szociális) hatásokat figyelmen kívül hagyja. Való igaz, hogy ez utóbbiak kevésbé számszerűsíthetők, „indikálhatók” és számon kérhetők.)

17. ábra: Sikeres térségi innováció folyamata

Melyek a sikeres (és fenntartható) térségi innováció feltételei? Ez a kérdés több megközelítésből is vizsgálható: a megfelelő kiindulási információk, a helyes helyzetfelmérés és –értékelés, a jó ötlet, annak alapos kidolgozása, az átgondolt cselekvési terv és a körültekintő megvalósítás mind segíti a projekt sikerre vitelét.

Szeretnénk kitérni az általunk egyik legfontosabbnak tartott tényezőre, az innovátor személyére és környezetére. A sikeres térségi kezdeményezéseknél mindenütt található egy vezéregyéniség, aki rendelkezik a szükséges innovációs-készséggel. Ez magában foglalja az újra való nyitottságot, a kreativitást, a kezdeményező-készséget. Ezek mellé a tulajdonságok mellé társulási-, együttműködési készség, meggyőző-erő és szervezőkészség is párosul. Környezetükben nem feltétlenül töltenek be formális vezető szerepet (sőt ezt az általunk vizsgált közösségek egyikében sem tapasztaltuk). Többnyire jelentős, a közvetlen környezetükön, közösségükön túlnyúló kapcsolatokkal rendelkeznek, attól eltérő ismeretanyaggal bírnak, amelyet hasznosítanak ötleteik megvalósításában. Gazdaságilag-érzelmileg

függetlenek, vagy függetleníteni tudják magukat a helyi érdekek- és rokonsági viszonyoktól. Ezek a tulajdonságok nem mindig párosulnak egyetlen személyben, így az „innovátor” egy csoport lesz, ahol a kreatív emberen kívül megfelelő tulajdonságokkal és hatáskörökkel rendelkező személyek működnek együtt.

3. táblázat: A sikerkereső és a kudarckerülő magatartás jellemzői

Sikerkereső magatartás	Kudarckerülő magatartás
Bátor kockázatvállalás	Félelem a kockázatvállalástól
Jövőorientáltság	Múltorientáltság
Innováció és rendszerszemlélet	Deduktív gondolkodás
Emberközpontúság	Szervezet központúság
Optimizmus és humor	Pesszimizmus és komolyság

4. táblázat: A konstruktív és a destruktív versengés jellemzői

Konstruktív versengés	Destruktív versengés
Ellenfél	Ellenségkép
Versenyelőny/győzelem	Megsemmisítés
Egyenjogúság	Alattvalói attitűd
Szolidaritás	Kirekesztés
Tiszta verseny	„Piszkos” módszerek
Árnyalt gondolkodás	Érzelmi, indulati politizálás
Racionalitás	Érzelemközpontúság
Együttműködés, érdekvérvényesítés	Az együttműködési készség hiánya

Ha az innovátor erős helyi kapcsolati háttérrel alakított ki (jelentős formális vagy informális hatalommal bír), az elfogadás viszonylag hamar megtörténik, az innováció elterjedése gyors, hatása maradandó, a fenntarthatóságára nagy az esély. Egy sikeresen véghezvitt projekt – amely fenntarthatóvá tehető – újabb innovatív ötletek és fejlesztések kiindulópontja lehet (többnyire az is), és ez újra indítja az innovációs láncot.

Ellenkező esetben – kudarckerülő, destruktív környezetben – az innovációs lánc hamar megszakad, az innováció megtörik a környezet ellenállásán, gáncoskodásán. Esetleg még néhány bátortalan kezdeményezés tanúja lehet az innovátor környezete, de ezek többnyire már eleve kudarcra ítélték. A térség nem indul el a fejlődés útján, megreked, sőt egyre inkább le is szakad a környező településektől.

Letenyey L. (2000) T. W. Valente-t idézve a következőképpen vezeti be az innovációk terjedésének fontosságát: „Az innovációk terjedése mindig egy társadalom tagjai között ragadható meg, ezen egyének közötti érintkezés pedig maga a társadalmi kapcsolatháló. Az érintkezések hálózata határozza meg, hogy milyen gyorsan terjednek az innovációk, és milyen gyorsan fogadják be őket.” Úgy gondolja, hogy a falusi környezetben megjelenő innovációk átvezetnek a hagyományos paraszti létből a vállalkozói létbe úgy, hogy közben nem feltétlenül rombolják le a hagyományosnak tekinthető falusi kapcsolati rendszereket. A falusi társadalom szereplői gyakran a helyi társadalom igen erős gazdasági szereplői, így könnyen betölthetnek innovátor ill. mintakövető szerepeket. Ebben a környezetben a magasabb presztízzsel bíró falusiak gyakran lehetnek példaképek, az ő újításaik mintaként szolgálhatnak a közösség többi tagjának is. A kapcsolati hálók vállalkozói – és innovációs – erőforrásként való felhasználása lehet a hagyományos közös munka, a kaláka, ami időről időre veszíthet ugyan a jelentőségéből, de sohasem szűnt meg és napjainkban is életképesnek tekinthető.

7.2. MODERN KALÁKÁK, SZÍVESSÉGCSERÉK

A vidék fejlesztése, az innovációs folyamatok erősítése kapcsán talán érdemes felelevenítenünk a hagyományos kooperációkat, együttműködéseket. A kalákák, különböző

szívességcserék a vidéki élet meghatározó részei voltak évszázadokon át és jelentőségük napjainkban sem csökkent. Néhány példával szeretnénk bemutatni, hogy a kalákák modern formái egyes közgazdászok szerint milyen hatással vannak a gazdasági életre. Kicsit elkanyarodva a vidékfejlesztéstől elsőnek megemlítenénk Benkler (2004) munkáját, amelyben a modern élet, a technológiai fejlesztések gazdasági „megoszthatóságáról” (the economics of sharing) ír. A „sharing” kifejezést úgy definiálja, hogy ez egy társadalmi kapcsolatokon alapuló gazdasági termelés (social-relations-based economic production). Az ilyen típusú „sharing” nem ritka a mai világban, példáiban („számítógép megosztása”, „személygépkocsik közös használata”) olyan eseteket mutat be, ahol az önkéntes „megosztáson” kívül létezik a piaci modell is.

A vidékfejlesztéstől messze kanyarodva az első példát az információs világból merítjük, mivel az információ olyan „jószág”, amely könnyedén, kölcsönösen megosztható. Fontos megemlíteni, hogy azok a javakat lehet kölcsönösen megosztani, amelyek nem versenyeznek egymással, vagyis ha valaki használja, azzal nem zavarja, nem korlátozza a másik fél használatát.

A világ legnagyobb „szuper számítógépe” nem valamelyik számítástechnikai multi (pl. IBM) tulajdonában van, hanem a Berkeley Egyetem koordinációjában futó önkéntes projekt a SETI@home, ami több mint 4 millió számítógép szabad kapacitását használja fel a világuőrből érkező rádióhullámok feldolgozására. A projektbe önkéntesen bárki bekapcsolódhat, ha az interneten keresztül letölt egy képernyő-védő programot. Amikor a számítógépet éppen nem használják, a program működésbe lép és a számítógép tulajdonosa a kutatás „részvevőjévé” válik. Egyéb kutatási területeken is működnek hasonló „szuper számítógépek”, pl. a Stanford Egyetem fehérjekutatásaiba kapcsolódhat be az ember a Folding@home projekt segítségével vagy küzdhetünk az Aids ellen a Fightaids@home projekttel a Scripps Institute kutatásain keresztül. Nagyon hasonló kezdeményezés az ún. „open source movement”, amikor több ezer programozó közösen fejleszt ki egy szoftvert, aminek a használata és további fejlesztése szabadon történik. Az internet használók számítógépes világában napjainkban a legelterjedtebb az ún. „peer-to-peer” (P2P) rendszerek, amelyekben a felhasználók különböző alkotások - pl. filmek, zenék – digitális változatait cserélik az interneten keresztül. Több tíz millió ember használja a P2P rendszereket, ami a világ internet forgalmának több mint a felét teszi ki. Miért ilyen népszerű a számítógépes világban a

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben 75

„megosztott” számítógépek használata? A személyes motivációkon túl azzal magyarázhatnánk, hogy hatalmas a felhasználatlan kapacitás mind a számítógépek memóriájában, mind az internetes sáv szélességekben és mivel az internet a megosztott, szabad felhasználásokon keresztül a tranzakciós költségeket igen alacsonyan tartja. Természetesen ezek a rendszerek nagyon sok aggályt, kérdést vetnek fel pl. adatvédelmi szempontok, szerzői jogvédelem kérdése, stb..

Az előzőeknél kézzel foghatóbb példa a személygépkocsik közös használata, amikor a gépjármű tulajdonosa nem egyedül használja, hanem a lakóközösségen belül kialakuló „utazó csoportok” együtt járnak a munkahelyükre. Benkler (2004) szerint az USA-ban ez az utazási forma a második helyen szerepel (a gépjármű egyéni használata után), megelőzve a tömegközlekedést. Hazánkban a hosszú távú utazásoknál jól bevált vállalkozás az ún. utasközvetítés (pl. Kenguru), ami nagyon hasonló elveken és szabályokon alapul. Ennek az utazási formának a fő előnye természetesen a költségcsökkentés, de számos egyéb kedvező hatása is van. (pl. környezetvédelem, közösségi kapcsolatok).

Visszatérve a vidéki élethez, falvainkban évszázadokon keresztül működött a közösség tagjai között egy igen erős együttműködés, illetve reciprocitásforma. Ennek egyik megnyilvánulási formája a feladatok közös elvégzésére szerveződött társas munka, kaláka. A közös munkáknak nemcsak a feladat hatékonyabb elvégzése a célja, hanem pl. a szórakozás és az ismeretátadás. A közösen végzett munkák révén megvalósulhat az egyéni képességek megismerése és a közösséghez való kapcsolat megteremtése is. Így minden egyes munkaalkalom a közösségtudat erősítését, folyamatos karbantartását is szolgálni hivatott. Napjaink társadalmi és gazdasági változásainak köszönhetően ezek sajnos meggyengültek, de a kalákák és szívességcserék még mindig részei a vidéki életnek, hatással vannak a helyi gazdaságra. Jól ismert példa az együttműködésre a még ma is létező *házépítő kalákák*, ahol jól szervezett munkacsoportok hierarchikusan osztják fel a feladatokat (fő- és segédmunka). Hasonlóan elterjed napjainkban is a *falusi lakodalom* megszervezése, ahol a rokonok a helyi szokásoknak szigorúan megfelelően járulnak hozzá az esküvőhöz (munka, étel, sütemény, stb.). Itt is a kölcsönösségen van a hangsúly, a rokonok „szívességét” egyszer mindenki „visszakapja”.

A kalákák modern változatainak tekinthetjük az Időbankokat, amelyek először Angliában szerveződtek és innen terjedtek el napjainkra az egész világban. A megalapító Edgar Cahn (2000) így írja le a bank működését: „Segíts egy szomszédnak, és akkor, amikor neked lesz szükséged segítségre, egy szomszéd – valószínűleg egy másik szomszéd – fog segíteni neked. A rendszer egyenlőségen alapul: egy órai segítség egy idődollárt jelent, akár bevásárlási feladatról, vagy egy adóbevallás kitöltéséről van szó.” Az Időbank jellemezhető úgy, mint egy kölcsönösségre építő civil szerveződés amely önkéntes segítők és rászorulóknak egymásra találását teszi lehetővé. Úgy gondolom, a mai világban egyre inkább szükséges a helyi közösség fejlesztése, az Időbankok az egyéni segítségnyújtáson túl hozzájárulnak ahhoz is, hogy egy közösségen belül az emberek megismerjék egymást.

A közösségben végzett munka hozzájárul a kapcsolati háló kialakulásához, az innovációk gyorsabb megismeréséhez és elterjedéséhez. Azonban érdemes megjegyezni, hogy a jelenleg hatályos törvények szerint „szívességi” munkát csak közeli hozzátartozó végezhet, ha szomszédunk segít, akkor már feketemunkásnak számít. Sajnos ez a szabályozás a hagyományos kalákák teljes megszűnéséhez vezethet.

7.3. TÉRSÉGI INNOVÁCIÓ A GYAKORLATBAN

A térségi innováció gyakorlatát esettanulmányokon keresztül szeretnénk bemutatni. Az esettanulmányokat elsősorban humán és társadalomtudományi területeken alkalmazzák azzal a céllal, hogy sajátos jelenségeket vizsgáljanak természetes szituációkban. Nem sorolható a hagyományos kutatási módszerek közé, sokféle céllal, sokféle formában alkalmazzák. Kollégáimmal együtt használt esettanulmányainknak két célja van, egyrészt kutatási feladatokat szolgálnak, másrészt oktatási célból alkalmazzuk őket. A kétféle alkalmazás között nagyon sok hasonlóság van, de általánosságban elmondható, hogy az oktatási célra létrehozott esettanulmányok kevesebb adatra épülnek, a „hiányzó” ismereteket a hallgatók (tanulók, tanfolyam résztvevők) korábbi tanulmányaikból, saját ötleteikből egészítik ki.

Az esettanulmányok sokféle típusa lehetséges, mi elsősorban Golnhofer E. (2001) csoportosítását használjuk, mely az esettanulmányok között a „produktumaik” alapján tesz különbséget. Ezek szerint beszélhetünk:

- *Felderítő esettanulmányokról*, amely általában ún. „előkutatás”, ilyenkor azért használják, hogy a kutatók kialakítsák a vizsgálat kérdéseit vagy az adatgyűjtés módszereit. A problémák felismerése mellett a kutatási dimenziók, indikátorok, kulcsfogalmak, kulcsszereplők azonosítása az esettanulmány eredménye.
- *Leíró esettanulmányokról*, amelyeknél reális, részletes, példaadó szándékkal, illusztráló jelleggel mutatunk be egy esetet.
- *Értelmező esettanulmányokról*, amelyek új elméletek alkotására és létező elméletek ellenőrzésére egyaránt törekednek. Ezek inkább „megfigyelésen” alapuló elméletek kialakítását szolgálják, kevésbé alkalmasak elméletek ellenőrzésére.

Az következőkben bemutatott esettanulmányokat a felderítő esettanulmányok közé soroljuk.

7.3.1. ESETTANULMÁNY: NAGYSZÉKELY

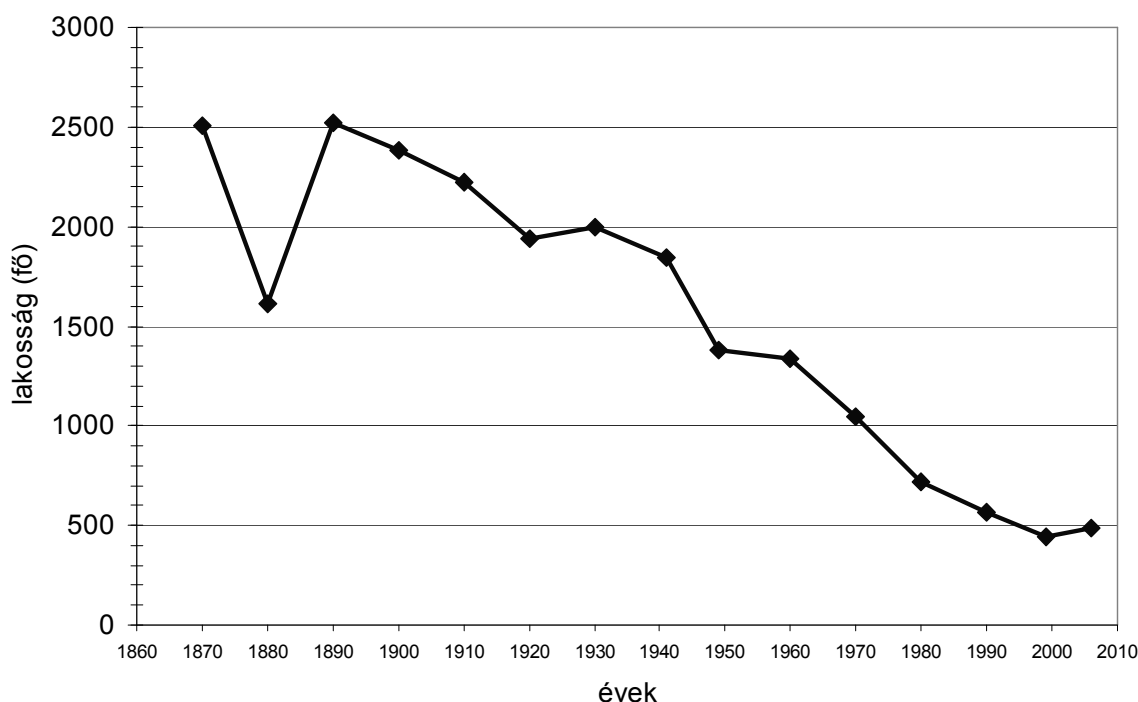
A vidéki környezetre hagyományosan jellemző a konzervatizmus az új dolgok létrehozásában, illetve elfogadásában. A történéseket leggyakrabban nem maga a néha már katasztrofális helyzet váltja ki, a közvetlen kiváltó ok általában egy “friss szemmel” néző betelepülő vagy azok csoportja. A helyiek sokszor már nem képesek a helyzet érzelemmentes felismerésére, még kevésbé a változtatásra, ami pedig a helyzet megoldásának alapja. Az ötlet, avagy a változás igénye kezdetben gyakran egyetlen személyhez kötődik. Az innovátor személyét hamarosan kisebb csoport támogatja, ez a csoport azonban könnyen szembekerülhet a falu többi részével. Az ötlet valósággá csak akkor válik, ha a közösség elfogadja és átveszi.

Az esettanulmány feldolgozásánál törekedtünk arra, hogy kövessük a 7.1 fejezetben bemutatott innovációs folyamatábra elemeit. Az egyes szintek elkülönítése azonban nem minden esetben sikerült.

Információ (térség felmérése)

Az alig 500 főt számláló Nagyszékely a Tolna megyei Hegyhát egyik igen nagy múlttal rendelkező települése, mely már a bronzkortól lakott volt. Történelmi források szerint a település elnevezése székely törzsek betelepüléséhez köthető, akik a honfoglalás előtt érkeztek a falu jelenlegi területére (a középkorban Püspökszékely néven említették a települést). A törökök kiűzése után az elnéptelenedett faluba hesseni tartományból toboroztak német anyanyelvű, református vallású családokat. Az új betelepülők elkezdték a falu felvirágoztatását, iskolát alapítottak és templomot építettek. Elsősorban mezőgazdasággal foglalkoztak, szőlőt termeltek és állatokat tartottak, de megjelentek az iparosok (kovács, bográn, takács, asztalos) is. A falu gazdasági és kulturális életét bizonyítja, hogy a XX. század elején a faluban volt malom, gyógyszerár, orvos, állatorvos és hotel is, mely fontos szerepet töltött be a falu társasági életében.

A falu életében a változások már az első világháborút követően elkezdődtek, a gazdasági változások következtében a népesség csökkenése is elkezdődött. A második világháborút követően a német lakosság jelentős részét kitelepítették és helyükre a Felvidékről, illetve az Alföldről (Békésszentandrás környéke) érkeztek új lakosok. Az új betelepülők nehezen tudtak beilleszkedni a falu életébe, hiszen a korábban főleg napszámosként dolgozó emberek nem ismerték az önálló gazdálkodás fortélyait. Sajnos ennek következményeként felbomlott a régi faluközösség, a hagyományok és szokások is eltűntek. A szocializmus évei alatt a fiatalok jelentős része elvándorolt, elkezdődött az elöregedés és az elszegényedés folyamata, amely a mai napig jellemző a falura (18. ábra) (www.nagyszekely.hu).

18. ábra Nagyszékely lakosságának változása (1870-2006)

Forrás: Tamási Kistérség Honlapja, VATI Közhasznú Társaság adatai alapján

A rendszerváltást követő bizonytalan helyzetet a falu lelkésznője (Donáth J., 1995) így fogalmazta meg: az egykor „.... 3000-es településből 500 lelkes falu lett mára. Iskoláját elvették, illetve most csak alsó tagozat van. Gazdaság nulla, csak az idősek vannak, illetve azoknak a beköltöző kubikusoknak a leszármazottai, akik soha nem gazdálkodtak. Tehát most úgy néz ki Nagyszékely, hogy van 50 gyerek körülbelül az 500 lakosból. 150 körüli az idős, a nyugdíjas, méghozzá hetven fölöttiek inkább. A többiek? Negyven-valahány évesen sorban temetem el őket, mert sokan csak a kocsmáig jutnak el, illetve a szétbomló téeszíg.”

Nagyszékely területe 1999-ben 3.771 hektár (2006 jan. 1-én 3.670 ha), ebből belterület 150 hektár, a lakosság száma 441 fő (2006 január 1-én 484 fő), a lakások száma 251 (2006 január 1-én 233). 1999-ben új lakás nem épült, a természetes fogyás 4 (3 születés, 7 halálozás), a vándorlási különbözet -3. A lakások villamos energiával 100%-osan ellátottak, s a vizet minden lakásba bevezették, szennyvízcsatorna azonban nincs a településen. 27 lakásban használják a vezetékes gázt, a távbeszélő fővonalak száma 171, a személygépkocsik száma 56. A kommunális hulladékot havonta egyszer szervezeten gyűjteti össze az önkormányzat, és azt a pinchelyi szeméttelre szállítják. A községi óvodában a 18 gyermeket 2 óvónő látja el, az iskolában csak alsó tagozat van, 1999-ben 19 tanulóval és 3 pedagógussal, 17 gyermek

napközi ellátásban is részesült. A felső tagozatos gyermekek a tolnanémedi iskolába járnak. A konyha – az óvodás és iskolás gyermekek mellett – a rászoruló idős embereket is ellátja. Az önkormányzati könyvtárnak 3 ezer kötete van, a kultúrházban működik a nyugdíjas klub is. A faluban sportélet nincs. A házi orvos hetente két alkalommal jár ki rendelni Pincehelyről a minimálisan felszerelt orvosi rendelőbe, szakképzett ápolónő azonban állandóan a lakosság rendelkezésére áll. A legközelebbi kórház a 11 km-re lévő Pincehelyen van. A lakosság többsége katolikus, majd a reformátusok következnek, de megtalálhatók a Jehova tanúi és a mormon vallás követői is. 1999-ben működő vállalkozások száma 13, ebből 1 korlátolt felelősségű társaság és 12 egyéni vállalkozás. Az 5 kiskereskedelmi egységből 2 élelmiszerüzlet, és egy vendéglátóhely van a faluban. A vállalkozások hiánya is oka a munkanélküliségnek (5. táblázat).

5. táblázat: A munkanélküliségi arány alakulása Nagyszékelyben:

Évek	Munkanélküliségi ráta (%)
1994	11,9
1995	17,1
1996	13,3
1997	11,9
1998	14,9
1999	13,0
2000	16,5

Forrás: Tamási Kistérség Honlapja, VATI Közhasznú Társaság

Az adatsor csak a regisztrált munkanélküliek arányát mutatja, a valóságos számok jóval nagyobbak. 1999-ben 9 személy részesült jövedelempótló támogatásban. 2000-ben volt olyan időszak, amikor 20 fő kapta ezt a támogatást. A községben egy-két megüresedett lakóépület üdülés, pihenés céljára való megvásárlásával spontán indult el az üdülés. Néhányan felfedezték a szép környezetet, a kirándulásra kedvező környezetet, a Kiszékelyig nyúló erdő vadban is gazdag. Nagyszékely és a környező többi település zsákközség jellegének megszüntetésére Miszla, Nagyszékely, Kiszékely, Belecska, Sárszentlőrinc, Keszőhidegkút területfejlesztési társulást hozott létre, a jobb közlekedési lehetőség ugyanis a

munkanélküliség csökkentését is segítené. A 6.1.2. fejezetben bemutatott Faluvégi A.(2004) szerinti besorolás a Tamási Kistérséget – melynek Nagyszékely település a tagja – a stagnáló kistérségek kategóriába sorolja. A 10.3 mellékletben néhány statisztikai adattal szeretnénk alátámasztani ezt az állítást.

A református templom az egyetlen műemlék jellegű épület, a gyülekezet 1801-ben a régi templomromot részben lebontotta, és a gótikus szentély egy részét felhasználva késő barokk hajóval egészítette ki. Berendezése, intarziás szószéke szintén a késő barokk kor ízlését tükrözik. Sok régi német ház oszlopos tornácaival még elhanyagolt állapotában is a valamikori szorgalomról, jómódról tanúskodik. (Tamási Kistérség Honlapja)

6. táblázat: Egyszerűsített, összegzett SWOT analízis Nagyszékely településre

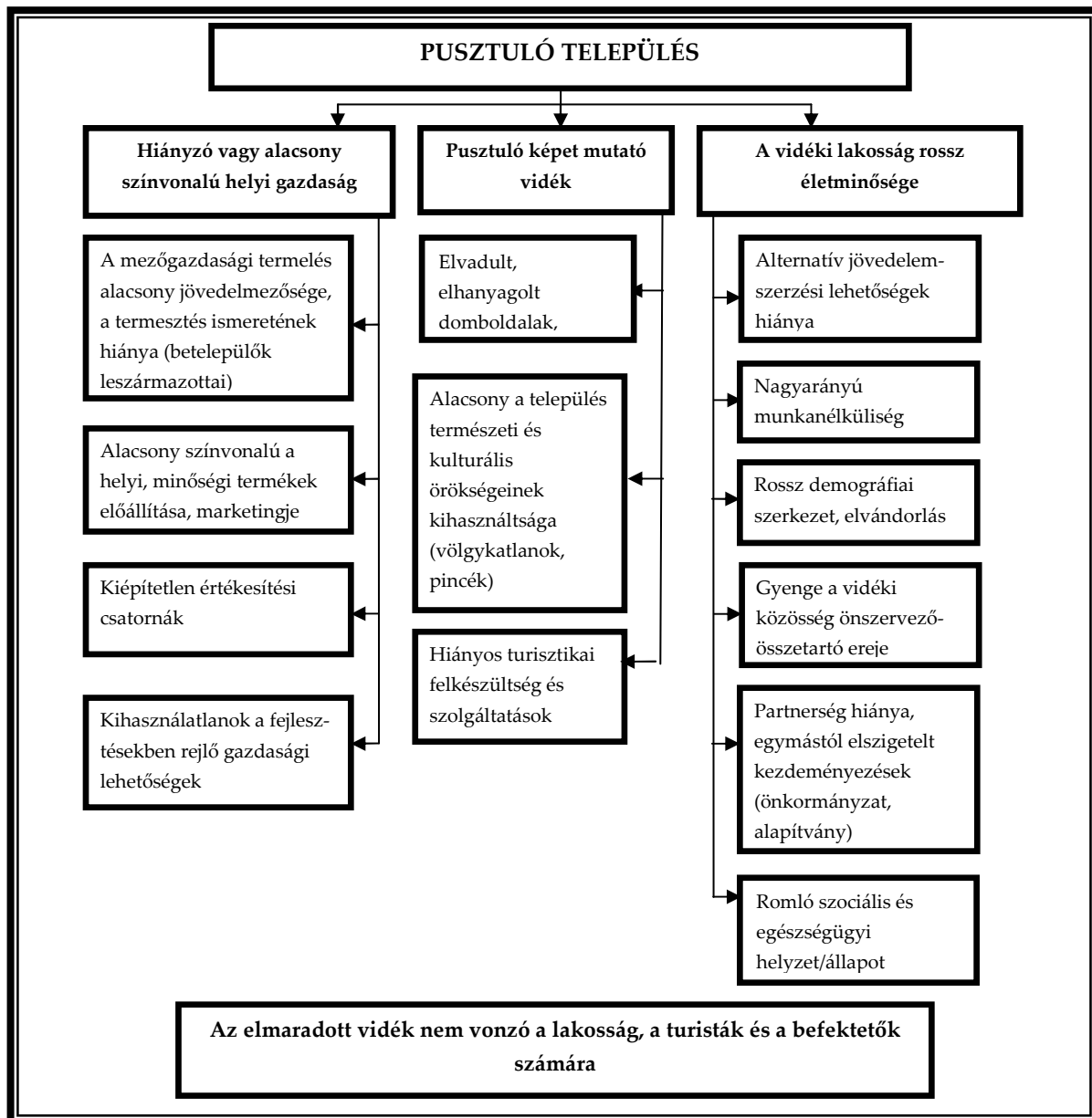
Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Kedvező termőhelyi adottságok a gyümölcs és szőlőtermesztéshez • Meglévő, műemlék jellegű pincék • Működő civil szervezet a helyi kezdeményezésekhez (Nagyszékely Alapítvány) 	<ul style="list-style-type: none"> • Mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége, elavult szerkezete • Tőkehiány • Öregedő, kedvezőtlen korösszetételű népesség • Hiányzó vagy alacsony színvonalú alapszolgáltatások, elmaradott infrastruktúra • Hiányzó vállalkozókészség
Lehetőségek	Fenyegetések
<ul style="list-style-type: none"> • Falusi, egészség- ökoturizmus népszerűsödése • Műemlék pincék kihasználása • Hagyományos kézműipari termékek „felélesztése” (tutyi, szövés, stb.) • Szakpolitika, támogatások kihasználása a mezőgazdaság korszerűvé tételére 	<ul style="list-style-type: none"> • Vidéki természeti-, kulturális örökségek és az életminőség további romlása (leszakadó térségek) • Fokozódó elvándorlás, romló korösszetétel • Hagyományok és helyi ismeretek eltűnése

Forrás: saját

A falu egyetlen burkolt úttal rendelkező zsáktelepülés, erősen öregedő népességgel és nagyarányú, reménytelen munkanélküliséggel. Maguk a fiatalok is kilátástalannak ítélték meg a helyzetet, a helybeliek passzivitását csak erősítette a segélyezési rendszer. A falu elhagyott, leromlott volta szöges ellentétben áll a település valamikori gazdagságát jelző

hatalmas sváb házakkal, a marhacsorda terelésére kialakított széles utcával, a díszes tornácoszlopokkal.

A 19. ábrán összefoglaljuk azokat az általános problémákat, amivel a falu küzd.

19. ábra: Problémafa az általános okokkal Nagyszékelyben

Ötlet (invenció) és cselekvési terv:

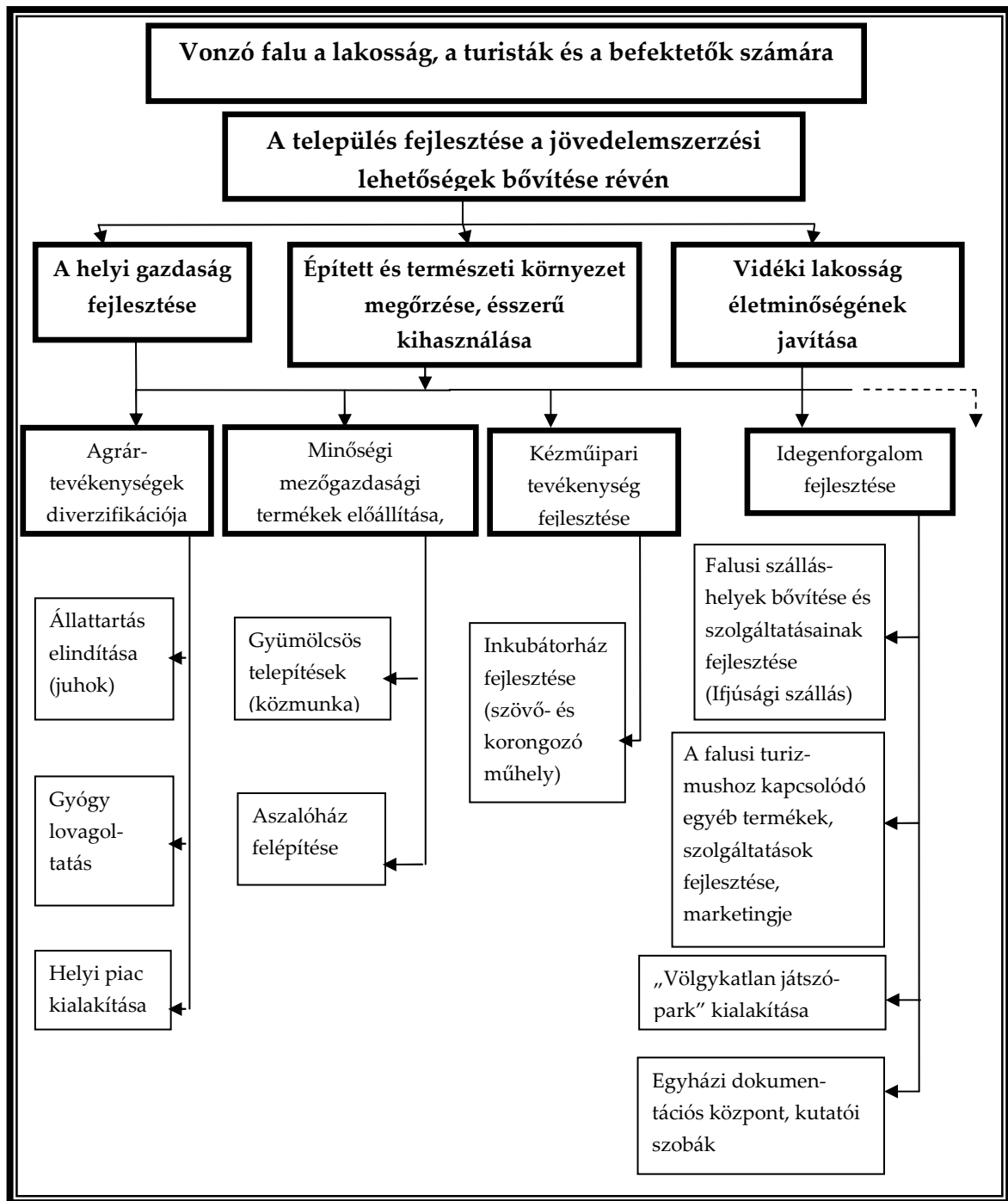
Változást a település életébe a '90-es évek elején odaköltözött református lelkészasszony hozott. Az ő személyisége elsősorban a szociális területre fogékony, első ötletei (szociális tanácsadás, falugondnoki szolgálat, idősgondozás, munkaügyi felzárkóztató programok) is ehhez a területhez kötődnek.

Az innovátor: Jordánka a református lelkész nő

- családanya
- sikerkereső magatartás (3. táblázat, 73. oldal) jellemzi
- szociálisan nagyon érzékeny

Hamarosan kis csapat gyűlt köré, 1994-ben létrehozták a Nagyszékely Alapítványt, így szervezett keretek között indult el az ötletek megvalósítása, a projektek kidolgozása. Bármilyen ügyesen próbálják is a változtatás igényét a falu többi lakójába ültetni, az újjal szembeni ellenállás és a passzivitás igen erős volt, de kitartással, erős akarattal újabb és újabb projekteket indítottak el, ezzel gerjesztve az innovációs folyamatot.

A 20. ábrán egy célfa segítségével összefoglaljuk azokat az ötleteket, melyekből valódi, megvalósult projekt nőtte ki magát. Illetve elhelyezzük azokat az ötletek is, melyek a jövőben remélhetőleg sikeres projekté válnak.

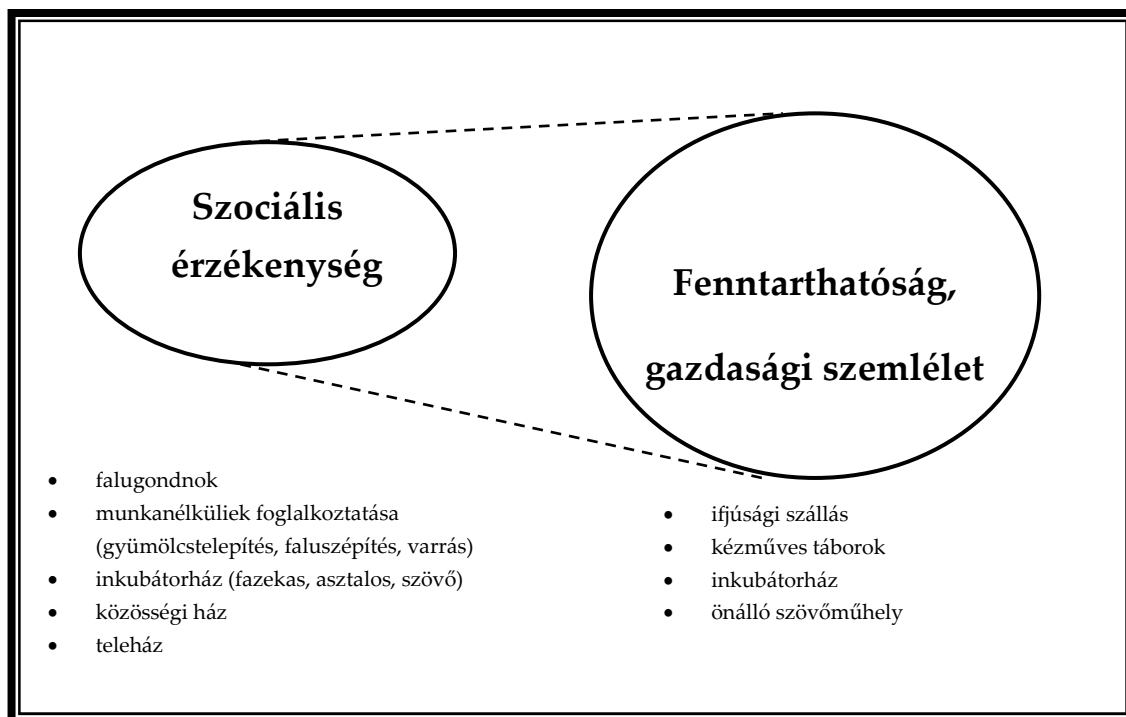

20. ábra: Célfa a megvalósult és részben megvalósult tervekkel Nagyszékelyben

Projektek kidolgozása, megvalósulás

A helyzet felismerése, új ötletek, cselekvési tervek és megvalósult projektek jellemzik a munkájukat. Számos kudarc ellenére sem törnek le a nagyszékelyi álmok is eljutottak a megvalósulás fázisáig: működik a falugondnoki hálózat, szerveztek a helyi asszonyoknak

szövőtanfolyamot, elindultak a családsegítő és válságkezelő programok, valamint folyamatos az idősek gondozása. A munkanélküliség enyhítésére Szociális Közmunkaprogramot keretében néhány hektár gyümölcsöst is telepítettek.

21. ábra Megvalósult projektek

Forrás: Juhász M.

Visszacsatolás

Félő azonban, hogy ezek a tevékenységek bár a helybeliek életét nagyban segítik – hosszútávon nem lesznek fenntarthatóak. Ezt a lelkészasszony is megérezte, és a kezdetben tisztán szociális célokat követő tervek helyett újabb ötletei bevétel termelésére is alkalmas létesítményekre irányulnak, a vendégházban például azoknak a turistáknak nyújt szállást, akik a “Kék Házban” (teleház, inkubátorház) (22. ábra) működő szövő- és korongozóműhelyben folyó oktatás, vagy a tervezési fázisban lévő gyógy lovagoltatás, Önálló Életvitel Központ miatt jönnek a faluba.

Forrás: Nagyszékely Alapítvány

Fotó: Juhász M. (2000)

22. ábra: Egy felújított sváb ház ad helyet az inkubátorháznak

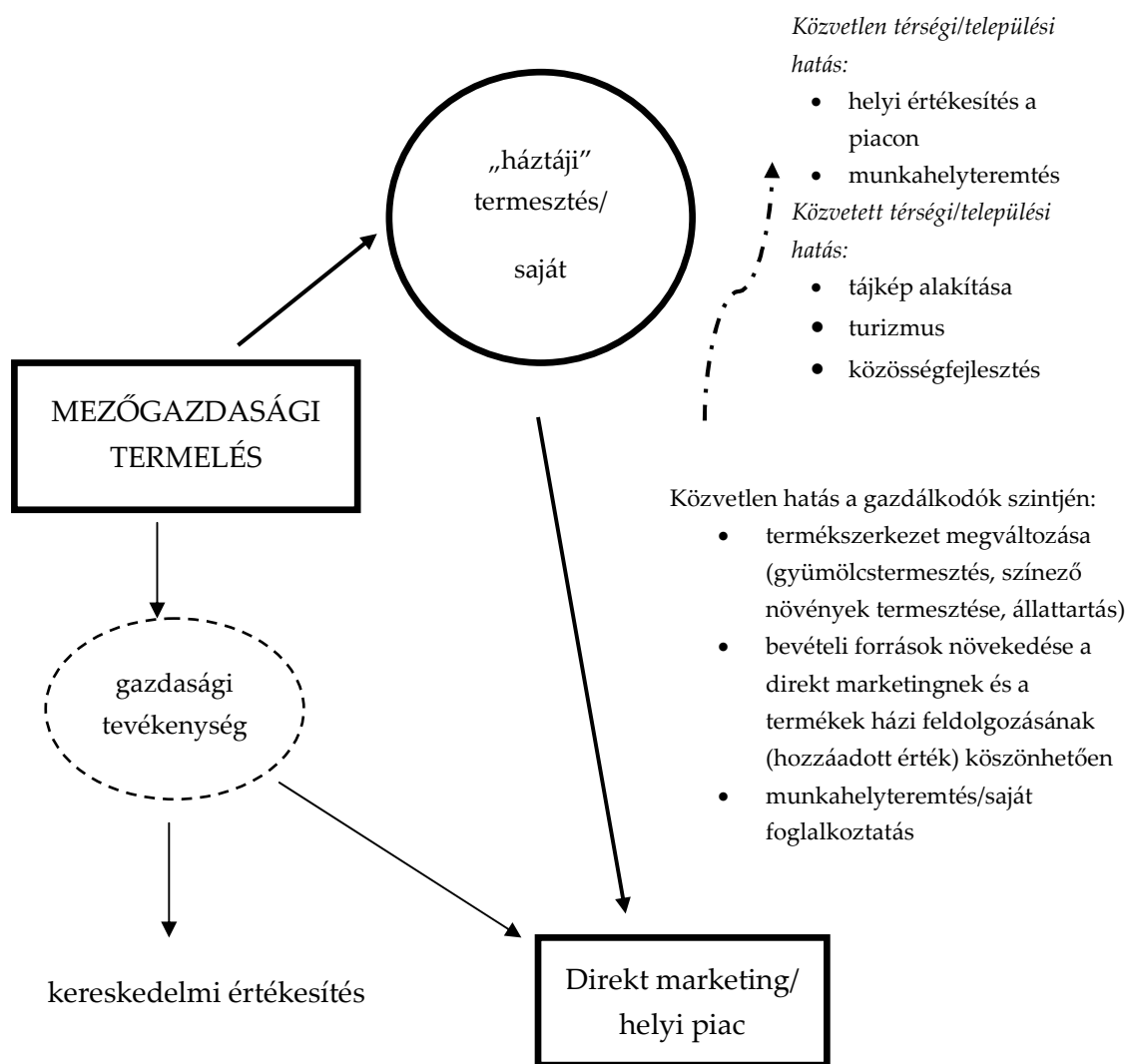
Az egykor legelőként hasznosított, ma elhagyott völgykatlanokba játszóparkot tervez gyerektáboroztatáshoz, sőt aszalóházat épít a termőre forduló almás gyümölcsének jobb hasznosítására. Létrehozták a helyi piacot, egyházi dokumentációs központot, kutatói vendégszobákat alakítottak ki és elkezdődött a helyi pincék felújítása. Vagyis a szociális célokkal induló innováció egyre inkább gazdaságivá válik, persze az eredeti célokat szem előtt tartva (21. ábra).

Fenntarthatóság

Szomorú látni, hogy a lelkesedés, a nagy tervek és a gazdasági projektek elindítása ellenére az Alapítvány likviditási problémákkal küzd, a „kék házra” és az ifjúsági szállásra kikerült az eladó tábla. Sajnos a falu lakossága sem kapcsolódott be kellő aktivitással a fejlesztésekbe, az önkormányzati ellenállással folyamatosan küzd a lelkesznő.

Multifunkcionalitás megjelenése a helyi fejlesztésekben:

A nagyszékelyi fejlesztések multifunkcionális jellegét a 23. ábra segítségével szeretnénk bemutatni. A településen jelentős mezőgazdasági tevékenység nincs, de néhány gazda azért üzemi méretben gazdálkodik. Jellemző a kis méretben, csak saját fogyasztásra, illetve minimális mennyiségben a helyi piacon történő közvetlen értékesítés.

23. ábra: Multifunkcionális mezőgazdaság megjelenése a nagyszékelyi fejlesztésekben

Kialakult új termékszerkezet a Nagyszékely Alapítvány fejlesztő tevékenységének is köszönhető, hiszen ők népszerűsítették a gyümölcs telepítéseket és a gyümölcs helyi feldolgozását (aprítás, aszalás), a juhok tartását és a gyapjú feldolgozását (kártolástól a szövésig lehetőség nyílik a termék feldolgozására). Az Alapítvány és a lelkesítő nagyon komoly **felnevelési, tanácsadási tevékenységet** is végez. Ennek keretében nemcsak a szociális problémák (munkanélküliek, GYES-en lévő anyukák) részére kíván új lehetőségeket nyitni, hanem saját mezőgazdasági tevékenységével, tapasztalataikkal helyi vállalkozó kedvűeknek mezőgazdasági tanácsokat, a helyi vállalkozóknak az inkubátorházban „munkateret” biztosítanak. A tanfolyamok, tanácsadások (lelki támaszok) és a példaértékű projektek nélkül a fejlesztési

folyamatok talán nem indultak volna el, vagy egészen más irányt vettek volna. Közvetett és közvetlen térségi hatások erősítése szintén szorosan kötődik az Alapítvány és a lelkesítő munkájához. Turizmus elindításával (ifjúsági, vallási turizmus) kihasználják az új környezet, az épülő falukép elemeit. Ezek a szinergiák a fejlesztési folyamatokat erősítését szolgálják.

7.3.2. ESETTANULMÁNY: KISVEJKE

Információ (térség felmérése)

Nagyszékely közelében lévő és adottságaiban is hasonló Kisvejkei Kistérségben más utat választottak a problémák megoldására. A településsel tanszékünk az 1990-es évek végén ismerkedet meg az akkor induló SAPARD pilota program kapcsán. A település hat másik településsel együtt a SAPARD programba való bekapcsolódáshoz önkéntes kistérségi társulást hozott létre. A hét településből hat (Kisdorog, Kisvejke, Lengyel, Mucsfa, Tevel, Závod) a hivatalos statisztikai területbeosztás szerint a bonyhádi statisztikai kistérséghez, egy település (Mucsi) a tamási statisztikai kistérséghez (LAU I.) tartozik. A hét település közül a legkisebb lélekszámú Závodon mindössze 373 lakos él, míg a legnagyobb lakónépességgel Tevel rendelkezik (1.597 fő). A kistérség a települések számát tekintve a 108 településsel rendelkező Tolna megyének 6,5 %-át, a területét tekintve 3,4 %-át, lakosságát figyelembe véve viszont csak 1,9 %-át teszi ki. Tolna a megyék között a maga 67 fő/km² népsűrűségével csak a 18, míg a megyén belül is feltűnően alacsony népsűrűségű kistérség mindössze a megyei átlag 55,2 %-a. Legritkábban lakott települése Mucsi (20 fő/km²) a megye településeinek listáján a 96. helyet foglalja el, de a 63 fő/km² népsűrűségű Tevel hiába emelkedik ki arányaival a kistérségből, a megyén belül ez csak a középmezőny alsó feléhez elegendő.

A jelenlegi statisztikai célú kistérségi besorolás és adatok alapján a településekhez tartozó kistérségek a következő adatokkal jellemezhetőek (7. és 8. táblázat):

Mindkét kistérségben nagyon alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (az országos átlag alig fele), még a középfokú végzettséggel rendelkező száma is jóval elmarad az országos átlagtól, annak ellenére, hogy a térségekben több középfokú oktatási intézmény is található (7. táblázat).

7. táblázat: Kistérségi statisztikai adatok*: Iskolázottság

Megnevezés	Népesség	Népesség iskolai végzettsége a megfelelő korúak %-ban		
		15-X éves legalább általános iskola 8. évfolyamát végezte	18-X éves legalább középiskolai érettségivel	25-X éves egyetemi, főiskolai végzettséggel
Bonyhádi Kistérség	30.566	86,4	24,7	6,9
Tamási Kistérség	43.188	81,4	22,0	6,0
Tolna megye	249.683	85,9	29,2	9,0
Dél-Dunántúl	992.368	87,4	32,0	9,9
Ország összesen	10.198.315	88,8	38,2	12,6

* A kistérségek 2002 évi fontosabb adatai a 2004. január 1-jei területbeosztás alapján

Forrás: KSH: A területfejlesztési-statisztikai kistérségek fontosabb adatai

A 8. táblázat adatai alapján elmondhatjuk, hogy a Bonyhádi Kistérség esetében az országos átlagnak (5,3%) nagyjából megfelelő munkanélküliségi ráta (5,8%) jellemző, míg a Tamási Kistérségben (8,2%) ez a szám az országos és a régiós átlagot is jóval meghaladja.

8. táblázat: Kistérségi statisztikai adatok*: Foglalkoztatottság

Magnevezés	Munka- nélküliek aránya**	Mezőgazda- ság és erdő- gazdálkodás	Ipar és az építőipar	Szolgáltatás jellegű ágazatok
		foglalkoztatottai az összes foglalkoztatott %-ban		
Bonyhádi Kistérség	5,8	9,6	46,6	43,9
Tamási Kistérség	8,2	12,6	39,5	47,9
Tolna megye	6,1	9,8	38,4	51,8
Dél-Dunántúl	7,0	8,2	32,7	59,1
Ország összesen	5,3	5,5	32,9	61,6

* A kistérségek 2002 évi fontosabb adatai a 2004. január 1-jei területbeosztás alapján

** Regisztrált munkanélküliek a munkavállalási korú állandó népességhez viszonyítva

Forrás: KSH: A területfejlesztési-statisztikai kistérségek fontosabb adatai

A kistérség egészére a mező- és erdőgazdálkodás a jellemző, a térségben egyedül a téglakészítésére alkalmas agyag és agyagos lösz kitermelése jelentett némi iparosodást Tevel, Kisdorog és Lengyel községben, de az előbbi két településen a rendszerváltás után ez is megszűnt. Hagyományos kézműipari termékek léteznek a kistérségben, de ezek elsősorban helyi igényeket elégítettek ki, mivel a kereskedelmi útvonalaktól a térség települései mindig is távol estek.

A kistérség általánosságban, hagyományosan jó mezőgazdasági területnek mondható (9. táblázat). Bizonyos növények kimagasló eredménnyel termeszthetők a kedvező ökológiai feltételek következtében. A kistérség szántóterületeinek átlagos aranykorona értéke 22,49, igaz ez nagy szóródást mutat. A legalacsonyabb Kisvejke határában, ahol 11,82, míg a legmagasabb Tevelnél 23,11. A mezőgazdasági területek átlagos aranykorona értéke hasonló képet mutat, kistérség 21,16, Kisvejke 11,96, Tevel 21,36.

9. táblázat: A kistérség területének művelési ágak szerinti megoszlása (ha):

Művelési ág	1895	1913	1935	1962	1966	1997
szántó	6.712	7.201	7.410	7.622	7.451	6.137
kert, gyümölcs	136	140	143	246	350	94
szőlő	813	543	401	151	179	299
rét, legelő	1.799	1.665	1.564	1.881	1.817	1.661
mezőgazdasági terület	9.459	9.549	9.518	9.900	9.797	8.191
erdő	1.525	1.415	1.453	2.098	2.172	3.389
nádas	0	0	0	13	13	34
halastó	0	0	0	0	0	14
termőterület	10.984	10.964	10.971	12.011	11.982	11.629
kivett	490	528	490	677	705	1.076
Összes terület	11.474	11.492	11.461	12.688	12.688	12.705

Forrás: térségi SAPARD tero

Ötlet (invenció) és cselekvési tero

A kisvejkei újítások már a kezdetektől, a rendszerváltást követően is inkább gazdasági jellegűek. A hét falut összefogó kistérségnek 57%-a halmozottan hátrányos helyzetűnek mondott, a munkanélküliség itt is látványosan nagy arányú, a népesség pedig fogy. A terület további fejlődését meghatározza, hogy a kisvejkei Szabadság MGTSZ megszűnése előtt kajszi ültetvényt telepített, s a gyümölcsöt az első években igen jó áron értékesítették az új tulajdonosok. Ehhez járult még, hogy a '94-es év különösen nagy termést adott, így a következő években a gazdák állami segítséggel újabb telepítésekbe vágtak. A fejlődés további erősítője a termesztéshez szükséges szakértelmet nyújtó lengyeli Apponyi Sándor Mezőgazdasági Szakközépiskola, amelynek diákjai és tanárai is többnyire a térségből kerülnek ki. Hamarosan azonban problémák adódtak a kajszi eladásával, eleinte a gyümölcs hámozott, felezett értékesítése ígérkezett megoldásnak – a falu apraja-nagyja dolgozott vele. Az újonnan alakult szövetkezet elnöke és egyben térségi menedzser határozott egyénisége

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

fogta össze a gazdákat. Ötletei elsősorban gazdasági jellegűek: a területen termett összes gyümölcsöt befogadó hűtőházra (24. ábra) és fagyasztókamrákra, kombájnra és más gépekre vonatkoztak. Nem volt könnyű összefogásra bírni a gazdákat, itt is voltak ingadozók, a szövetkezetből kilépők és a sikerre féltékeny ellendrukkerek.

Az innovátor: Tibor a vállalkozó

- családapa
- sikerkereső magatartás (3. táblázat, 73. oldal) jellemzi
- „üzletember” fő motivációja: a pénz

24. ábra: A gyümölcsstároló és –feldolgozó a falu határában (Fotó: Juhász M., 2000)

Az ötlet akkor válik cselekvési tervvé, amikor a szimpatizáns személyek szerepe konkretizálódni kezd. Az innovációt képviselő kis csoport “szövetségesek” keresésére indul. Általában minél többféle és minél szilárdabb kapcsolatra tesznek szert, annál biztosabb, hogy képesek lesznek megvalósítani innovatív elképzeléseiket. A Kisvejteki Kistérség innovátora szövetségesei közt tudja a kistérség hét falvának polgármestereit és tanszékünk csapatán kívül segítségére van egy (munkaügyi kérdésekben jártas) szekszárdi tanácsadó is.

A projekt kidolgozása

A helyzet felismerése (lásd 12.4 melléklet), a résztvevők aktív szerepvállalása és a külső kapcsolatok már elindíthatják a konkrét terv, a projekt kidolgozását, amely már csak egyetlen lépésre van a megvalósítástól. Kisvejke történetében ez elsősorban gépkör, szövetkezet alakulását jelentette. A helyi gazdák büszkesége és összetartozásuk szimbóluma a megépült fagyasztóház, és a közösen vásárolt kombájn. Tovább folyik az ültetvénytelepítés és kisebb gépek vásárlása, a hűtőház fejlesztése. A gazdák belátták az együttműködés fontosságát, megalapították a helyi TÉSZ-t, amely már az export lehetőségét is fontolgatja.

Megvalósulás és fenntarthatóság

A folyamat megállíthatatlanul gördül előre, annál is inkább, mert hamarosan jelentkezik az innovációból származó első valódi, tehát általa termelt bevétel. A kisvejkei folyamat jó eséllyel eljut majd az utolsó szakaszba, vagyis további támogatás nélkül is életképes, ökonomiailag fenntartható lesz. (25. ábra)

Visszacsatolás

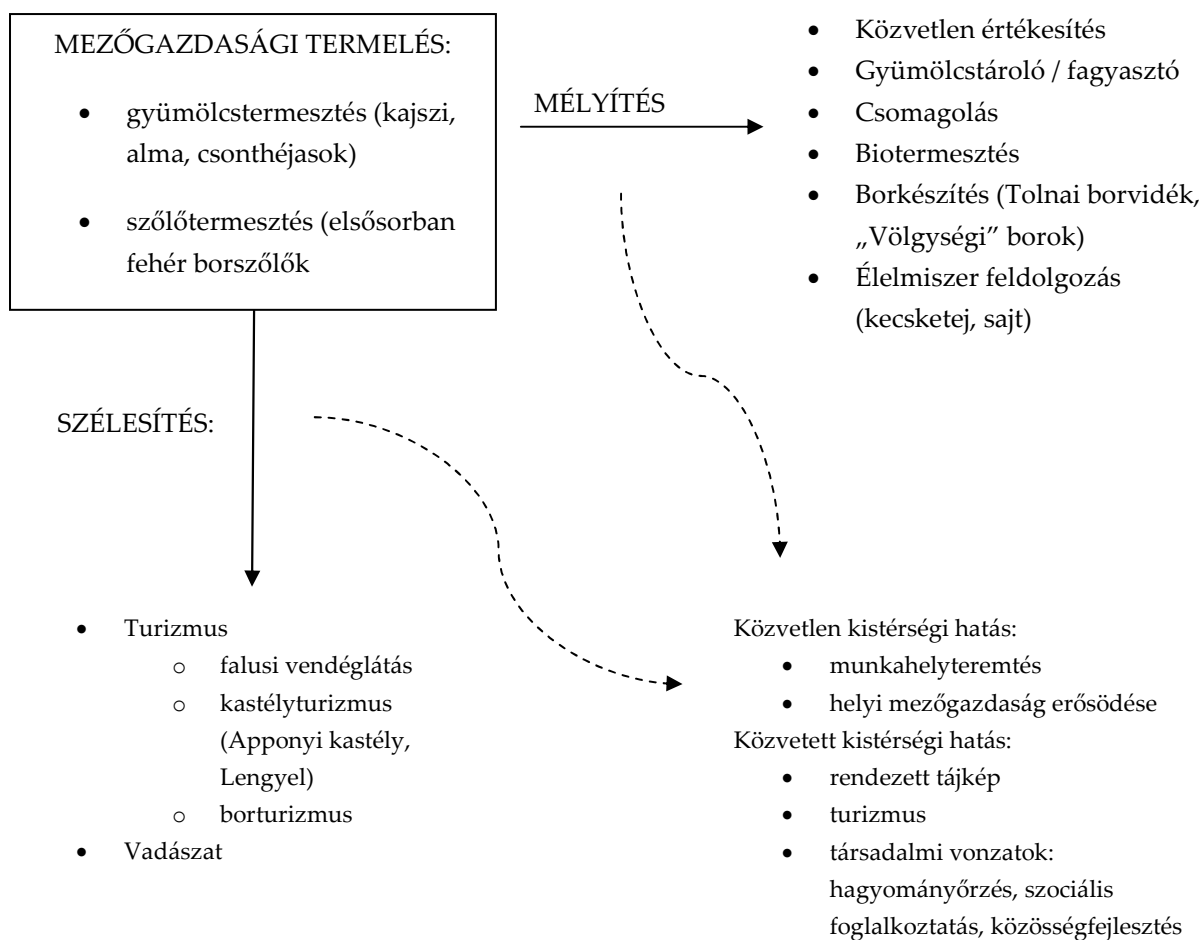
Kisvejke fejlődésének természetesen szociális vonzatai is vannak: a munkanélkülieknek valamilyen keresetet nyújt a napszám (ugyan ennek helyi megítélése elég ellentmondásos), a kultúrházat leszázalékoltakat foglalkoztató szövőműhellyé alakították, tanfolyamok szervezésére és a néptánc-csoportok támogatására is van lehetőség.

A beavatkozás területei Projekt leírás	Objektíven igazolható eredményességi mutatók	Az ellenőrzés forrásai és eszközei	Feltételezések és kockázatok (Külső tényezők)
<i>Általános (hosszú távú, átfogó) célok</i> A kistérség gazdasági potenciáljának kihasználása a minőségi, helyi mezőgazdasági termékeken keresztül Munkahelyteremtés	<i>Hatás indikátorok</i> Nettó hozzáadott érték változása PPS-ben (Purchasing Power Standard) kifejezve Mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték növekedése az érintett kistérségben Foglalkoztatottság növekedése	Statisztikák, bevallások, kérdőívek	
<i>Projekt konkrét célkitűzései</i> Kistérségi gyümölcsstermelő és feldolgozó központ létrehozása	<i>Cél indikátorok</i> Támogatott termelői csoport által létrehozott hozzáadott érték Elismert minőség-megjelöléssel ellátott mezőgazdasági termék értéke	Számviteli jelentések, eredmények Értékesítési adatok	A térségi versenyképesség növekedése
<i>Várt eredmények</i> TÉSZ alapítása	<i>Eredmény (output) indikátorok</i> Támogatott új termelői csoportba belépett gazdák száma	Alapítási szerződés	Meglévő piaci kereslet a minőségi új termékekre
<i>Tevékenységek</i> Gyümölcsaszaló felépítése Minőségbiztosítási rendszer bevezetése Elektromos targonca beszerzése	<i>Eszközök</i> Épület átalakítása gyümölcsaszalás céljára Aszalás technológiájának oktatása Elektromos targonca beszerzése	Jelentések, építési napló gépleírás	Szakpolitika támogatása (vagy a támogatás hiánya)
			<i>Előfeltételek</i> A termelők hajlandósága az együttműködésre Alkalmas meglévő épület a projekt megvalósításához

25. ábra: Tervek Kisvejkén logikai keretmátrixba foglalva

Multifunkcionalitás megjelenése a helyi fejlesztésekben:

A kisvejkai kistérség fejlesztései sokkal erősebben kapcsolódnak a mezőgazdasághoz, mint az első esettanulmányban bemutatott nagyszékelyi fejlesztések. A kistérség helyzete és az innovátor erős mezőgazdasági kötődése is a fejlesztéseket a versenyképes mezőgazdaság irányába tolja. A 26. ábrán a fejlesztések a multifunkcionális mezőgazdaságra gyakorolt hatását foglaljuk össze.

26. ábra: Multifunkcionalitás megjelenése a kisvejkai fejlesztésekben

A sikeres térségi innováció legfőbb kritériuma a fenntarthatóság, s ez egyben az innovációs folyamat egyik legkritikusabb pontja is. A fenntarthatóság teljes gazdasági, technológiai és ökológiai összhangjának megteremtése meglehetősen nehéz feladat, inkább az optimális kombináció megtalálására lehet törekedni. Gazdasági szempontból hosszú távon nem lehet fenntartható az az innováció, amely mindig újabb és újabb tőkeinjekcióra szorul. Az ilyen

fejlesztések előbb-utább az elsorvadás sorsára jutnak, s végső soron kárba vész az addigi szellemi és anyagi befektetés.

A nagyszékelyi és kisvejkai folyamat tulajdonképpen konvergál: ugyanazon cél felé, a gazdasági-társadalmi fejlődés irányába tart. Ez nem is csoda, hiszen ugyanazokra a kérdésekre, Tolna megye előregedő, elnéptelenedő falvainak problémáira keresik a megoldást. (Holló M. – Fazekas Zs. – Bálint A., 2002)

8. FELNŐTTOKTATÁS SZEREPE A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN

8.1. OKTATÁS ÉS A GAZDASÁG KAPCSOLATA

Az agrárpolitikán belül a vidékfejlesztés kulcskérdéssé vált, míg korábban az elmaradottság alapján ítélték támogatandónak az egyes területeket, mára általános érvényűvé vált az a szemlélet, hogy a vidéket sajátos tulajdonságai alapján kell a várostól eltérően, speciális módon segíteni (rural preference). Felismerték ugyanis, hogy a vidéki térség nem azonos az elmaradottsággal még akkor sem, ha Magyarországon a vidéki térségek jórészt elmaradottak (Bálint et al, 2001). A modern térségfejlesztés a vidéki embert állítja a középpontba, a helybeli innovatív kezdeményezések támogatásával a vidék emberi erőforrásának jobb vagy újszerűbb kihasználására ösztönöz. Hisszük, hogy napjaink tudás- és információs társadalmában az egész életen át tartó tanulás az egyén, a gazdaság és a társadalom szempontjából is döntő jelentőségű tényező. Gyorsan változó világunkban az egyszer megtanult dolgok már nem elegendőek az egyes ember számára: elengedhetetlen, hogy a technológiai és társadalmi fejlődés megváltozott körülményei miatt állandóan tovább képezzük magunkat. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a jövőben a térségek, a régiók és az ország fejlődése, gazdasági és társadalmi szerepe a „tudás”, a továbbképzés színvonalától függ majd.

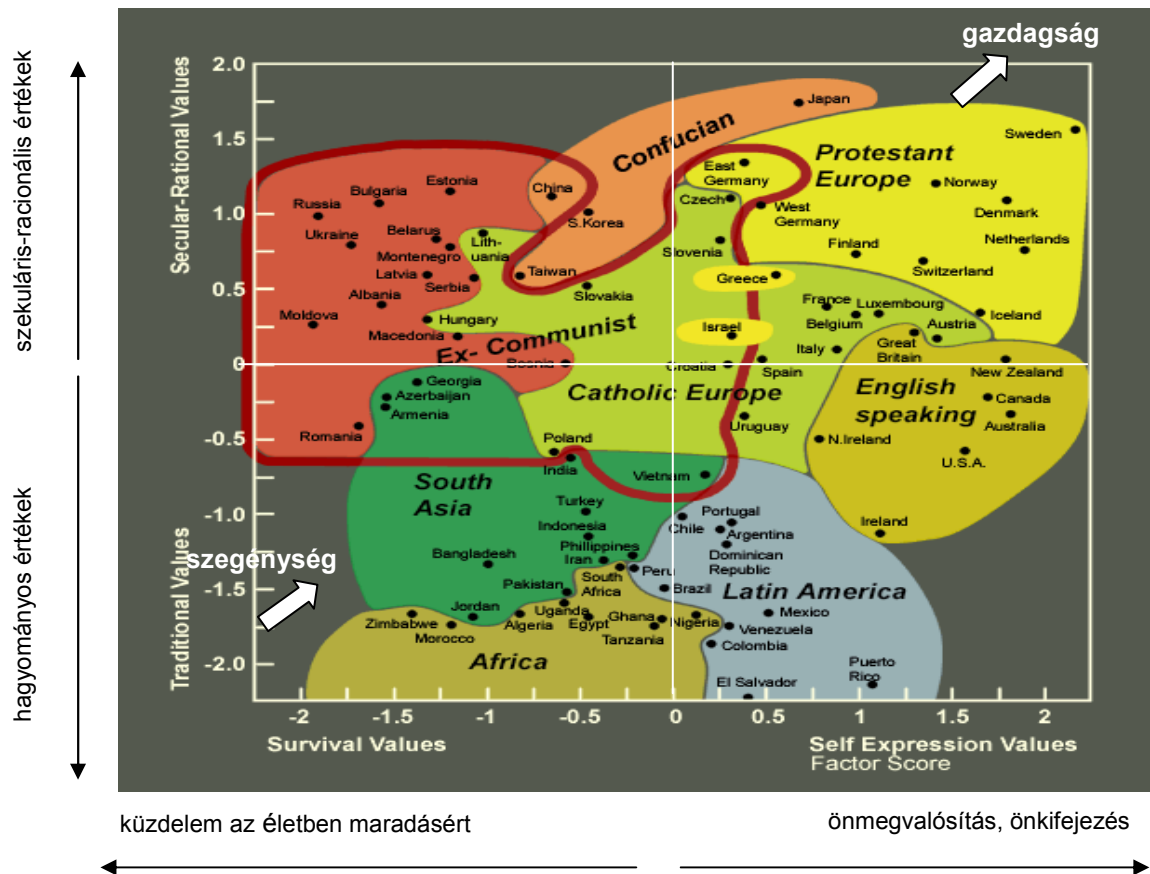
Az oktatás és a gazdaság kapcsolatát Kopátsy S. (1998) történeti-gazdaságelméleti összefüggésben elemzi. Munkájában rámutat arra, hogy az ipari forradalom előtt a gazdaság és a kultúra a hétköznapiak terén nem vált külön. A mezőgazdaságban, a vidéki gazdaságban a feladatokat sokkal inkább a kultúra szabályozta, mint a tanult ismeretek. A földművesek ismeretei azonosak voltak azokkal a kulturális (elsősorban vallási) kötöttségekkel, szabályokkal, amelyek a mezőgazdasági év fontosabb szakaszait, feladatait jelölték. Egyházi ünnepekhez kötötték a fontosabb munkaszakaszokat, ezek betartására a vallás és az erkölcs vigyázott. A fiatal generációk számára is ez a „beleszületett” kultúra közvetítette a gazdasági

ismereteket, míg az oktatást, az iskolán keresztül történő ismeretelsajátítást kevesen érezték szükségesnek. A feudális társadalmakban általánosságban elmondható, hogy a gazdasági ismeretek őrzői és fejlesztői az egyházak voltak, számtalan mezőgazdasági, ipari és építészeti fejlesztés köszönhető nekik. Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy az egyházak fő figyelmüket a vallási funkciókra fordították (pl. a szentek teológiai, illetve vallási előírások területén emelkedtek ki), míg azokról az egyházi személyekről szinte semmit nem lehet tudni, akiknek korszerűbb vetésforgókat, vízszabályozást, szőlők telepítését, borok és sajtok készítését köszönhetjük. Az ipari forradalom alapvetően megváltoztatta ezt a rendszert és ettől kezdve a gazdasági élet szabályozását a piac átvette a vallástól. Ez alól kivételt pont a vidék lehetett, ahol a technikai forradalom a mezőgazdaságot jóval később érintette, így a kultúra és a vallás még a XX. század elején is jelentős szerepet játszott a falvak életében (Kopátsy S. 1998).

A gondolatmenet kiegészítéseként és alátámasztásaként visszautalunk a 7.3.1 fejezetben bemutatott nagyszékelyi esztanulmányra, ahol a második világháborúig – a világgazdasági válság idején bekövetkező gazdasági recessziót leszámítva - jól működő mezőgazdaságot vezettek a helyi sváb lakosok. A település lakói jó módúnak számítottak, fejlett gazdasági ismeretekkel rendelkeztek, szőlőművelésük nyomának bizonyítéka a településhez tartozó közel száz pince (ma már a szőlőültetvények nyomait sem lehet látni). Ezt a jól működő gazdasági életet törte ketté a második világháborút követő lakosságcsere, ahol az új betelepülők nem rendelkeztek azokkal a kulturális ismeretekkel, amelyek a helyi gazdaság folytatásához elengedhetetlenül szükségesek lettek volna. Természetesen közoktatás, falusi iskola már hosszú évtizedek óta léteztek, de ezek a gazdasági ismeretek továbbításában igen csak másodlagos szerepet játszottak. A falu jelenlegi lelkésznője szerint ezt a kulturális különbséget kiegészítette a betelepítések során egy olyan mély lelki trauma, amelyet az akkori emberek több generációs leszármazottai még a mai napig „viselnek”. A betelepített emberek nem érezték „magukénak” a földet, kevesen folytatták a korábbi gazdaságot. Számunkra ennek a társadalmi frusztrációnak egyik legelkeserítőbb jele a lelkésznő egyik szomorú története: a falusi házak udvarai bizony igen elhanyagoltak a faluban, még a saját kertjüket is kevesen művelik. A lelkésznő megpróbálta rávenni az otthon lévő fiatal asszonyokat arra, hogy a helyi boltban drágán (gyakran hitelbe) vásárolt zöldségek helyett a saját kertjükben alakítsanak ki egy kis konyhakertet, de a kísérlet igen nagy ellenállást váltott

ki. A lelkesznő állítása szerint a fiatal anyukák általában délután négykor „eltűntek” a televíziós szappanoperák csábítására és kevés hajlandóságot mutattak a saját környezetük ápolására. Ennek a történetnek természetesen igen mély egyéb társadalmi vetülete is van, ami nagy valószínűséggel nemcsak helyi „kulturális-történelmi” frusztráció, hanem a mai vidéki nők életének egy általános problémájára is rámutat, amit szociológus szakemberek mélyebben vizsgálnak, a dolgozatunknak azonban nem képezi szervesen a részét.

Az ipari forradalom hatására a vallásnak a gazdasági életre gyakorolt közvetlen befolyása visszaszorult, a hosszú távú gazdasági folyamatok alakulásában azonban még mindig lényeges szerepet játszik a kultúra és az erkölcs. Több kutató felhívta már a figyelmet a kultúrkör/vallás és a gazdasági fejlettség, versenyképesség kapcsolatára. Az oktatás hatékonysága is visszavezethető a kultúrkörrre. Az ipari forradalom és különösen napjaink információs, kulturális és technikai forradalma ott valósul(t) meg sikerrel, ahol pl. évszázadokkal ezelőtt győzött a reformáció. Kopátsy (1998) felhívja a figyelmet arra, hogy a reformáció kapcsán kezdődött el a nyugati kultúrákban az első nagy kísérlet arra, hogy a nép egésze számára feladattá váljon a tanulás, az olvasás a falvak szintjén is. Ma Európának azon részeit tekintjük gazdagnak, ahol a reformáció és az ellenreformáció hatására megvalósult a vidéki lakosság oktatása, és az iskolai szereplés, helytállás a közösség egészének mérlegelése alá került. Az oktatás fontosságát a hosszú távú gazdasági fejlődésben bizonyítják a távolkeleti országok eredményei. Az évezredes kultúrában az érvényesülés alapja a tanulás volt, hiszen az előrejutás vérségi kapcsolatok helyett a mandarinvizsgákon való megfelelés alapján történt (ez annak ellenére jobb képessége szelekciónak bizonyult, hogy ezek a rendszerek magolásra, memorizálásra, tekintélytiszteletre kényszerítették a tanulókat).

27. ábra: „Inglehart értéktengelye”

Forrás: www.worldvaluessurvey.org

Inglehart, R. – Welzel Ch. (2005) a World Value Survey kutatás keretében elkészítette a világ ún. értéktengelyét (27. ábra), amely az egyes országokat helyezi el egy koordináta rendszerben, értékrendűknek megfelelően. A vízszintes tengely baloldali részén a túléléssel, biztonsággal, anyagi javakkal kapcsolatos értékek mezeje felől halad a jobb oldali mező olyan értékei felé mint a tolerancia, a sokféleség elfogadása, a szabadság; azaz az életszínvonallal szemben az életminőség előtérbe helyezése felé. A függőleges tengely mentén az alsó mezőben a hagyományos, vallásos, közösségi értékek helyezkednek el, a felső mezőben inkább a szekuláris, racionális, individualista értékek. Ha az ábrába átlósan elhelyezünk egy harmadik tengelyt mely a gazdasági fejlettséget jelenítheti meg a szegényebb országoktól a gazdagabbak felé, ekkor jól kirajzolódhat a kultúrkör és a gazdaság kapcsolata.

A két tengely mentén besorolt országok bizonyos szempontból klasztereket képeztek: pl.: a protestáns Európa országai a maguk értékeivel, moráljával, munkakultúrájával minden

tekintetben a legfejlettebbek közé tartoznak és folytatják fejlődésüket. A volt szocialista országoknak feltehetően sokat kell küzdeniük azért, hogy ezt a fejlettséget elérjék. A gazdasági, politikai beilleszkedés csak a társadalmi közeledés (értékrend, magatartásformák, munkamorál, életstratégia, a társadalmi szerkezet változása) révén képzelhető el. A jobb helyzetben lévő országok megközelítése – többek között – azért is lassú folyamat, mert az alapvető értékek, preferenciák csak lassan, évek, évtizedek alatt változnak, és egy megkövült értékrend jelentősen hátráltathatja az adott ország gyors és sikeres fejlődését (Bálint J. – Juhász M., 2007). A felnőttoktatás elterjedése talán segíthet ezeknek a különbségeknek a gyorsabb leküzdésében.

8.2.FELNŐTTOKTATÁS A TÉRSÉGFEJLESZTÉSSEN

A dolgozatban felnőttképzéssel kapcsolatos kutatásainkat személyes tapasztalatokra alapoztuk: évekig önkéntesként tevékenykedtem egy hazai népfőiskolában, illetve csereprogram keretében megismerkedhettem egy dán népfőiskola működésével, felépítésével. Tanszékünk vidékfejlesztési munkáinak során részt vettünk felnőtteknek szervezett tanfolyamok megvalósításában.

Kiindulásnak érdemes összefoglalni, hogy hogyan fejlődött az elmúlt évtizedekben az életen át tartó tanulás gondolata, a témát Kallen D. (in Mártonfi Gy., 1997) vázolja fel írásában. Az 1960'as és 70'es években néhány nemzetközi szervezet kezdett el foglalkozni a felnőttkorban is folytatódó oktatással, mint egy válaszul az oktatási rendszereket ért kritikákra. Európában a 60'as évektől kezdve ismert a „permanent education” fogalma, melyen keresztül szerette az Európa Tanács szerette volna elérni, a tagországok oktatási rendszerének a harmonizációját. A „permanens oktatás” keretein belül kívánta megvalósítani a politikája alapértékének számító egyenlősítést, részvételt és globalizációt. Ezzel párhuzamosan az UNESCO is elkezdett a témával foglalkozni, szakértőik gondolkodásának sarokpontját a generációk között megnyilvánuló és növekvő egyenlőtlenségek képezték. A felnőttek hátránya a képzetesebb utódnemzedékekkel szemben csak akkor győzhető le, ha lehetőségük nyílik a folyamatos tanulásra. Az OECD 1973-ban publikálta a „Recurrent Education: a strategy for lifelong learning” kiadvány (Kallen, D. – Bengtsson, J., 1973) gyakorlati oldalról közelíti meg

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

a kérdést. A „recurrent education” szemben az igen költséges iskoláskor folyamatos növekedésével, a felnőttkorban meg-megismétlődő oktatási-tanulási szakaszt kívánt normává emelni. A gazdasági és gazdaságossági igényeket figyelembe vevő szempontokat helyezték érvelésük középpontjába. Ez a három kiindulópont az, amelyet érdemes figyelembe venni napjainkban is a felnőttoktatás, egész életen át tartó tanulás (*Lifelong Learning –LLL*) dilemmájának vizsgálatakor.

Az egész életen át tartó tanulás követelménye a jövőben egyre nagyobb szerepet kap: a gyors technológiai változások, a foglalkozási szerkezet változásai – és az ebből fakadó strukturális munkanélküliség – a már megszerzett tudás gyorsabb avulása, a globalizációból fakadó erősödő gazdasági verseny mind kényszerítő erőként hat. „... a tanulási képesség veszi át azt a szerepet, amelyet korábban az írni és olvasni tudás jelentett, azaz az újat befogadni nem tudók lesznek a jövő funkcionális analfabétái” – állapítja meg Mártonfi Gy. (1997).

Európa már felismerte az egész életen át tartó tanulás fontosságát: az Európai Bizottság munkaanyagban megjelentette a „Memorandum az egész életen át tartó tanulásról” (*The Memorandum on Lifelong Learning*), amely megfogalmazza a felnőttoktatási intézmények feladatait ezen a téren:

- a tanuláshoz és a továbbképzéshez a korlátlan hozzáférés lehetőségének megteremtése a tudás társadalmában szükséges ismeretek és készségek elsajátítása és felfrissítése érdekében,
- az emberi erőforrásokba történő befektetések szintjének növelése,
- az LLL-t segítő tanulási és tanítási módszerek (ki)fejlesztése,
- a tanulás megbecsülésének növelése és népszerűsítése (különösen a közvetett és a nem formális területeken)
- a minőségi adathozzáférés lehetőségének megteremtése, és a tanulási lehetőségek megismerttetése,
- az LLL-gel kapcsolatos ismereteket eljuttatása a tanulni vágyókhöz, az információs technológia által nyújtott lehetőségek felhasználása.

Magyarországon jelenleg a 2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről és annak módosítása, a 2003. évi CVI. törvény hatályos, amely meghatározza a felnőttképzéshez kapcsolódó szolgáltatási és igazgatási tevékenységet, valamint a felnőttképzés intézményi és támogatási rendszerét. A felnőttoktatásban érintett intézmények lehetnek hagyományos oktatási intézmények (közoktatási, szakképzési, felsőoktatási intézmények), melyek szervezhetnek tanfolyamokat, továbbképzéseket és foglalkozhatnak hivatásszerűen felnőttképzéssel vállalkozások, egyesületek, civil szervezetek illetve ezek társulásai is. A felnőttképzés irányítási feladatai a Szociális és Munkaügyi Minisztériumhoz tartoznak, az Országos Felnőttképzési Tanács a minisztérium felnőttképzési feladatait segítő, szakmai döntés-előkészítő, véleményező és javaslattevő országos testületként működik. A felnőttképzés szakmai, módszertani feladatainak fejlesztésére, a kutatások támogatására Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézetet hozott létre a minisztérium.

A felnőttképzésnek Magyarországon több területe létezik (Zachár L., é.n.):

- *Iskolai rendszerű felnőttképzés:* szakmai végzetég megszerzésére irányul, így az ilyen irányú tevékenységet a szakképzésről szóló (1993. évi LXXVI. tv.), a közoktatásról szóló (1993. évi LXXIX. tv.), valamint a felsőoktatásról szóló (2005. évi CXXXIX. tv.) törvény szabályozza.
- *Iskolai rendszeren kívüli képzés: munkaerő-piaci képzés* formájában a legelterjedtebb, célja a gazdasági igényekből kiindulva az egyén munkába állásának, illetve a munkahelye megtartásának az elősegítése.
- *Általános és nyelvi képzés:* mely „az általános műveltség növelését célozza, így hozzájárul a felnőtt személyiségének fejlődéséhez, a társadalmi esélyegyenlőség és az állampolgári kompetencia kialakulásához” (2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről, értelmező rendelkezések). Mindez természetesen a munkavállaló munkaerő-piaci pozícióját erősítheti.

A felnőttképzés funkciói Zachár L. (é.n.) szerint a következők:

- *Az első iskolai végzettség, szakképzettség megszerzése* (initial education/training). Ez ún. „pótló funkció”, melyben elsősorban fiatal (16-29 éves) korosztály vesz részt.

- *Folyamatos szakmai képzés*, illetve a *magasabb szintű szakképesítés* megszerzésének segítése (continuing vocational training). Jellemzője, hogy a munkaadói igények alapján, munkaadói támogatással történik, bár az állam szakképzési hozzájárulással támogatja az ilyen típusú képzéseket.
- *Foglalkoztatást segítő képzés*, mely a munkanélküliség alatt vagy a munkanélkülivé válás előtt tovább- vagy átképzésekkel piacképes szakmai tudást biztosít az egyénnek.
- *Kiegészítő képzésekkel* segíti a szakképzés eredményességét, a munkavállalás-munkahelykeresés sikerét, vagy a betöltött állásban való eredményesebb munkavégzést.

Eszik Z. (1997) a felnőttoktatás szociális funkcióit taglaló tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy Európában és a tengeren túl a felnőttoktatás a közösségi élet meghatározó tényezőjévé vált, mely folyamat a következő okokra vezethető vissza:

- Az iskolai szolgáltatások jelentősen átalakultak, a felnőttoktatás iránt jelentősen megnőtt az igény, így az iskolák lehetőséget nyújtanak továbbképzésekre, különböző specializációkra.
- A hátrányos helyzetű társadalmi csoportoknak felnőttoktatási programok segítségével ún. „második esély” csatornán keresztül képzési lehetőséget biztosítanak.
- Az oktatási rendszer és a társadalmi nevelés egyre erősebb kapcsolata jön létre, az iskola társadalmi, politikai, kulturális események színhelyeként a helyi közélet alakításában kaphat szerepet.

Eszik Z. (1997) művében kiemeli az angolszász területeken működő *közösségi iskolákat* (community school), melyek felnőttek számára nyújtanak olyan tanulási lehetőséget, melyek „szorosan kapcsolódnak a képzésre vállalkozó felnőttek létező élethelyzeteihez, a kulturális és szociális, a tanulási folyamat kezdetekor meglévő környezeti meghatározottságokhoz, a tanuló felnőtt által birtokolt készségekhez és képességekhez”. Ezekben az intézményekben

az oktatás közösségi részvételre és az egész életen át tartó tanulásra alapozódik. Az iskola működésének alapjait a következő pontokba fogalmazzák meg:

- az élethossziglan tartó tanulás;
- az integrált településfejlesztés;
- a közösségi erőforrások teljes körének használata;
- a szülők és a helyi közvélemény bevonása;
- együttműködés az iskolakörzet különböző tényezőivel;
- teljes körű szolgáltatást nyújtó iskolák.

Ezekben az általában önkormányzati fenntartású intézményekben szem előtt tartják, hogy a szolgáltatások a közösség minden tagja számára hozzáférhetőek legyenek és szoros viszony alakuljon ki a helyi gazdasági szereplők, az üzleti élet és az iskola között, a tanulás feltételeinek, a tanulás körülményeinek javítása érdekében. Ha a fent említett alapelvek megvalósulnak, akkor olyan intézmény jöhet létre, amely a helyi igényekre válaszoló, fejlesztő tanulási környezetet alakít ki az iskolában, mindezt költségtakarékosan, hiszen nagyban „épít” a helyi szereplők önkéntes aktivitására.

8.3. ÜZLETI MODELL A FELNŐTTOKTATÁSBAN

A rendszerváltással együtt járó társadalmi változások a 90-es évek elejétől új kihívásokat jelentett a felnőttképzési piac számára is. Az egyik oldalon megjelent fizetőképes kereslet hatására megváltozott a hagyományos iskolarendszerű felnőttképzés, új tartalommal, új módszerekkel alkalmazkodott(dik) a megváltozott igényekhez. A képzésekben résztvevők köre igen differenciált, de jellemzően pályakezdő munkanélküliek alkotják, akik elsősorban a munkaerő-piaci képzésekben érdekeltek. Ezért Szöllősi Zs. (1997) hangsúlyozza, hogy ezeken a képzéseken az igény elsősorban az egyénileg és alkalmazottként is hasznosítható képességek és a gazdálkodási ismeretek iránt jelentkezik. Kiemeli a számítástechnikát, az informatikai ismereteket; a kisvállalkozás vezetésére felkészítő képzéseket, a pénzügyi és számviteli képzéseket, kereskedelmi és külkereskedelmi, szociális és pedagógiai ismereteket, illetve a rokon irányú képességeket fejlesztő képzéseket.

Visszautalva az 8.1. fejezet gondolataira a vallás/kultúra és a gazdaság kapcsán, ismét hangsúlyozzuk, hogy a reformációval kialakult protestáns etika előtérbe helyezi a polgár felelősségvállalását, melynek részét képezi saját magának és gyermekeinek tudatos oktatása, nevelése. Az ipari forradalommal és az ezt követő „városiasodással” megjelent az oktatás terén az igény a szélesebb körű szakmai végzettség iránt, melyet az állások betöltésének lehetősége határozott meg. A XX. század második felére jellemző felgyorsult technológiai fejlődés, az informatika, számítástechnika térnyerése, stb. új igényeket teremtett az oktatás terén is. A felnőtt, szakmával rendelkező munkaerő már szívesen tanult „technológiákat”, melyek a munkája során jól hasznosulhatnak. Az oktatási piac szereplői között megjelentek a termelő vállalatok, melyek külön oktatási-képzési rendszereket, központokat hoztak létre saját munkaerőik részére. A XXI. század oktatási modelljeiben szerintünk a komplex „üzleti modellek” oktatása kell, hogy előtérbe kerüljön, napjainkban is igen népszerűek az üzleti tervek oktatásával, projekt ciklus menedzsmenttel, pályázatírással foglalkozó képzések.

A *kínálati oldalon* új belépők jelentek meg, tovább szaporodtak a felnőttképzéssel foglalkozó intézmények. Hagyományos iskolai rendszerű képzéssel foglalkozó közoktatási intézményeknél természetesnek tűnik, hogy bekapcsolódnak a felnőttoktatásba, hiszen meglévő infrastruktúrájukkal, oktatói bázisukkal alkalmasak a helyi képzési igények kielégítésére. Jelen vannak a munkaerő-piaci képzések területén a korábbi államigazgatási főhatóságok, minisztériumok továbbképzési intézményeiből a privatizációs folyamatok során alakult új oktatási vállalkozások, melyek korábbi tapasztalataik, személyi és infrastrukturális lehetőségeik révén akár országos hálózatok kialakítására is alkalmasak. Tradícióikból fakadóan versenyelőnyt élveznek az újonnan alakult oktatási vállalkozásokkal szemben, melyek elsősorban oktatás-szervezési funkciókat töltenek be. Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy az új oktatási vállalkozások gyakran rugalmasabbak, számos olyan vállalkozás alakult, amely képes a speciális képzési igények kielégítésére. Külön kiemelhetjük a Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központokat, melyeket a magyar állam Világbanki segítséggel hozott létre kilenc városban (Miskolc, Székesfehérvár, Békéscsaba, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza, Pécs, Szombathely, Budapest). Alap-, szak- és munkaerő-piaci képzéseken túl egyéb szakmai szolgáltatásokat (pl. alkalmassági vizsgálatok, karrier-tanácsadás, pályaaorientáció, stb.) és módszertani fejlesztő tevékenységet is folytatnak. (Szöllősi Zs., 1997)

Felnőttoktatással foglalkozó szakemberek és az európai szakpolitika is külön hangsúlyozza, hogy a felnőttoktatás módszertanát is új alapokra kell helyezni, kiemelve az információs technológia adta lehetőségeket.

8.3.1. INNOVATÍV OKTATÁSI PROGRAM

Három évvel ezelőtt kapcsolódtam be egy nemzetközi programba, magyar koordinátorként (Erasmus Intensive Program, IP), mely végzős egyetemi (MSc) és főiskolai (BSc) hallgatóknak szóló, az Európai Unió vidékfejlesztési politikájához kapcsolódó képzést nyújt esettanulmányokon keresztül. Tanszéki munkáink során mind kutatási céllal (lásd. 7.3.1, 7.3.2 fejezet), mind oktatási céllal használunk esettanulmányokat. Ebben a fejezetben az oktatási céllal használt esettanulmányokat szerepét mutatjuk be egy innovatív oktatási programon keresztül.

Az Erasmus Intenzív Programok (IP) általában két hetes, tanfolyam jellegű képzések felsőoktatási intézmények hallgatói részére. Jellemzően hagyományos oktatási módszereket használnak, és tantermi képzést takar. A bemutatandó IP több szempontból is innovatív. Egy „utazó” programról van szó, tehát minden évben más-más országban kerül megrendezésre, esettanulmányok feldolgozásán keresztül a vidékfejlesztési alapokat nem csak elméletben, de gyakorlatban is elsajátíthatják a hallgatók.

A program főkoordinátora a Ghenti Egyetem és partner intézményként 15 európai egyetem vesz részt. Egyetemünk – tanszékünkön keresztül – 2003-ban kapcsolódott be a programba. Az első három éves ciklusban „*Multifunctional agriculture: rural development and territorial aspects*” („*Multifunkcionális mezőgazdaság: vidékfejlesztés és a területi megközelítés*”) címmel került megrendezésre a program éveként más helyszínen: Ghent – Wageningen (Belgium-Hollandia) közös rendezésben 2003-ban, Pisa (Olaszország) 2004-ben és Cordoba (Spanyolország) 2005-ben.

A három helyszínen három teljesen eltérő vidékkel és ehhez kapcsolódó mezőgazdasággal ismerkedhettek meg a résztvevők. Az első évben (Ghent – Wageningen) egy igen intenzív mezőgazdasággal rendelkező területen (urbanised), ahol a természeti ökoszisztémát

gyakorlatilag a mezőgazdasági művelés alakítja, a vidéki tájat is az intenzív gazdálkodás determinálja. Ebben a környezetben a multifunkcionális mezőgazdaság különböző területei közül (lásd. 0 fejezet) a tájgazdálkodás került kiemelésre. A második évben (Pisa) a hallgatók egy „vidékiesebb” környezetben (rural) inkább extenzív mezőgazdasági területekkel illetve jellemzően kertészeti kultúrákkal (szőlő-, olíva-termesztés) ismerkedhettek meg a hallgatók. Az esettanulmány feldolgozása során a végső hangsúlyok és eredmények a diverzifikáció erősítését szorgalmazták. Én 2005-ben kapcsolódtam be a programba, amely a multifunkcionalitást vizsgáló első ciklus utolsó elemeként Cordoba közelében került megrendezésre. Ez a terület egy úgynevezett „távoli” (remote) térség, mely egy több száz éves ökoszisztéma, a „Dehesa” (28. ábra) által meghatározott erősen mezőgazdasági vidék. A „dehesa” speciális ökoszisztéma, amely a több száz éves extenzív mezőgazdasági művelés hatására alakult ki. Jellemzően különböző tölgyek, elsősorban paratölgy (*Quercus suber*) alkotja, mely alatt extenzív állattartást és gabonatermesztést végeznek. Az esettanulmányban vizsgált kistérség (Los Pedroches) fő termékei hagyományos, kisgazdaságok által előállított termékek: paratölgy, ibériai sonka, sajt. A területen ugyanakkor található néhány intenzív gazdaság is: COVAP szövetkezet. A hallgatók az esettanulmány feldolgozása során a hagyományos mezőgazdaság „mélyítésének” és „szélesítésének” (lásd. 0 fejezet) irányába indultak el: kiemelt minőségű, védjeggyel ellátott termékek értékesítése (az ibériai sonka „oltalom alatt álló eredetmegjelöléssel” (PDO = Protected Designation of Origin) rendelkező termék); illetve a falusi turizmus és a hagyományos mesterségek erősítése volt a javasolt fejlesztési irány.

28. ábra: „Dehesa” ökoszisztéma (saját fotó)

2006-ban egy új program ciklus indult el, mely a „*Rural development in the enlarged European Union*” („*Vidékfejlesztés a kibővült Európai Unióban*”) címet kapta. A hangsúly ebben a ciklusban az EU új (2007-2013 tervezési ciklus alatti) vidékfejlesztési politikájának gyakorlati alkalmazására/ megjelenésére helyeződik. A program 2006-ban Mariborban (Szlovénia), majd 2007-ben Faro környékén (Portugália) került megrendezésre és a harmadik állomás a litvániai Kaunas 2008-ban.

2006-ban a hallgatók Szlovéniában a magas hegyek között (700 m feletti) működő farmok speciális gazdaságát, problémáit és környezethez, a vidékhez kötődő igen szoros, hagyományokon alapuló viszonyát vizsgálták. Ezeken a területeken a gazdaságok jellemzően erősen diverzifikáltak, alaptevékenységek az erdészet és az állattenyésztés (szarvasmarha; tejes borjú, mint helyi minőségi termék). Általában környezetvédelmi védettség alatt álló területeken (Nature 2000, nemzeti park) gazdálkodtak, szigorú agrár-környezetvédelmi előírásoknak megfelelően. 2007-ben az esettanulmány helyszíne Faro volt, mely Portugália déli, turisztikailag legzsúfoltabb területén helyezkedik el (touristic). A mezőgazdaságot és a vidéket elsősorban az óceántól való távolság szerint különböző kategóriákba soroltuk. Így külön foglalkoztak a hallgatók az intenzív (pl. citrus ültetvények, szamóca, dísznövény kertészet), az extenzív mezőgazdaság (állattenyésztés: kecske, sertés)

és a turizmus (mind a tömeg pl. golfpályák, mind a falusi turizmus) térségre gyakorolt hatásával. A 2008-as esettanulmányi helyszín a litvániai kaunas környékén található 'Központi régió' és 'Panemune régió'. A helyszín sajátossága, hogy a mezőgazdaságot mindkét régióban erősen meghatározta a szovjet kolhozok privatizációja után megmaradt óriás vállalatok. A vidéki társadalmat is mélyen érintette a rendszerváltás: elvándorlások (elsősorban fiatal férfiak!), elöregedő társadalom és nagyfokú munkanélküliség jellemzi.

Egy-egy program 12 napig tart és napi kb. 10 óra intenzív munkát jelent mind a hallgatóknak, mind a csoportvezető tanároknak (tutor). A program munkanyelve az angol, az előadások és a csoportmunka is ezen a nyelven zajlik. Egy-egy egyetemről maximum 4 hallgató vehet részt a programon és minden évben más hallgatókat várnak. A 12 nap során előadások keretében általános képet kapunk a vizsgálandó térségről és az adott ország mezőgazdasági és vidékfejlesztési szakpolitikájáról, majd kirándulások, terepmunkák során a térség részletes megismerése következik. A hallgatók kis csoportokban (8-10 fő/csoport) közösen dolgozzák fel az esettanulmányt előre összeállított módszertan alapján. Minden csoport, különböző nemzetiségű diákokból áll, akik saját tapasztalataikkal, eltérő kulturális háttérükkel és tanulmányi ismereteikkel egészítik a munkát. Egy-egy csoportot a partnerintézetekből küldött „tutor” vezeti (én ebben a minőségben veszek részt a programokon), akinek feladata a munkák koordinálása, irányítása. A résztvevő diákok előadásokat hallgatnak, csoportmunkát végeznek, aminek az eredményét prezentálniuk kell. Az intenzív program színesíti az egyes országokból érkező diákok ország-bemutatója (country presentation), ahol az ország általános bemutatásán túl egy-egy speciális vidékfejlesztési eset bemutatását is tartalmazza. Ezt az előadást a diákok még a program előtt, otthon készítik.

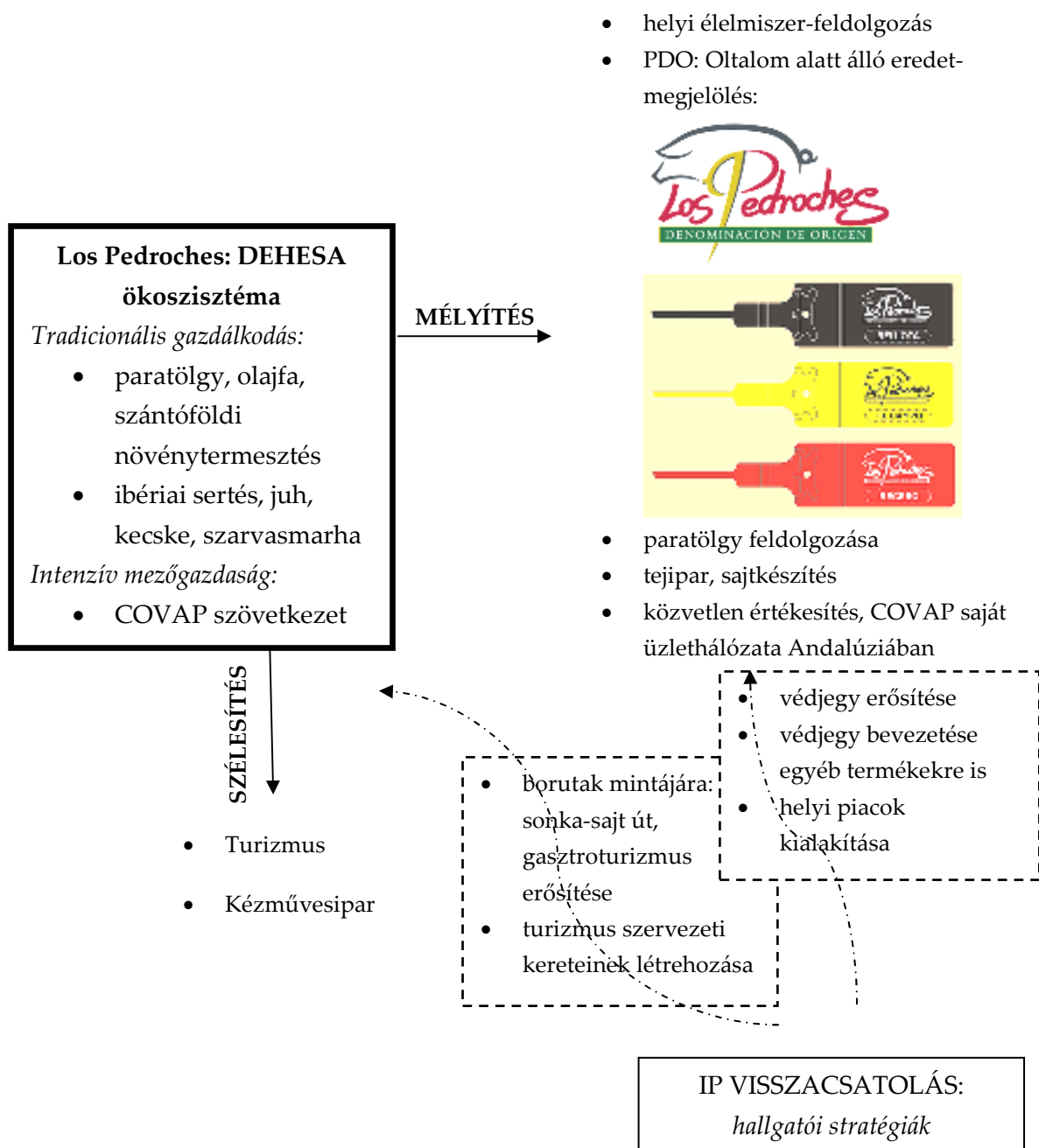
Az esettanulmányok feldolgozásának módszerét az első három éves ciklusban egy kissé kaotikus viszonyok jellemezték, melyeket alapján a tutorok közösen kidolgoztak egy módszertant, amit 2006 óta sikeresen alkalmazunk. Az esettanulmányt minden csoport kissé más szempontok alapján dolgozza fel, mely felosztás alapját a vidékfejlesztési politika 3+1 tengelye (versenyképesség, környezeti állapot, vidéki élet, LEADER (illetve ennek alapján: diverzifikáció)) képi (lásd. 12.5 melléklet). Az első lépésben a hallgatóknak egy ún. *rapid rural appraisal (RRA)* módszer segítségével általános képet kell alkotniuk a vizsgálandó területről, a módszer megengedi a különböző vizuális eszközök (fényképek, videofilm) Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

alkalmazását, így látványos „kép” készülhet a területen tapasztalt első benyomásokról. A terepen tapasztaltakat a diákok az előadásokon elhangzott ismeretekkel kiegészítik és elkészítik a témájuknak megfelelő SWOT, ill. STEP analízist (lásd. 5.2 fejezet). A helyzetelemzést követően a diákok előadást tartanak a tapasztalataikról, amit közösen megvitatnak, végül ismét csoportmunka keretében valamilyen stratégiát állítanak fel (problémafa - célfa, logikai keretmátrix segítségével). A stratégia felállításánál a saját otthoni tapasztalataikat, a vidékfejlesztési politikáról megismert helyi tapasztalatokat és változó mértékben a fantáziájukat használják. A végső előadásokra a helyi szereplőket is meghívják, így az esettanulmányok eredményeit, a külföldi diákok sajátos gondolatait a szereplők megismerhetik. Ezzel a visszacsatolással válik az oktatási program nem csak a diákok, de a térség számára is hasznos, gyakorlatban adaptálható projektté.

A programmal szemben számunkra a legkritikusabb pont a végső értékelés. Ahhoz, hogy a diákok munkája értékelhető legyen, minden csoport nagyjából azonos teljesítményt nyújt, mely részben a kötött módszertannak köszönhető. A különleges, újszerű ötletek ritkán kerülnek be a végső előadásokba, a végeredmény gyakran sztereotípiákat tartalmaz.

Ennek ellenére nagyon hasznosnak tartjuk a programot, mind a diákok, mind a kistérség szempontjából. Diákjaink itt találkoznak először egy konkrét térség (ált. nagyobb terület, mint egy kistérség) feldolgozásának módszerével, lépéseivel. Ezt a gyakorlati tudást későbbi munkájuk, további tanulmányaik során remekül alkalmazhatják. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy oktatási szempontból ez az intenzív program (IP) igen innovatív és európai viszonylatban is egyedülálló. A visszacsatolás a térség felé a diákok által készített remek prezentációk és nem utolsósorban több mint hatvan, Európa ismert egyeteméről érkezett, diák és tanár figyel fel a területre, ismeri meg problémáikat, fejlesztési elképzeléseiket.

Ebben a fejezetben nem szerepelt céljaink között az esettanulmányok mélyebb ismertetése, illetve a magyarországi esettanulmányokkal történő összehasonlítása. Mégis a 7.3.1 és 7.3.2 fejezetben bemutatott hazai esettanulmányokhoz leginkább hasonlító Los Pedroches (Spanyolország) kistérség esetében szeretném a 29. ábra segítségével bemutatni a multifunkcionalitás kistérségi megjelenését és az oktatási programunk eredményeként történt visszacsatolásokat.

29. ábra: Multifunkcionalitás a Los Pedroches kistérségben, hallgatói visszacsatolással

8.3.2. KARUNK FELNŐTTOKTATÁSI SZEREPE

A Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Karának iskolai rendszerű felnőttképzési szerepe meghatározó, az ún. szakirányú továbbképzési szakok (korábbi szakmérnöki képzések) a már felsőfokú (elsősorban) agrárvégzettséggel rendelkezőknek

kínál szakmai képzést. Felnőttképzési és vidékfejlesztési szempontból is különleges szereppel rendelkezik egyetemünk határon túli képzése, melyek Románia, Ukrajna, Szerbia állampolgárai részére nyújtanak szakmai képzést Nyárádszeredán, Beregszászon és Zentán. Tanszékünk a kezdetek óta bekapcsolódott a fent említett tagozatok képzési programjaiba, ezek közül részletesen a határon túli oktatást mutatjuk be.

A Kertészettudományi Kar határon túli képzései 1993-ban indultak el Erdélyben, Nyárádszeredán. 1990-es évek elején felmerült az igény Erdélyben magyar nyelvű, agrár-felsőoktatás elindítására, hiszen a magyar nemzetiségű agrárnépesség előregedőben volt, korszerű ismeretekkel nem rendelkezett. A Romániai Magyar Gazdák Egyesülete (RMGE) – az akkori vezetőség – hamar felismerte a politikai, gazdasági helyzetet és egy olyan felsőfokú képzési formában gondolkozott, amely olyan szakembereket képez, akik szaktudásuknak köszönhetően képesek lesznek megélni szülőföldjükön. Akkoriban járható útnak a kertész szakember-képzés bizonyult, hiszen ez egy perspektivikus pályaképet rajzolhat a fiatalok elé, az RMGE szerint egyes ágazataiban – pl. zöldségtermesztés, dísznövénytermesztés – viszonylag kis beruházással, aránylag rövid időn belül megfelelő jövedelemhez lehet jutni. A kedvezőtlen politikai légkör miatt olyan helyszínt választottak, ahol az iskola „eldugottan” tudott működni. A választás Nyárádszeredára esett, mert ezen a környéken a gyümölcs- és zöldségtermesztésnek régi hagyományai vannak (Murokország) és itt működött Maros megye egyetlen tiszta magyar tannyelvű középiskolája, mely befogadó intézményként működhetett a kezdeti időszakban (Jakab S., 2003). Az erdélyi távoktatás elindításában jelentős szerepet játszott Jakab Sámuel, a nyárádszeredai tagozat vezetője, Halász Péterné, aki a Kertészettudományi Kar adjunktusa, később a határon túli oktatás vezetője és a Kertészettudományi Kar kar akkori dékánja Bálint János. Az első évfolyam 1993-ban kezdte meg a tanulmányait a Kertészeti Konzultációs Központban, mint a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem (Budapesti Corvinus Egyetem elődje) kihelyezett tagozatának levelező hallgatói. A kezdeti időszak az első oktatók elmondása alapján nem volt minden esetben zökkenőmentes. A határon inkább elhallgatták jövetelük szándékát, néha igen nehéz útviszonyok között utaztak, majd az oktatás is kezdetben technikai nehézségekbe ütközött. Az eltelt több mint tíz évben a körülmények nagyon sokat változtak - új épületbe költözött az intézmény (Községi Művelődési Ház) – jól felszerelt tantermek, számítógépterem, szertárak, olvasóteremmel működő szakkönyvtár segíti az oktatást és a tanulást. Az erdélyi képzés

mintájára 1996-ban a vajdasági Zentán, majd 1999-ben a kárpátaljai Beregszászon indult el hasonló képzés. A képzés azóta is folyamatos, a hallgatók 4 éves időtartamú, levelező képzésben vesznek részt, amely főiskolai szintű (BSc. képzés) végzettséget nyújt. A kiállított oklevél magyar és angol nyelvű, amit a hallgatók saját országukban honosíttatni tudják. A képzés nem titkolt célja sok ponton kötődik a vidékfejlesztéshez, hiszen olyan embereknek kínál tanulási lehetőséget, akik később szülőföldjükön maradva képesek saját kertészeti gazdaság létrehozására, a kertészeti termelés, feldolgozás és értékesítés ökonómiáját ismerik, szervezési, vezetési és egyéb mérnöki képességekkel rendelkeznek (lásd. 12.6 melléklet) (Halász P.-né, 2003).

Karunk távoktatásának sikere, a képzés folyamatos működése az igen sajátos szerkezeti felépítésének, oktatói módszertanának köszönhető. A határon túli tagozaton minden tantárgynak két tárgyfelelőse van, az egyik az egyetem adott tanszékének a tanára, a másik helyi (adott térségből: Erdély, Vajdaság, Kárpátalja) tanár. A két tanár szorosan együttműködik, a magyarországi tanár félévente kétszer utazik a konzultációs központba. Az ő feladatuk a tantárgyi program összeállítása, a helyi tanár kiegészíti a tananyagot a helyi ismeretekkel, sajátosságokkal. Ez a felállás az elmúlt több mint tíz évben létrehozott a konzultációs központokban egy „új” tanári réteget, hiszen az oktatók ott is fiatal, doktorandusz kollégákkal egészültek ki, mely a helyi agrárértelmiségi réteg erősödését eredményezte. Az anyaintézmény esetleges kivonulásával az új tanári karban a helyiek teljes mértékben átvehetik a „vezetőoktató” szerepét.

A hallgatók a konzultációs központokban hetente vagy minden második héten péntek déltől vasárnap délig vehetnek részt a konzultációs foglalkozásokon. A tananyag elsajátításának módszerét az európai távoktatási módszertannak megfelelően folyamatosan fejlesztik. E módszerek lényege az ismeretek önálló, részben tanár nélküli elsajátításában rejlik. A távoktatásban a tananyagok, ismeretek olyan információhordozón (nyomtatott kiadvány, elektronikus kiadvány, internet) szerepelnek, ahol mind az elsajátításra vonatkozó információk, mind a megszerzett tudás ellenőrzése metodikailag egységesen szerepel. Eddig a határon túli képzés számára 15 jegyzet készült. A konzultációs foglalkozásokon a tanárok szerepe is átalakul, hiszen a hagyományos oktatástól eltérően az ő szerepük nem a tananyag átadásában rejlik. A tanár feladatává a diákok kérdéseinek megválaszolása, motivációjuk, tanulmányaik elősegítése, az ismeretek elsajátításának értékelése válik (Lajos T., 1996).

Jelenleg az információs hálózat fejlesztése az egyik legnagyobb kihívás, cél a naprakész elérés lehetősége a Konzultációs központtal, illetve a közvetlenül a diákok és tanárok közötti kapcsolatokban.

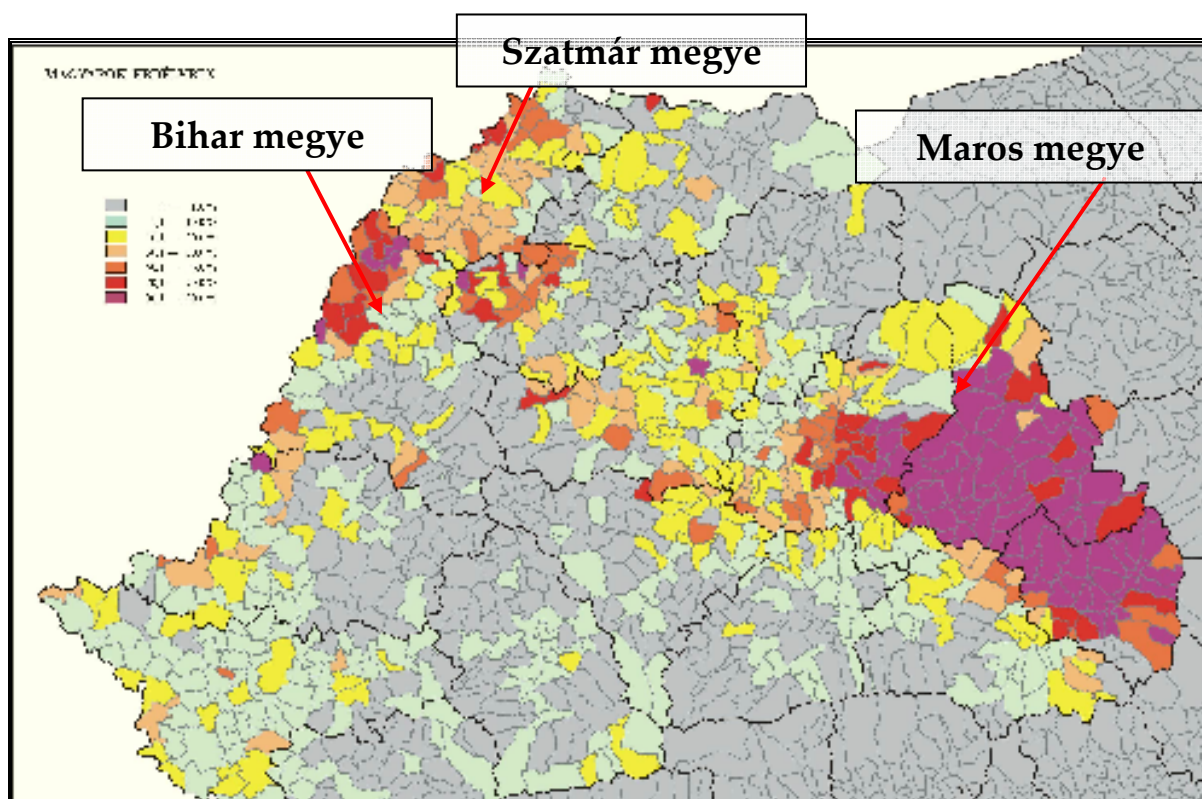
Dolgozatunkban megvizsgáltuk a Nyárádszeredai Konzultációs Központ végzett hallgatóinak összetételét is. Arra kerestünk választ, milyen távolságból képes egy ilyen intézmény diákokat vonzani. Az elmúlt 10 évben végzett hallgatók (1997-ben itt végzett az első évfolyam) származási helyét néztük meg, ebből a 2004-ben végzett hallgatók adatai hiányosak voltak, így összesen 320 végzett hallgató adatait vizsgáltuk. A megyék szerinti megoszlást a 30. ábra szemlélteti.

30. ábra: Az 1997 és 2006 között végzett hallgatók megoszlása megyénként

Térkép forrása: <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelső.php3?nev=erd2002>

Az adatok vizsgálatakor természetesen kiugró Maros megye, amely Nyárádszereda környékét jelenti. Ebben a megyében Marosvásárhelyről érkezett a legtöbb hallgató (81 fő), ezt követi Nyárádszereda (22 fő). Ebben nem csak a konzultációs központ közelsége, hanem az erdélyi magyarság eloszlása is kiemelt szerepet játszott hiszen ez a magyarok által legsűrűbben lakott térség. Ha a magyar nemzetiségűek erdélyi eloszlásához hasonlítjuk (31. ábra) a hallgatók eloszlását, egyértelművé válik, hogy a sűrűbben lakott területekről a távolság ellenére is több diák érkezik. Bihar és Szatmár megyéből jóval több hallgató érkezett az intézménybe, mint a relatív közeli, de magyarok által kevésbé sűrűn lakott Szeben vagy Hunyad megyéből.

31. ábra: Erdélyi magyarság eloszlása

Forrás: <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelso.php3?nev=rmagyar>

A határon túli képzés legfőbb eredménye, hogy a végzett hallgatók tudásukat hazájukban kamatoztatják, megjelent az igény a végzett hallgatók iránt a saját országukban, képesek akár önálló vállalkozás elindítására. Kialakultak a technikailag is megfelelő infrastruktúrával rendelkező konzultációs központok, „megszületett” egy jól képzett helyi oktatói gárda (15 határon túli oktató vesz részt PhD képzésben). A tagozat vezetői méltán büszkék a Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

kertészképzés szellemi kisugárzására: 2002-ben a Sapiientia Erdélyi Magyar Tudomány Egyetem Marosvásárhelyi Karán elindult az okleveles, nappali tagozatos kertészmérnök képzés, 2004-ben pedig a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán is elindulhatott a nappali tagozatos, főiskolai szintű agrármérnök képzés. A főiskolai szintű képzés elindítása az adott térségekben jelentős infrastruktúra és környezet formáló hatásokkal bírt, pl. Nyárádszereda 2003-ban megkapta a városi rangot, melyben jelentős érv volt a főiskolai szintű képzés a községben, nem beszélve a kéthetente kb. 200 diák hétfévi ellátására kialakult infrastruktúráról. Ugyancsak jelentős eredmény a tanári kar és a végzett diákok szakmai kapcsolata, a megerősödött agrárértelmség szerepe.

Tanszékünk is szoros együttműködésekkel épített ki a helyi vidékfejlesztés szereplőivel, hallgatókkal kialakult kapcsolatok illetve tanácsadói tevékenységen keresztül. Részt vettünk a Kis-Küküllő menti Vidékfejlesztési Társulat (Románia) munkájában, előadásokkal, pályázati tanácsadásokkal segítve a munkájukat. Mai napig élő, szoros kapcsolatunk van vajdasági (Szerbia) vidékfejlesztési szereplőkkel. A 2006-os évben igen sikeres felnőttoktatási programsorozaton vett részt a tanszékünk, mely a vajdasági magyar kisebbségnek szánt oktatási projekt volt vidékfejlesztés témakörében.

8.3.3. NÉPFŐISKOLÁK A TÉRSÉGFEJLESZTÉSBEN

Mint az 8.2 fejezetben bevezetőként elemeztük, az *egész életen át tartó tanulás (lifelong learning)* a 21. század egyik alapvető követelménye, hiszen a jövőben a térségek, a régiók és az ország fejlődése, gazdasági és társadalmi szerepe a „tudás”, a továbbképzés színvonalától függ majd. Mindez feltételezi, hogy az iskolarendszerű oktatás mellett egyre nagyobb szerepet tölt be a felnőttoktatás, amelynek egyik elterjedt formája a népfőiskola.

Az első népfőiskolák a XIX. században Dániában szerveződtek, alapítójuk Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783-1872) lelkes, költő és népművelő volt, aki megalapozta az egész életen át tartó tanulás hagyományait (nem véletlenül viseli az ő nevét az Európai Unió felnőttképzési programja).

32. ábra: Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872)

Forrás: www.caplex.no, www.adressa.no

Grundtvig () útmutatásai alapján alapították az első bentlakásos dán népfőiskolát az 1850-es években. A népfőiskolai mozgalom innen terjedt el az egész skandináv térségben, napjainkra ismertté vált Európa nagy részén és az észak-amerikai kontinensen is, mint az iskolán kívüli tanulás egyik legjelentősebb intézménye. A skandináv típusú népfőiskolák egyházi, társadalmi és civil szervezetek illetve helyi önkormányzatok tulajdonában állnak, vagy ezek felelősek a működtetésükért. Az iskoláknak az ismeretek átadásán túl közösségépítő szerepe is van, de fontos részt vállalhatnak olyan emberek képzésében is, akik alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, továbbá tanulási lehetőséget biztosítanak fogyatékosoknak és bevándorlóknak. Az elmúlt években a népfőiskolák bekapcsolódtak a munkanélküliek képzésébe is. A skandináv népfőiskolai rendszer jellemzője, hogy az iskolák - a rájuk vonatkozó szabályok keretein belül – szabadon határozzák meg kurzusaik típusát és a tananyagot. Az iskolák szabadsága lehetővé teszi az oktatáson belüli új tapasztalatok megszerzését és az innovációt. Nagyon népszerűek a hosszabb-rövidebb távú, problémaorientált és tematikus tanulási formák. Az iskolák többsége bentlakásos, ami igen fontos közösség-összetartó szereppel bír és lehetőség nyílik a gondolatok, eszmék hatékonyabb kicserélésére. Emellett az iskolák kulturális és sportolási lehetőséget nyújtanak a helyi közösségeknek is.

Magyarországon a népfőiskolák az 1930-as években élték virágkorukat, vallási alapon nyugvó általános és nemzeti nevelés mellett közvetlen gazdasági jellegű képzést is folytattak. Számos iskola külön gazdasággal is rendelkezett, ahol a modern gazdálkodás és a korszerű kertészet módszereit is oktatták. Tanfolyamok sora foglalkozott a parasztok kereskedői ismereteinek oktatásával, a modern biztosítás, az áru-gazdálkodás kérdéseinek gyakorlati megismertetésével. A népfőiskolák céljai között szerepelt fiatalok faluvezetőkké való képzése, akik jól felkészültek és felelősségteljes tagjai lehetnek a községi vezetőknek (formális vagy informális funkciót betöltő). A mozgalom hazai elindításában és támogatásában az egyházi szervezetek döntő szerepet játszottak. 1936-ban kezdte meg működését Sárospatakon a református népfőiskola, melynek több hónapos bentlakásos tanfolyamain 12 év alatt 460 hallgató vett részt. Ugyanebben az évben kezdték megépíteni, majd 1938 novemberében Nagytarcsán megnyitotta kapuit az első önálló épülettel rendelkező népfőiskola, mely Tessedik Sámuel nevét vette fel. A Katolikus Agrárfiúszági Legényegylet Testülete (KALOT) mozgalom 1940-ben nyitotta meg első népfőiskoláját Érden, majd hamarosan több mint 20 KALOT és KALÁSZ (leány szervezet) népfőiskola hálózta be az országot és ezek működésük során több mint 30 ezer fiút és lányt oktattak több hetes, több hónapos tanfolyamokon. Érdeemes megemlíteni, hogy léteztek államilag támogatott és népművelés által gondozott népfőiskolák is, melyek közül a legismertebb a tatai népfőiskola volt. (Magyar Népfőiskolai Társaság Honlapja)

1948-ban betiltották a népfőiskolákat, a mozgalom az 1980-as években újraéledt és az 1997. évi CXL. számú törvényben elismerést nyert, mint „olyan felnőttoktatási célú tanfolyamokat szervező, helyi önszerveződés alapján létrejött szervezet, amelynek pedagógiai programja a szakismeretek átadásán túl személyiségfejlesztő (állampolgári, közéleti) elemeket is tartalmaz, s melynek lebonyolítási, oktatási rendszerét a résztvevők maguk is alakíthatják”. A skandináv minta alapján elméletben a népfőiskolák egyik jellegzetes vonása hazánkban is, hogy nem kapcsolódnak kizárólagosan egyetlen nagy társadalmi csoporthoz sem, hanem elsősorban a helyi közösségre támaszkodnak, s politikai tagozódástól függetlenül, leginkább az önkormányzatokhoz, helyi civil szervezetekhez kötődik. Gyakorlatban ez ritkán valósul meg, sokszor nem érvényesül a politikai semlegesség sem.

A népfőiskolákat Magyarországon a Magyar Népfőiskolai Társaság (MNT) (33. ábra), mint egy ernyőszervezet fogja össze. „A Magyar Népfőiskolai Társaság olyan országos szakmai Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

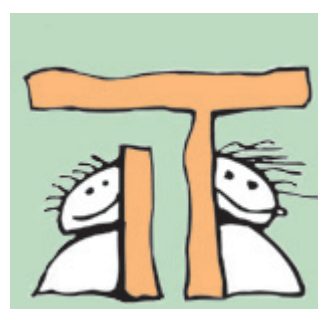
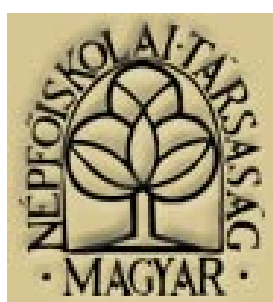
szervezet, amely a felnőttek közösségi művelődéséért és a felnőttkori tanulás feltételeinek javításáért, s az élethosszig tartó tanulás megteremtéséért tevékenykedik. 1988-ban alakult meg, 1992 óta tagja az Európai Felnőttképzési Társaságnak és széleskörű európai kapcsolat és együttműködés rendszerrel és szakmai kompetenciákkal bír” (az MNT küldetés nyilatkozata). A szervezet jelenleg több mint 130 tagszervezettel rendelkezik, melyek az ország egész területét lefedik (lásd. 12.7 melléklet).

A népfőiskoláknak közvetlenül nem fő célja a szakirányú képzés és felnőtt szak-, valamint továbbképzés, de bekapcsolódnak a munkanélküliek átképzésébe is. Elsősorban olyan tudást ad, ami emberi együttérzést, közösségi felelősségérzetet, általános műveltséget jelent. Az észak-európai népfőiskolák többségükben ellenzik a vizsgáztatást és a bizonyítvány adást, azonban hazánkban a népfőiskolák alkalmazkodva a magyar gyakorlathoz, kénytelenek bizonyítványt, államilag elismert szakképesítést nyújtó oklevelet kiadni.

Fontos megemlíteni a hazai népfőiskolák működése kapcsán, hogy ezen intézmények szociokulturális munkája igen kiemelkedő lehet. Gyakori, hogy hátrányos helyzetű térségekbe népfőiskolák helyi szervezetei könnyebben eljutnak, mint a formális felnőttoktatási intézmények. Kiemelnénk az 1990-es évek elején alakult *cigány népfőiskolákat* (pl. *Cigány Közéleti Népfőiskola, Békéscsaba; Cigány Népfőiskola, Miskolc; Evangéliumi Pünkösdi Közösség országos Cigánymisszió Keresztény Cigány Népfőiskola*). Elsődleges céljuk az ún. animátorképzés: olyan véleményirányítók képzése, akik hitelesen tudnak szólni saját etnikumuk körében és megfelelően tudják képviselni a romák véleményét „kifelé”, a hatóságok, a közösség egyéb tagjai felé. Ugyancsak célja a cigány népfőiskoláknak az önbizalom erősítése és a cigány azonosságtudat elmélyítése, ezért a tantervekben szerepel a romák eredetének, történetének bemutatása és a hagyományaik ismerete: dalok, táncok, népmesék, kismesterségek bemutatása. Ugyancsak kiemelendő a népfőiskolák hazai „vidékfejlesztő” munkái során az „Alapképzés felnőtteknek – visszaút a társadalomba” című projekt, mely az Európai Bizottság Phare-Lien támogatásával valósult meg és a brüsszeli bizottság referenciaértékű modellnek ítélte. A program a hátrányos helyzet és a kirekesztettség enyhítésére irányul és alapját az a szomorú tény adja, hogy hazánk felnőtt lakosságának egy rétege igen alacsony írás-olvasási kézséggel és szövegértési képességgel rendelkezik. Ezek az emberek az egyébként is nehézségekkel küzdő elmaradott térségekben élnek és munkaerő, szakképzettség szempontjából egyre kevésbé lesznek versenyképesek -

Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben 121

még az alacsony képzést igénylő - munkahelyek betöltésekor. A képzés alapműveltségi oktatást és munkaerő-piaci tréninget foglal magába. Népfőiskolák képzései közül említést érdemel, hogy tőlünk nyugatabbra a népfőiskolai képzések egyik jelentős területe az időseknek hirdetett tanfolyamok, melyek nálunk még gyermekcipőben járnak. A „nyugdíjasok népfőiskolájának” (pl. Nyugdíjasok Egyesülete, Szolnok; Idősek Népfőiskolája, Szekszárd) célja az egészségesebb, aktívabb idősorhoz való segítségnyújtás, az életminőség javítása és a közösség igényeinek kielégítése (irodalom, művészet, kertészkedés, közös utazások szervezése). Speciális területei a hazai népfőiskolai mozgalomnak az ún. *börtön-népfőiskolák* (Budapesti Fegyház és Börtön, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön). A 2001-2002-es évben az Európai uniós csatlakozást megelőzően egész országra kiterjedő program volt az „Aktív állampolgárság és a nem-formális felnőttoktatás” című projekt, melybe a Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség ifjúsági tagozatán keresztül kapcsolódhattam be. A program céljának olyan fiatalok képzését tekintettük, akik tisztában vannak a demokratikus jogaik gyakorlásának és a közösségszervezésnek a lehetőségeivel. Már korábban említettük, hogy a népfőiskoláknak nem célja a szakirányú képzés, de a legfejlettebb népfőiskolák képesek a helyi munkaügyi központokkal közösen akár akkreditált OKJ-s tanfolyamok lebonyolítására. Kiemelném a szakmai képzések közül a számítástechnikai, idegen nyelvi oktatásokat és nem utolsósorban a történelmi hagyományokhoz kötődő mezőgazdasági képzéseket, kiegészítve környezetvédelmi, vállalkozói ismeretekkel. (Hargitai L., é.n.)

33. ábra: A Magyar Népfőiskolai Társaság és a Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség Ifjúsági Tagozatának emblémája

Forrás: www.nepfoiskola.hu

Kutatásunk során a Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetséggel (BKNSZ) ismerkedtem meg, amely 1989-ben alakult húsz népfőiskolai közösség szövetségéeként. A népfőiskolák általános célkitűzései mellett a szövetség fontosnak tartja a mozgalom megújítását, a fiatalok megnyerését, a kistérség oktatási, művelődési stratégiai modelljének kialakítását. 1999-ben szerveztük meg a BKNSZ keretein belül az ifjúsági csoportunkat, amelynek tagsága a szövetség tagcsoportjainak, egyesületeinek fiataljaiból verbuválódott. Célunk a közös alkotás, tanulás, ismerkedés határon túli fiatalokkal, életükkel, kultúrájukkal. Az uniós csatlakozásra tekintettel, megalakulásunkkor kiemelt szerepet kapott a térség fiataljai számára az európai integráció bemutatása.

Youth for Europe program keretében eljutottam a dániai Silkeborg városban több, mint 20 éve – egyházi és civil kezdeményezésre – létrehozott Silkeborg Hojskole nevű iskolába. A silkeborgi népfőiskola felnőttoktatási célú tanfolyamokat szervező regionális oktatási központ. Állami oktatási rendszeren kívül működő informális képzési forma, amely államilag és civil szervezetek által támogatott. Tanulói elsősorban olyan dán fiatalok, akik a középfokú képzettség megszerzése után az érdeklődési körüknek megfelelően szeretnének tágítani ismereteiken és felkészülni a továbbtanulásra. Külföldre kiírt pályázatok segítségével más nemzetiségű fiatalok is bekerülhetnek a népfőiskolára, ennek alapfeltétele az alapszintű dán nyelvtudás és a 18. életév betöltése. A fiatalok választhatnak rövid (1-2 hét) és hosszú távú (néhány hónap, maximum 1 év) kurzusok között. Csereprogramunk célja az volt, hogy a dán fiatalok oktatási rendszerbe integrált és azon kívül eső képzési és szabadidős tevékenységeit megismerjük. Dánia sok éves Európai Unió tapasztalattal rendelkezik, az ország unión belüli problémáinak megismerését és tapasztalataik, ötleteik átvételét, valamint az előbb említett formális és non-formális oktatási modellek sajátosságainak feltárását tűztük ki célul. A program célját a csoport tagjainak egyéni célkitűzéseit figyelembe véve határoztuk meg. Az egyéni célok között szerepelt a dán népfőiskola működésének a megismerése, a hazaitól eltérő művészeti és kulturális gyökerekből eredő különbségek feltárása. Ezentúl megismerhettük a helyi környezetvédelmi projekteket, az ifjúság helyi kezdeményezéseit, a mozgássérült fiatalok közösségbe való integrálásának lehetőségeit, valamint a fiatalok érdekképviseleti szerveződését. A dán programot néhány hónappal később dán népfőiskolás fiatalok magyarországi látogatása követte, ahol ők a hangsúlyt az ország megismerésére és aktuálpolitikai kérdésekre

helyezték. A sikeres csereprogram tapasztalatait később hazai munkáinkban jól hasznosítottuk.

Ifjúsági tagozatunk a BKNSZ keretein belül néhány évig működött. Ifjúsági csoportokkal foglalkoztunk Szentendrén, Gödön és Vámosmikolán. Elsősorban csoportfejlesztéssel próbálkoztunk, majd bekapcsolódva az „Aktív állampolgár” programban Európai Uniós ismeretekkel is megismertettük a fiatalokat. Sajnos a lelkesedésünk néhány év alatt lecsökkent, ezt részben sok programunk kudarca (pl. új Youth for Europe projektek, táborok), részben az anyaszervezettel kialakult gyakran nehézkes kapcsolatunk eredményezte. Mégis döntően azért szakadt meg a működésünk, mert nem sikerült olyan lelkes, új fiatalokat találni, akik folytatták volna a munkánkat. Az alapítók „kiöregedtek” - hiszen munkánkat tanulmányaink mellett önkéntesen végeztük – új projektek szervezését nem indítottuk el. Az Ifjúsági Tagozat alapítói közül csak egy ember helyezkedett el állandó munkaviszonyba a BKNSZ irodájában.

Tapasztalataink a skandináv típusú népfőiskolával nagyon pozitívak voltak, úgy gondoljuk, hasonló iskoláknak Magyarországon is realitása van. A hazai népfőiskolák igen sikeresek egyes projektekben, pl. hátrányos helyzetűek alapképzése, börtön-programok, ugyanakkor igen hiányolom azt az egységes szellemet, amelyet a skandináv népfőiskolák képviselnek. Nagyon széttagolódtak a MNT tagszervezetei is, (pl. csak Nyíregyházáról 10 szervezet tagja a Társaságnak) talán nagyobb összefogással, egységesebb szervezeti felépítéssel - megőrizve a hazai népfőiskolák tevékenységeinek sokoldalúságát – sikeresebb mozgalom valósítható meg.

El tudunk képzelni olyan „faluegyetemet” (pl. népfőiskolai, felsőoktatási intézmény keretein belül), ahol akár egy egész család részére kínálnak oktatási/ismeretterjesztő kurzusokat. Ezzel össze lehetne kapcsolni a turizmust (szállás, helyi termékek az étkeztetésben, programkínálatok, helyi kultúra megismertetése, stb.) az oktatással, ami talán egy igen innovatív kezdeményezés lenne.

9. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS EREDMÉNYEK

Az elmúlt több, mint egy évtizedben megjelent a vidékfejlesztés az Európai Unió és hazánk agrárpolitikájába. A kezdetben inkább politikai „zászlóként” használt vidékfejlesztés napjainkra a gyakorlatban is megvalósult. A 2007-2013 közötti időszakban Magyarországon, az Európai Unió irányvonalnak megfelelően, a hazai szakpolitikában is a mezőgazdasági fejlesztések mellett komoly teret nyert a vidékfejlesztés, bár arányaiban (pl. pénzügyi támogatások), még mindig a versenyképesség, a mezőgazdasági fejlesztések támogatása a domináns. A vidékfejlesztés létjogosultságának mind politikai, mind szakmai elfogadása véleményünk szerint megtörtént.

A gyakorlatban a hagyományos mezőgazdasági termelés is átalakult. Természetesen a versenyképes mezőgazdaságban az intenzív termelés, a modern technika érvényesül, ugyanakkor a vidéki területek jelentős részén a hagyományos mezőgazdaság átalakulóban van, megjelennek az ún. multifunkcionális mezőgazdasági modellek. A dolgozatunkban a hagyományos mezőgazdasági modell átalakulására három irányt jelöltük meg. Az eredeti termeléshez kapcsolódóan a mezőgazdasági vállalkozó „szélesítheti” tevékenységét pl. új, innovatív termék előállításának elindításával, a tájgazdálkodással, vagy a falusi turizmusba való bekapcsolódással. A tevékenységek „mélyítése” a hatékony, mégis környezetkímélő, fenntartható mezőgazdasági termelés és piaci viszonyainak fejlesztése révén valósul meg, pl. ökológiai gazdálkodás, közvetlen termékértékesítés révén. „Újraalapozási” folyamatok részeként a hagyományos erőforrásokat újra kell gondolni, pl. kiegészítő jövedelemszerzéssel részmunkaidős gazdaságok alakulnak, vagy a termelési alapok változnak pl. a mezőgazdaság energiatermelő funkciójának elindítása révén.

Ahhoz, hogy a fent említett változások megvalósuljanak sikeres innovációs folyamatokra van szükség. Dolgozatunkban kitértünk azokra a tényezőkre, amelyek a sikeres innovációs folyamatokat meghatározhatják. Külön kiemeltük az innovátor személyét, sikeres térségi kezdeményezéseknél mindenütt található egy vezéregyéniség, aki rendelkezik a szükséges

innovációs-készséggel. Ez magában foglalja az újra való nyitottságot, a kreativitást, a kezdeményező-készséget. Ezek mellé a tulajdonságok mellé társulási-, együttműködési készség, meggyőző-erő és szervezőkészség is párosul. Az innováció egyik legkritikusabb pontja a fenntarthatóság, amely a térségi siker egyik legfontosabb követelménye is. Különböző külső támogatások, pályázatok elnyerésével egy-egy innovatív ötlet megvalósítható ugyan, de ha nem válik önfenntartóvá, állandóan újabb és újabb külső támogatásra szorul, akkor valójában nem szolgálja a térség fejlődését, s végül a legkiválóbb ötlet, kezdeményezés is elhalhat. A térségi kezdeményezések kapcsán elkövetett leggyakoribb hiba az, hogy a fenntarthatóságot nem komplexitásában értelmezik: csak gazdasági vagy kizárólag ökológiai, esetleg technológiai, szervezeti megközelítésből vizsgálják és törekednek a maximalizására. Holott ezeknek a tényezőknek az összehangolására, optimális kombinációjuk megteremtésére kellene törekedni.

A mai világban a vidéki térségek fejlődése (pl. sikeres innovációk révén), gazdasági és társadalmi szerepe a „tudás”, továbbképzés színvonalától nagymértékben függ. Napjaink tudás- és információs társadalmában az egész életen át tartó tanulás az egyén, a gazdaság és a társadalom szempontjából is döntő jelentőségű tényező. Gyorsan változó világunkban az egyszer megtanult dolgok már nem elegendőek az egyes ember számára: elengedhetetlen, hogy a technológiai és társadalmi fejlődés megváltozott körülményei miatt állandóan tovább képezzék magunkat. Ezt a jelenséget kihasználva hazai oktatási intézmények egész sora kapcsolódott be a felnőttoktatásba, sikeres kurzusokat szervezve akár a vidéki lakosság számára, akár olyan szakembereknek, akik a későbbiekben egy-egy vidék fejlődéséért tenni akarnak és tudnak.

A 4.1 fejezetben feltett kérdések alapján szerkesztett hipotéziseket megismételve a következőkben összefoglaljuk, megmagyarázzuk állításainkat:

1. hipotézis: A hazai vidékfejlesztési szakpolitikában megjelenik az innováció és az oktatás, mint támogatandó cél.

Elfogadom, hogy a jelenlegi szakpolitikában kiemelt szerepet kap a vidékfejlesztés, ugyanakkor a pénzügyi súlyok még mindig a versenyképes mezőgazdaság fejlesztésére irányulnak. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program helyzetelemzése kiemeli és a gyengeségekhez, egyúttal megoldandó feladatok közé Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben

sorolja a szakértelem és innováció alacsony szintjét a képzettség, a modern ismeretek hiányát. Nem hangsúlyozza azonban azt, hogy azok a gazdák, akik a statisztikák szerint ugyan rendelkeznek valamilyen végzettséggel nem feltétlenül rendelkeznek a korszerű ismeretekkel. Ezen problémák megoldására az UMVP lehetőséget kínál (pl. 111. intézkedés: „Szakképzési és tájékoztatási tevékenység”, összesen több mint 28 milliárd Ft-t osztanak ki a következő 7 évben ezen a jogcímen; vagy a 331. intézkedés: „A 3. tengelyhez tartozó területeken működő gazdasági szereplőkre vonatkozó képzési és tájékoztatási intézkedés”, összesen kb. 7 milliárd Ft támogatás vehető igénybe), tényleges hatása azonban csak később mérhető.

2. hipotézis: A multifunkcionális mezőgazdaság egy olyan új paradigma hazánkban és az Európai Unióban, melyhez mind a szakpolitika, mind a gyakorlat alkalmazkodik.

A mezőgazdaság szorosan vett termelőtevékenysége mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a vidék népességeltartó és –megtartó szerepe, az agrárkörnyezetvédelmi, tájképi funkciók, és ezeknek a tényezőknek csupán egyik alkotóeleme a mezőgazdasági termelés. Úgy gondoljuk, hogy a multifunkcionális gazdálkodás a gazdaságok egy részének jelenthet „túlélési” esélyt. Napjainkban ma is számtalan példát lehet hozni jól működő gazdaságokról, melyek a tevékenységüket diverzifikálták vagy átalakították, a multifunkcionális mezőgazdaságnak megfelelően. Elképzeléseink szerint a jövőben az intenzív, nagyüzemi gazdaságok és a multifunkcionális (nem feltétlenül kisüzemi) gazdaságok a hazai agráriumban párhuzamosan lesznek jelen. Ez utóbbi gazdaságok valamilyen speciális igényeket, vagy „rés piacokat” elégítenek ki.

3. hipotézis: Az innováció sajátos formái megjelennek a vidékfejlesztés gyakorlatában, az innováció folyamata ténylegesen elindul.

Dolgozatunkban két esettanulmányon keresztül mutattuk be az innovációk megvalósulásának folyamatát. Mindkét esetben kiemelt szerepet szántam az innovátor személyének, illetve a sikeres innovációs folyamat különböző lépéseinek. Megfigyeléseink szerint az első lépés mindenkor a *helyzet felismerése*(1), a környezet megfelelő módon való értékelése, ezt követi az *ötlet (invenció) megjelenése*(2), amely

hamarosan *cselekvési tervvé*(3) (divatosabb szóval projektté) növi ki magát. A terv ezután a *megvalósulás fázisába lép*(4), végül pedig az adott helyzetbe illeszkedve, azt kissé átformálva ökonómiai szempontból is *fenntarthatóvá*(5), önmagában is életképes vállalkozássá válik. Ha az innovátor erős helyi kapcsolati háttérrel alakított ki (jelentős formális vagy informális hatalommal bír), az elfogadás viszonylag hamar megtörténik, az innováció elterjedése gyors, hatása maradandó, a fenntarthatóságára nagy az esély: Egy sikeresen véghezvitt projekt – amely fenntarthatóvá tehető – újabb innovatív ötletek és fejlesztések kiindulópontja lehet (többnyire az is), és ez újra indítja az innovációs láncot. Az általunk vizsgált estek még nem jutottak el a fenntarthatóság stádiumába, gyakoriak a likviditási problémák, a nehézkes adminisztráció (pl. pályázatok elszámolása) és a kiszámíthatatlan piaci környezet is kudarctényezővé válhat. Ugyanakkor mindkét esettanulmányban párhuzamosan jelennek meg olyan innovációk, melyek a gazdasági- és társadalmi fejlődés irányába mutatnak, végső célként az elöregedő, elnéptelenedő falvak problémáinak megoldását keresik.

4. hipotézis: Az oktatás és a felnőttoktatás hatással van a vidékfejlesztési folyamatokra.

Az egész életen át tartó tanulás (*lifelong learning*) a 21. század egyik alapvető követelménye, hiszen a jövőben a térségek, a régiók és az ország fejlődése, gazdasági és társadalmi szerepe a „tudás”, a továbbképzés színvonalától függ majd. Az oktatási piac terén megfigyelhető általános tendencia, hogy mind a kínálati, mind a keresleti oldalon új igények jelennek meg. Hazánkban még kevésbé tapasztalt jelenség, hogy elsősorban vidéki környezetben az oktatás (elsősorban felnőttoktatás) a közösségi élet meghatározó tényezőjévé váljon. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy az oktatási rendszer és a társadalmi nevelés egyre erősebb kapcsolata jön létre, az iskola társadalmi, politikai, kulturális események színhelyeként a helyi közélet alakításában kaphat szerepet.

5. hipotézis: Különböző intézmények, eltérő módszerekkel a gyakorlatban is megjelennek oktatási programokkal vidéki közösségek számára.

A felnőttképzéssel foglalkozó intézmények száma jelentősen megnőtt az elmúlt másfél évtizedben. Hagyományos iskolai rendszerű képzéssel foglalkozó közoktatási intézményeknél természetesnek tűnik, hogy bekapcsolódnak a felnőttoktatásba, hiszen meglévő infrastruktúrájukkal, oktatói bázisukkal alkalmasak a helyi képzési igények kielégítésére. Jelen vannak a munkaerő-piaci képzések területén a korábbi államigazgatási főhatóságok, minisztériumok továbbképzési intézményeiből a privatizációs folyamatok során alakult új oktatási vállalkozások. Új oktatási vállalkozások, civil szervezetek szintén bekapcsolódtak a felnőttoktatásba. A felnőttoktatási programoknak elsősorban egyéni „haszonélvezői” vannak (résztevők), azonban az oktatás közvetett hatása az ún. „spill over” hatás, vagyis a „szellemi kisugárzás” az, ami az adott térségben pozitív változásokat indíthat el.

A fentiek alapján a következő új vagy újszerű tudományos eredményeket fogalmaztuk meg:

1. Az Európai Unió és hazai mezőgazdasági szakpolitikákban, napjainkban – pénzügyi „eltolódások” ellenére - prioritást élvez a vidékfejlesztés, támogatandó célként jelenik meg az innováció és az oktatás.
2. Multifunkcionális mezőgazdaság egyes farmgazdaságok szintjén már megjelent, elképzelésünk szerint a jövőben párhuzamosan lesz jelen az intenzív, nagyüzemi gazdálkodás és a multifunkcionális (nem feltétlenül kisüzemi) gazdálkodás.
3. Gyakorlati példákon keresztül bemutattuk az innováció folyamatát a vidékfejlesztésben, külön kiemelve az innovátor szerepét és a fenntarthatóság fontosságát.
4. Megállapítottuk, hogy hazánkban még kevésbé tapasztalt jelenség, hogy vidéki környezetben az oktatás (elsősorban felnőttoktatás) a közösségi élet meghatározó tényezőjévé váljon.
5. Hagyományos oktatási intézmények és új szereplők is bekapcsolódtak a felnőttoktatásba, melyeknek elsősorban egyéni haszonélvezői vannak, azonban az oktatás közvetett hatása az ún. „spill over” hatás, vagyis a „szellemi kisugárzás” az, ami az adott térségekben pozitív változásokat indíthat el.

Dolgozatunkban megpróbáltuk felvázolni a vidékfejlesztés, az innováció és a felnőttoktatás kapcsolatát. A kutatásunk során születtek megoldások, amit gyakorlatban is megvalósult példákkal alátámasztani igyekeztünk, ugyanakkor további kérdések is felmerültek.

Milyen eredményei lesznek a szakpolitikában megjelenő támogatási stratégiáknak?

Milyen társadalmi rétegekben merül fel az igény a szélesebb körű oktatás (pl. LLL) iránt?

Hogyan lehet igényt támasztani a hátrányos helyzetű társadalmi rétegekben a változás, az innováció iránt?

Miként ültethetők át sikeres innovációk más térségekbe?

E kérdések remélhetőleg további kutatást, vizsgálódást inspirálnak.

10. ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásunk célja az innováció megjelenésének és elterjedésének, valamint a felnőttoktatás szerepének vizsgálata a vidékfejlesztés tükrében. Véleményünk szerint napjainkban már megkérdőjelezhetetlen a vidékfejlesztés jelentősége a hazai agrárium fejlődésében, létjogosultságának politikai és szakmai elfogadása is megtörtént. A hagyományos mezőgazdasági termelés is átalakult. Míg a versenyképes mezőgazdaságban az intenzív termelés és a modern technika érvényesül, addig a vidéki területek jelentős részén a hagyományos mezőgazdaság új típusú fejlődési irányban halad: megjelennek az ún. multifunkcionális mezőgazdasági modellek. Ahhoz, hogy az átalakulások megvalósuljanak, sikeres innovációs folyamatokra van szükség. A dolgozatban kitértünk azokra a tényezőkre, amelyek elengedhetetlenek a sikeres térségi innováció megvalósulásában. Esettanulmányokon keresztül szemléltettük két hazai térség innovációs törekvéseit. A sikeres térségi kezdeményezéseknél mindenütt található egy vezéregyéniség, aki rendelkezik a szükséges innovációs-készséggel. Az innováció egyik legkritikusabb pontja a fenntarthatóság, amely egyben a térségi siker egyik legfontosabb követelménye is. Különböző külső támogatások és pályázatok segítségével ugyan megvalósítható egy-egy innovatív ötlet, de amennyiben a rendszer nem válik önfenntartóvá, tehát újabb és újabb külső támogatásra szorul, akkor a valóságban nem szolgálja teljes értékűen a térség fejlődését. Így végül a legkiválóbb ötletek és kezdeményezések is elhalhatnak. A térségi kezdeményezések kapcsán elkövetett leggyakoribb hiba az, hogy a fenntarthatóságot nem komplexitásában értelmezik: csak gazdasági, ökológiai szempontokat figyelnek, esetleg kizárólag technológiai vagy szervezeti megközelítésből vizsgálják és törekednek annak maximalizálására. Holott ezeknek a tényezőknek az összehangolására, optimális kombinációjuk megteremtésére kellene törekedni. A mai világban a vidéki térségek – sikeres innovációk által támogatott – fejlődése, gazdasági és társadalmi szerepe nagymértékben függ a „tudás”, a továbbképzés színvonalától. Napjaink tudásalapú- és információs társadalmában az „egész életen át tartó tanulás” az egyén, a gazdaság és a társadalom szempontjából is döntő jelentőségű tényező. A felgyorsult fejlődés mellett ma már az egyszer megtanult dolgok nem elegendőek az egyes ember számára: elengedhetetlen, hogy a

technológiai és társadalmi változásokhoz való alkalmazkodás, melyhez folyamatos továbbképzés szükséges. Ezt a jelenséget kihasználva hazai oktatási intézmények egész sora kapcsolódott be a felnőttoktatásba, sikeres kurzusokat szervezve akár a vidéki lakosság számára, akár olyan szakembereknek, akik a későbbiekben akarnak és tudnak is tenni egy-egy vidék fejlődéséért.

11. SUMMARY

The aim of our research is analyzing the importance and spread of rural innovations and defining the role of adult education concerning rural development. According to our opinion, the importance of rural development (RD) in Hungarian agriculture cannot be queried in these days. We believe that the role of RD is already accepted by politics as well as professionals. The traditional agricultural production system has been transformed. In one hand, intensive production, supported by modern technologies, predominate among competitive agricultural systems. On the other hand, traditional agriculture in rural areas preferably developed toward multifunctional agricultural models. Certainly, to get these necessary changes realized, a successful innovation process is needed. In this paper we discussed the main factors of successful rural innovations. We tried to demonstrate innovation-directed development models in two Hungarian micro-regions through case studies. According to our findings, a leader person with high valued innovation skill is essential in every successful rural initiative. The critical point of every innovation is sustainability which is the most important requirement of successful innovation as well. Innovative ideas can be realized by subsidies or tenders but without fulfilling the requirement of sustainability, i.e. the project needs 'outside the system'- support, it does not favor the development of the area. Most of these rural initiations will fail, no matter how innovative the original idea was. Usually the failure of rural initiatives correlates with the interpretation of sustainability especially because it is not analyzed in its complexity. Sustainability is often defined from an economical or an ecological approach, but exclusively technological or organizational readings are neither right. In each case maximization is required. Otherwise, the harmonization of these different factors of sustainability is absolute necessary and an optimal combination of these factors should be realized in each case. Nowadays, 'knowledge' and the level of education have greater importance than ever in the development of rural areas (e.g. through innovations), their economical and social role depends on it. 'Lifelong learning' is a crucial factor of personal, economical and social welfare in our knowledge-based and, so called, information society. It has become insufficient for individuals to learn things only once in their life. Continuous education is

necessary to be able to adapt to technological and social changes. Hungarian educational institutions are trying to capitalize from this trend and a lot of adult education programs have been initiated lately. Courses for rural population have been successfully started so that people with propose of developing their environment can fulfill the requirement of lifelong-learning.

12. MELLÉKLETEK

12.1. IRODALOMJEGYZÉK

- Bakos F. (1989): Idegen szavak és kifejezések szótára – Akadémiai Kiadó, Budapest pp. 372
- Bálint J.- Juhász M. - Nemes G. - Bálint A. (1999): Javaslat a TEP, Technológiai Előrettekintési Program Magyarországon térség- és vidékfejlesztési fejezetére. (Előadás.) OMFB. Budapest. <http://www.nkth.gov.hu/letolt/kutat/tep/balint.pdf>
- Bálint J. – Juhász M. – Bálint A. (1999): Közvetlen értékesítés és térségfejlesztés. Kistermelők Lapja. Budapest. 43 évf. 9. szám pp. 24-25
- Bálint J. - Juhász M. - Bálint A. - Fazekas Zs. (2000): Térségfejlesztési jövőképek a sikeres sorsválasztáshoz. Integrált vidékfejlesztés c. Falukonferencia. MTA RKK Pécs.
- Bálint J. - Juhász M. - Bálint A. - Fazekas Zs. (2001): Térségfejlesztési és sorsválasztó döntések. Agrárágazat. 2001./4. II. évf. 4. szám.
- Bálint J. – Ferenczy T. – Juhász M. (2005): Üzleti tervezés. DE ATC AVK. Debrecen.
- Bálint J. – Gál-Berey T (2006): Növényi génmódosítások gazdasági és társadalmi hatásai. Kertgazdaság. 38. évf. 2. szám.
- Bálint J. – Juhász M. (2007): Regionalitás. In Bálint et al. (szerk.): Vidékfejlesztés, vidékfejlesztés intézményrendszere. DE ATC AVK. pp. 36-40
- Bálint J. – Juhász M. – Gál-Berey T. – Kupán E. – Holló M. (2007): A kertészet és az agrárium új lehetősége: az energiaágazat. Kertgazdaság. 39. évf. 3. szám pp. 57-65
- Benkler, Y. (2004): "Sharing Nicely": On shareable goods and the emergence of sharing as a modality of economic production. The Yale Law Journal, Vol. 114, pp. 273-358.

- Buckwell et al (1997): Towards a Common Agricultural and Rural Policy for Europe. (report of an expert group) Brussels Letöltés: 2007.06.16.
http://ec.europa.eu/agriculture/publi/buck_en/index.htm
- Buday-Sántha A. (2001): Agrárpolitika – vidékpolitika A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Cahn, E.: Meet our founder. <http://www.timebanks.org/founder.htm>. letöltés: 2004-10-20
- Csatári B. (2005): Merre haladjon a magyar vidék? – Lehetőségek és korlátok - Konferencia a vidékről, Budapest, MTA Székház, 2005. szeptember 29.
<http://www.rkk.hu/egyeni/users/csatbal/mtavedegyletkonf.pdf> Letöltés: 2007. 06 16.
- DeVries, B. (2000): Multifunctional Agriculture in International Context: a Review. The Land Stewardship Project. Agenda 21. pp. 2
<http://www.landstewardshipproject.org/mba/MFAReview.pdf> Letöltve:2003. dec. 10.
- Dick, B. (1999): What is action research? Available on line at <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/whatisar.html> letöltés: 2007. 10. 15.
- Donát J. (1995): Nagyszékely és kistérsége. A település, közösség, fejlesztés konferencián elhangzott előadás. Parola folyóirat. 3. szám. 15. p
- Elek S. – Nemes G. (2000): Az agrárpolitika és a vidékfejlesztés néhány összefüggései In: Fertő, I. Mohácsi, K. Elek, S. Nemes, G. Az Agrárszektor Versenyképességének Feltételei - Agrárpolitika és a Vidékfejlesztés Összefüggései Európai Füzetek, Miniszterelnöki Hivatal, Budapest
- Eszik Z. (1997): A felnőttoktatás szociális funkciói, Educatio folyóirat 1997/2 szám,
<http://www.neumann-haz.hu/tei/educatio/educatio/1997nyar/studies/9eszikzo/>
- Faluvégi A. (2004): Kistérségek helyzete az EU küszöbén. Területi Statisztika 7. (44) évf. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/terstat/2004/05/wfaluv.pdf> pp. 234-458
- Fehér I. – Kóródi M. (2006): A vidéki turizmus diverzifikációs sajátosságai = A Falu. XXI. évf. 4. sz. 49-59 p.

- G. Fekete Éva (2001): Innováció a kistérségi fejlesztésben. Tér és Társadalom. XV. évf. 3-4. p. 40-54.
- Golnhofer E. (2001): Az esettanulmány. Műszaki könyvkiadó. Budapest. pp. 24-25.
- Halász P.-né (2003): Nyáradszeredai oktatás – tíz év története. Szóbeli előadás a tagozaton. <http://www.kertesz.ro/tagozat111.html> letöltve: 2007-06-09
- Harangi L. (é.n.): Népfőiskolák Magyarországon a XXI. század küszöbén, Országos Közoktatási intézet Honlapja:
<http://www.oki.hu/printerFriendly.php?kod=felnottkepzes-Harangi-Nepfoiskolak.html>, Letöltés: 2005. 07. 06.
- Holló M – Juhász M. (2007): A tervezés módszertana. In Bálint et al. (szerk.): Vidékfejlesztés, vidékfejlesztés intézményrendszere. DE ATC AVK. pp. 97-108
- Holló M. – Fazekas Zs. - Bálint A. (2002): Térségi innováció, VIII: Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 2002. március 26-27, 2. kötet. 26-30. oldal
- Hoványi G. (1995): A vállalat és környezete az ezredfordulón – a menedzser szemével – Közgazdasági Szemle, XLII. Évf. 10. sz. (955-970 o.)
http://www.adata.hu/_062568cf006c1954.nsf/0/96775fd76498cba98525663b007edfd8?OpenDocument&Highlight=0,Nagysz%C3%A9kely, letöltés: 2007-06-12)
- Inglehart R.- Welzel Ch. (2005): Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence, New York and Cambridge: Cambridge University Press
- Jakab S. (2003): Tíz év története dióhéjban. <http://www.kertesz.ro/tagozat11.html>, letöltve: 2007-06-09
- Jávör K. (1999): Gondolatok alámerülés előtt. Falu Város Régió, 1999 1-2. 22-24 p.
- Jorge, R. (2007): Strategic guidelines for rural development in EU. Szóbeli előadás. Intenzív program: „Rural development in the enlarged European Union” Faro (Portugália), 2007. március 19.

- Juhász M. (2006): Agrárgazdaságtan c. tárgy szóbeli előadásai. Budapesti Corvinus Egyetem. KETK.
- Juhász M. (2007/1): A vidéki Magyarország. In Bálint et al. (szerk.): Vidékfejlesztés, vidékfejlesztés intézményrendszere. DE ATC AVK. pp. 65-76
- Juhász M. (2007/2): Vidékpolitika – Strukturális politika. In Bálint et al. (szerk.): Vidékfejlesztés, vidékfejlesztés intézményrendszere. DE ATC AVK. pp. 77-92
- Kallen, D. – Bengtsson, J. (1973): Recurrent education: strategy for lifelong learning. OECD Publications Center. Washington D. C.
- Kopátsy S. (1998): Az oktatás és a gazdaság. Országos Közoktatási intézet Honlapja <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=1998-07-gk-kopatsy-oktatas>, Letöltés: 2007-06-20
- Kórikné Terbes M. (1999): A falvak és a vidékfejlesztés stratégiai kérdései. Budapest. Falusi Turizmus Tájékoztató. VI évf. 3.szám 2-3
- Kovács T. (1998): Mi tekinthető vidéknek? Gazdálkodás, XLII. Évf. 5. sz. 39 – 48 p.
- Kovács T. (2003): Vidékfejlesztési politika, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Lajos T. (1996): Informatika a nyitott- és távoktatásban. Előadás az Informatika a felsőoktatásban '96 – Networkshop'96 c. konferencián. Debrecen. 1996. augusztus 27-30. pp. 743-749
- Letenyei L. (2000): Innovációs láncok falun. www.mtapti.hu/mszt/20004/letenyei.htm letöltés: 2005. 06. 21.
- Letenyei L. (2004): Településkutatás, Budapest: L'Harmattan, Ráció K., 2 db 728 p.
- Mártonfi Gy. (1997): Fedőneve: élethossziglani tanulás, Educatio folyóirat 1997/2 szám, http://www.neumann-haz.hu/tei/educatio/educatio/1997nyar/review/szem3_hu.html, Letöltés: 2007-06-20
- Miklay F-né. (2000): Falusi turizmus, ökoturizmus fogalmak, jogi szabályozás. Budapest. Biokultúra. XI. évf. 1. szám pp. 7.

- Nagy S.- Trombitás Z. (szerk.) (2004): Kulcs a sikeres EU-pályázatokhoz. Európai Unió Munkacsoport Közhasznú Egyesület. Budapest. pp. 117-123.
- Nemes G. – Fazekas Zs. (2005): Az EU tervezett vidékfejlesztési politikája 2007-2013 között. AVOP LEADER+, Készségek elsajátítása tananyag, Promei Kht., pp. 95 - 107
- Nemes Gusztáv (2000): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája - az integrált vidékfejlesztés lehetőségei. Közgazdasági Szemle, 2000. június <http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=326>.
- Ploeg, J. D. van der - Roep, D. (2003): Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe. In: Huylenbroeck, G. van és Durand, G. 'Multifunctionality: A new paradigm for European agriculture and rural development?' Aldershot. Ashgate pp 42-45
- Sarudi Cs. (2003): Térség- és vidékfejlesztés – A magyar térgazdaság és az európai integráció. AGROINFORM Kiadó és Nyomda Kft., Kaposvár pp. 33-38
- Schumpeter, J. A . (1980): A gazdasági fejlődés elmélete – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Sipos J-né (2006): Falusi és agroturizmus szolgáltatásainak specializációja - <http://www.utikonyv.hu/0-release-2/documentum.php?id=1092> – Letöltve: 2007. 03. 05.
- Sípos J-né. (2000): Agroturizmus-ökoturizmus Európában. Budapest. Biokultúra. XI.évf. 2.szám pp. 8-9
- Solt O. (1998): Interjúzni muszáj. In: Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I. Budapest: Beszélő,. p: 29–48.
- Stern, N. (2006): What is the Economics of Climate Change? = http://www.hm-treasury.gov.uk/newsroom_and_speeches/press/2006/press_sternreview_310106.cfm letöltés: 2006. 11. 29.

- Szöllősi Zs. (1997): A képzési piac. *Educatio Online folyóirat*. http://www.neumann-haz.hu/tei/educatio/educatio/1997nyar/studies/6szollos/6szollos_hu.html letöltés: 2007-07-23
- Tálás A. (2007): Eladott toszkán falu, új mentsvár. *HVG*. 2007. augusztus 11. XXIX. évfolyam 32. szám. pp. 105-106
- Tolcsvai Nagy G. (2007): *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó. Budapest. pp. 481
- Tomcsányi P. (2000): *Általános kutatómódszertan*, Szent István Egyetem, Gödöllő pp. 14-17.
- Zachár L. (é. n.): *A felnőttképzés rendszere és főbb mutatói*, Országos Közoktatási intézet Honlapja: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=felnottkepzes-zachar-felnottkepzes> Letöltés: 2007-07-09

Testületi szerzős kiadványok:

- 1059/2003/EK rendelet a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájáról
- 1290/2005 EK Tanácsi Rendelet a közös agrárpolitika finanszírozásáról
- 1698/2005 EK Tanácsi Rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról
- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. 1 sz. melléklet: fogalmak
- 2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről
- 2003. évi CVI. törvény a felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. Törvény módosításáról
- 97/2005 (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról
[9eszikzo_hu.html](http://www.9eszikzo.hu), Letöltés: 2007-06-20
- CEC (1988): *The future of rural society*. *Bulletin of the European Communities*. Supplement 4/88

- European Charter for Rural Areas. Council of Europe. Strasbourg. 1996. www.coe.int
- Kisvejte Kistérség vidékfejlesztési stratégiai programja (SAPARD tervhez). I.rész: helyzetfeltárás. Készítette az ORGAN '93 Bt a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium megbízásából. Szekszárd. 1999.
- KSH évkönyv 1972, 2002
- Memorandum az egész életen át tartó tanulásról (2001), Commission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning, Brussels, 30.10.2000. SEC 2000 1832, letölthető: www.oki.hu/eudok.asp.
- MNT (2004) Küldetés Nyilatkozata. A tanulás hatalma. Budapest. http://www.nepfoiskola.hu/MNT_hu/downloads/a1bkuldetesmarta.doc letöltés: 2007-08-14
- Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program, FVM agrár-környezetgazdálkodási tanulmánykötetek, Budapest, 1999, <http://www.fvm.hu/doc/upload/200407/nakp.pdf> Letöltés: 2007-01-17
- The Cork Declaration http://ec.europa.eu/agriculture/rur/cork_en.htm
- Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013, FVM, 2007. szeptember. http://www.fvm.hu/doc/upload/200804/umvp_20080402.pdf

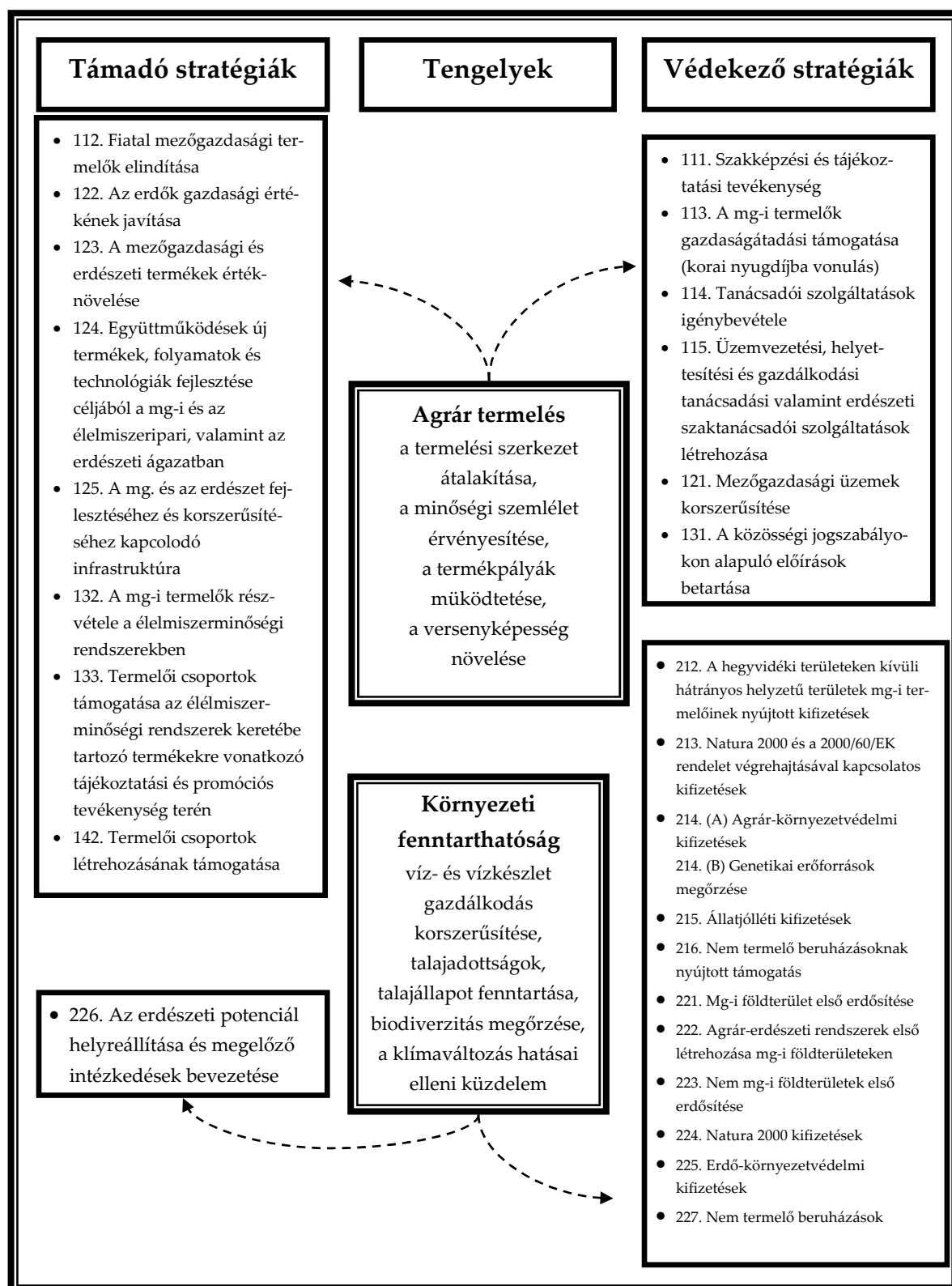
Internetes források:

- Magyar Népfőiskolai Társaság Honlapja: Kis magyarországi népfőiskola történet, http://www.nepfoiskola.hu/MNT_hu/magunkrol_html, letöltés: 2007. 06. 12.
- Magyarországi Slow- food mozgalom Honlapja <http://www.slow-food.hu/>
- Nagyszékely község Honlapja www.nagyszekely.hu
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Honlapja www.nfu.gov.hu

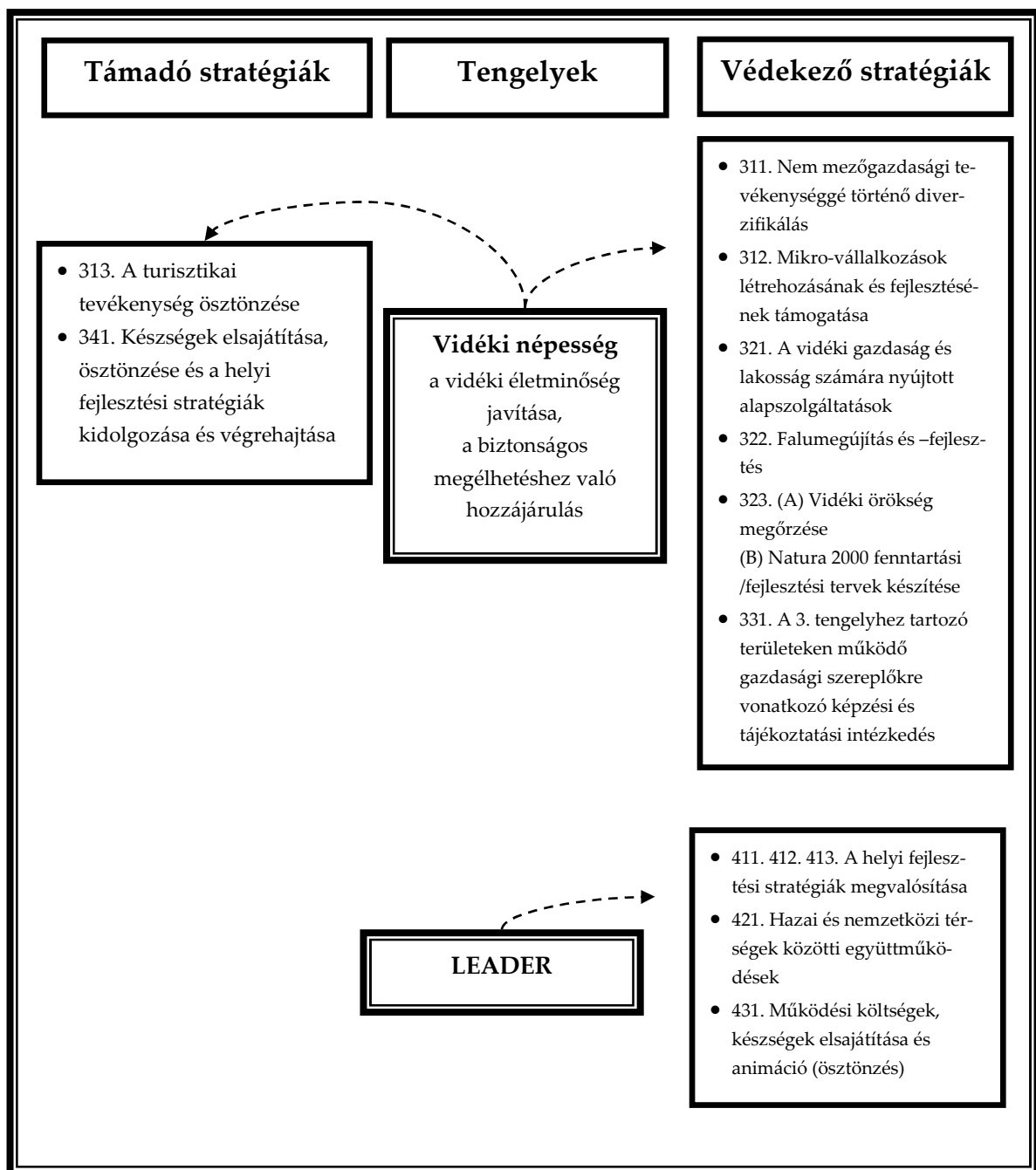
- Sebők László Térképgyűjteménye Online:
<http://sebok1.adatbank.transindex.ro/index.php3>
- Tamási Kistérség Honlapja www.tamasiportal.hu/
- Váti Magyar Regionális és Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság Honlapja
<http://www.vati.hu/static/kisterinfo/>
- www.adressa.no
- www.caplex.no
- www.worldvaluessurvey.org

12.2. A TENGELEKNEK MEGFELELŐ INTÉZKEDÉSEK A STRATÉGIA TÍPUSA SZERINT

Forrás: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

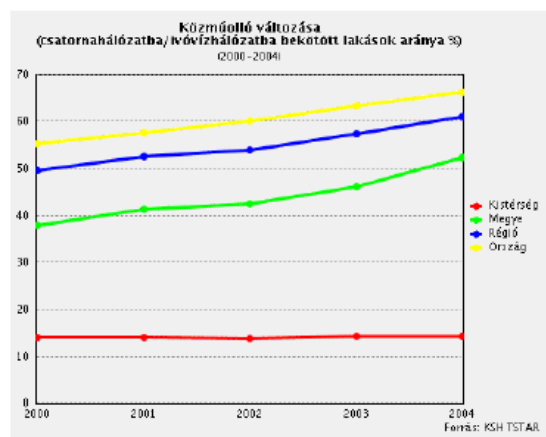
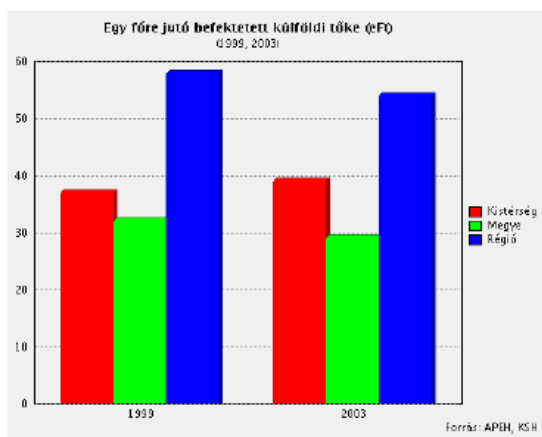
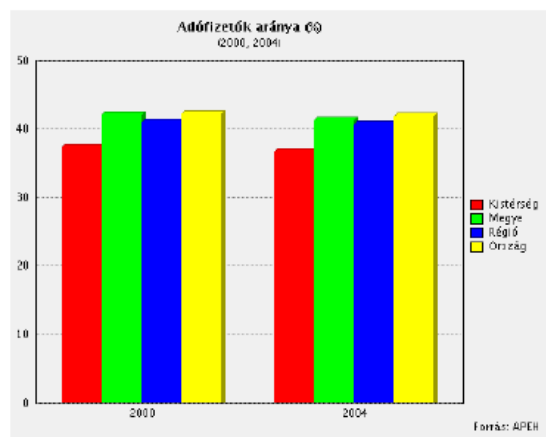
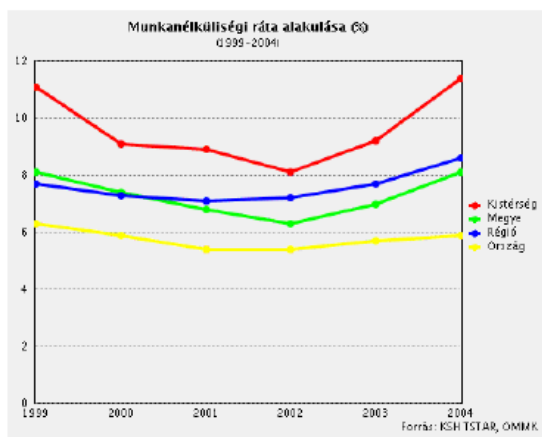
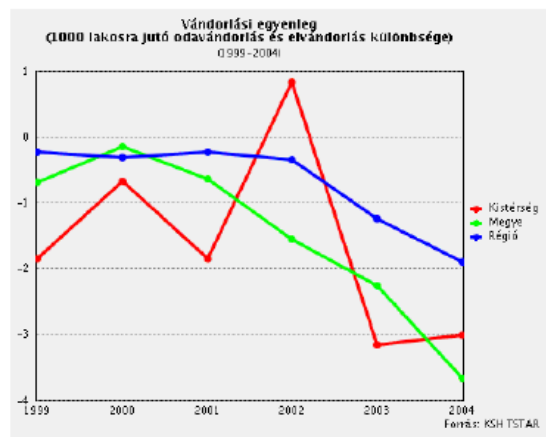
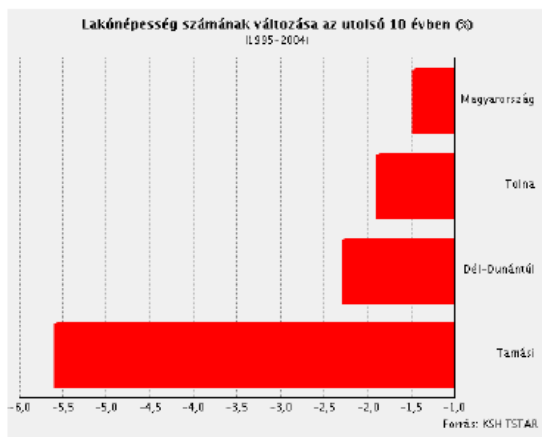

Az ábrán szereplő számozás az egyes intézkedések kódját jelöli.

Az ábrán szereplő számozás az egyes intézkedések kódját jelöli.

12.3. TAMÁSI KISTÉRSÉG BEMUTATÁSA STATISZTIKAI ADATOKKAL

Forrás: <http://www.vati.hu/static/kisterinfo/>

12.4. STRATÉGIAI SWOT DIAGRAM A KISVEJKE KISTÉRSÉGBEN

LEHETŐSÉGEK	
Változást igénylő stratégiai helyzetek	Offenzív stratégiai helyzetek
<ul style="list-style-type: none"> • Képzés, átképzés, oktatás • Térségi és termékmarketing fejlesztése • Egyéni és közösségi együttműködési formák erősítése, bővítése • Információs rendszerek kialakítása, összekapcsolása, széles körű alkalmazása • Vidékfejlesztési, foglalkoztatási és kistérségi menedzserhálózat kialakítása, koordinálása 	<ul style="list-style-type: none"> • Tájjellegű és speciális termék előállítás • Alternatív foglalkoztatás és jövedelemszerzés • Speciális turisztikai termékkínálat (ökoturizmus, farmturizmus) • A szellemi potenciál növelése, koordinálása • A sokszínű táj- és kulturális potenciál kihasználása
GYENGESÉGEK	ERŐSSÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • Termelési integrációk hiánya • Egyoldalú és gazdaságtalan agrártermelési struktúra konzerválódása • Helyi foglalkoztatást biztosító munkahelyteremtés elmaradása • A belső és külső piac további romlása • Piacképtelen termékek, szolgáltatások tartós jelenléte • A helyben képződő források elégtelen szintje 	<ul style="list-style-type: none"> • Sokoldalú és sokszínű termelési és értékesítési kapcsolatok kiépülése • Táj, - természeti- és kulturális adottságok kiaknázására is épülő foglalkoztatás szerkezet kialakulása • Helyi szereplők számának növelése, bevonása a kistérségi fejlesztésekbe.
Defenzív stratégiai helyzetek	Diverzifikációt igénylő stratégiai helyzetek
VESZÉLYEK	

Forrás: Kisvejke Kistérség SAPARD programja

12.5. CSOPORTBEOSZTÁS ALAPJAI A „RURAL DEVELOPMENT IN THE ENLARGED EUROPEAN UNION” CÍMŰ ERASMUS INTENZÍV PROGRAMON

12.5.1. CSOPORTBEOSZTÁS A MARIBORI PROGRAMON 2006-BAN

The different groups will work on the 4 axis of the rural development plan:

Axis 1 <i>competitiveness - investments</i>	Axis 2 <i>competitiveness - human resources</i>	Axis 3 <i>improvement of environment and landscapes</i>	Axis 4 <i>diversification of rural economy</i>
Group 1 Farm products (quality, quantity, cost price production modernization) Technological process (improvement,..) Farm structure (land use, farm size,..)	Group 3 Individual (succession patterns, age structure, education, ...)	Group 5 Positive externalities (contribution of agriculture)	Group 7 Diversification inside farming (forestry, recreation, tourism, food processing...)
Group 2 Vertical organisation (sale, export, new market channels, comprehension in the agri-food chain,..)	Group 4 Institutions and organisations to advise, support and help farmers by farm management and by reform of farm activities	Group 6 Negative externalities (input of agriculture)	Group 8 Diversification outside farming (new employment possibilities)

12.5.2. CSOPORTBEOSZTÁS A FAROI PROGRAMON

The different groups focus on real problems, which are related with the 4 axes of the rural development policy.

problem	related to axis
relation between market and commercialisation	1 competitiveness of farm and forestry sector
environmental management (water, fires, nitrate pollution etc.)	2 environment / land management
human capital and global rural economy	3 diversification, quality of life
association, cooperation and partnerships among farmers and between farmers and other stakeholders	4 leader approach

12.6. NYÁRÁDSZEREDÁN VÉGZETT DIÁKOK HELYZETE

Tanév	Diplomát szerzett	Szülőföldjén maradt				Magyarországra telepedett			Nyugatra vándorolt	
		Össz.	%	Szerzett ismereteit hasznosítani tudó szakmában dolgozik	Tanulmányait folytatja	Össz.	%	Szerzett ismereteit hasznosítani tudó szakmában dolgozik	Össz.	%
1996/97	28	25	89,3	23 92,0	1	3	10,7	2	-	-
1997/98	26	20	76,9	12 60,0	2	5	18,5	5	1	3,8
1998/99	28	25	89,3	17 68,0	-	3	10,7	2	-	-
1999/00	21	19	90,5	18 94,7	-	2	9,5	2	-	-
2000/01	23	22	95,7	18 81,8	1	1	4,3	1	-	-
2001/02	30	26	86,7	17 65,4	2	4	13,3	3	-	-
2002/03	47	47	100,0	39 85,1	3	1	-	1	-	-
2003/04	38	38	100	30 78,9	3	-	-	-	-	-
2004/05	23	23	100	19 82,6	-	-	-	-	-	-
Össz.:	264	243	92,1	193 73,1	12	19	7,2	16	1	0,7

Forrás: <http://www.kertesz.ro/tagozatrol222.html>

12.7. MAGYAR NÉPFŐISKOLAI TÁRSASÁG TAGSZERVEZETEI:
(2002. szeptember 22-én megújított szervezeti tagság alapján)

BÁCS-KISKUN

Kecskeméti Református Népfőiskola
Kiskunhalasi Református
Egyházközség Péter Dénes Népfőiskola
Népfőiskola Jakabszállás
Református Népfőiskolai Alapítvány
Helvécia
TIT Bácskai Egyesület Baja
Vállalkozói és Gazdálkodói
Népfőiskolája Hercegszántó

BARANYA

Dr. Horváth Béla Környezetvédő
Egyesület, Siklós
Baranya megyei Népfőiskolai
Egyesület, Pécs
Kertészek és Kertbarátok Szövetsége,
Kertészeti Népfőiskolája, Pécs
Magyarországi Cigányok Népi
Kulturális Szervezete, Királyegyháza
Ormánság Alapítvány, Drávafok

BÉKÉS

Gyulai Népfőiskola
Örökségünk Sárréten Népfőiskola,
Szeghalom
Cigány Közéleti Népfőiskola,
Békéscsaba

BORSOD-ABAUJ-ZEMPLÉN

Északi Népfőiskolai Hálózat, Edelény
Cigány Népfőiskola, Miskolc
Csereháti Település Szövetség,
Gagyvendégi

Falukollégium Kurityán

Galyasági Településszövetség
Galyasági Népfőiskolai Egyesülete, Perkupa
Gömöri Népfőiskolai Egyesület, Putnok
Sárospataki Népfőiskola Egyesület
Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön

CSONGRÁD

Európai Magyar Fiatalságért Közhasznú
Alapítvány Hódmezővásárhely
Intelligens Faluért Egyesület, Ruzsa
Szegedi Ifjúsági Ház Kht. Ifjúsági Kulturális
Központ
Üdülöhely- és Faluvédő Szépítő Egyesület,
Mártély

FEJÉR

Baracska országos Büntetés Végrehajtó
Intézet
Dunamenti Regionális Népfőiskola,
Dunaújváros
Hantosi Faluvédő és Kulturális Egyesület
Mezőföld Népfőiskolai Társaság, Hantos
Pálhalmi országos Büntetés Végrehajtó
Intézet

GYŐR-MOSON-SOPRON

Gartai Népfőiskola
Apor Vilmos Népfőiskola, Győr
Felpéci Faluszeminárium
Kajárpécért Egyesület
Magyar Műhely Alapítvány, Mezőörs
Népfőiskolai Egyesület Fertőszentmiklós

HAJDÚ-BIHAR

Ady Endre Általános Művelődési
Központ, Nádudvar
Ady Endre Művelődési Központ és
Könyvtár, Polgár
Bihari Szabadművelődési és
Népfőiskolai Egyesület, Berettyóújfalu
Falutörténet-kutató Népfőiskola,
Berekböszörmény
Hajdú-Bihar megyei Népfőiskolai
Tanács Kölcsey F. megyei
Közművelődési Intézet, Debrecen
Hajdúböszörményi Népfőiskolai
Alapítvány
Kék-Kálló Menti Népfőiskolai Társaság,
Derecske
Kelet-magyarországi Népfőiskola
Egyesület, Debrecen
Mácsai Sándor Művelődési Ház, Kaba
Nagyközségi Népfőiskolai Egyesület,
Földes
Nagyrébői Baráti Kör és Egyesület
Sillye Gábor Művelődési Központ és
Közösségi Ház, Hajdúböszörmény

HEVES

Hatvani Polgárok Népfőiskolája
Heves megyei Életreform Népfőiskola,
Eger

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK

Bedekovics Népfőiskola Társaság
,Jászfényszaru
Biogazdálodók Népfőiskolája,
Kunhegyes
Biokultúra Egyesület Biogazdálkodási
Népfőiskolája, Szolnok
Etnikai Népfőiskolai Társaság, Szolnok
Gyórfy István Népfőiskolai
Közalapítvány, Szolnok

Jász-Nagykun Szolnok megyei Népfőiskolai
Társaság, Szolnok
Nagy Ignác Népfőiskolai Társaság,
Jászárokszállás
Nyugdíjasok Egyesülete, Szolnok
Önkormányzati Népfőiskola Ilosvai Varga
István Városi Művelődési Központ,
Kunhegyes
Széchényi István Népfőiskola, Szolnok

KOMÁROM-ESZTERGOM

Magyary Zoltán Művelődési Központ, Tata
Magyary Zoltán Népfőiskolai Társaság, Tata
Majki Népfőiskolai Társaság, Oroszlány

NÓGRÁD

Érsekvadkerti Gazdák Népfőiskolája,
Ipoly Menti Népfőiskolai Társaság,
Balassagyarmat
Községi Önkormányzat, Bánk
Művelődési Kör Népfőiskolája, Erdőkürt
Önkormányzat Nógrádmárcal
Sréter Ferenc Népfőiskolai Egyesület,
Salgótarján
Vitalitas Népfőiskola, Ságújfalu

PEST MEGYE

“Szentandrás” Galgamenti Népfőiskolai
Alapítvány, Galgahévíz
Bessenyei György Népfőiskola, Bugyi
Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség,
Szentendre
Budapesti Fegyház és Börtön, Budapest
Budapesti Székely Kör, Budapest
Evangéliumi Pünkösdi Közösség országos
Cigánymisszió Keresztény Cigány
Népfőiskola
Fényes Szellők Magyar Kollégiumi Társaság,
Budapest
Jerikó Humán Egylet Szent László
Kultúrotthon – Népfőiskola, Budapest

KALOT Nagykáta Népfőiskolai
Egyesület
Országos Széchenyi Kör Hajós Egylete,
Budapest
Széchenyi Casino, Budapest

SOMOGY

BALATON Nyelvstúdió
Honismereti és Természetvédő
Egyesület, Mesztegnyő

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG

“Életerő” Egészségvédelmi
Népfőiskola, Nyíregyháza
Alvégesi Nyugdíjas Népfőiskola,
Nyíregyháza
Balázs Ferenc Beregi Népfőiskola,
Vásárosnamény
Balsai Népfőiskolai Egyesület
Beregi Gazdakör Népfőiskola és
Független Alkotók Társasága,
Tiszaszalka
Blo-PED-MED Bt, Nyíregyháza
Borbányai Népfőiskola, Nyíregyháza
Felső-Tisza-vidéki Népfőiskolai
Társaság, Nyíregyháza
Gergelyiugornyai Gazdakör
Népfőiskola
KALOT Katolikus Népfőiskolai
Szövetség Nyíregyházi Csoportja
Kemecsei Nőegylet
Keresztyén Kalot Népfőiskola,
Nyíregyháza
Kertvárosi Népfőiskola Nyíregyháza
Kisvárdai Várszínház és Művészetek
Házában működő KALOT Népfőiskola
Nyíregyházi Népfőiskolai Egyesület
Nyíregyházi Népművészeti
Népfőiskola
Nyírtassi Kalot Népfőiskola

Vizuális Művészeti és Esztétikai Népfőiskola,
Nyíregyháza
Wesselényi Miklós Bentlakásos Népfőiskola,
Nyíregyháza Butyka

TOLNA

Babits M. Művelődési Ház és Gyermekek
Háza, Szekszárd
Fiatalok Népfőiskolája Ifjúsági Információ
Iroda, Paks
Gerjени Népfőiskola
Hógyészi Népfőiskola
Idősek Népfőiskolája Babits M. Művelődési
Központ, Szekszárd
Kölesdi Népfőiskola
Nagykónyi Népfőiskola
Népfőiskola a Főnixben Városi Művelődési
Központ, Paks
Simontornyai Népfőiskola
Tamási Könyvtári Népfőiskola
Tolna Megyei Népfőiskolai Társaság Tolna
Megyei Önkormányzat Humánszolgálatok
Központja
Uzdi Népfőiskolások Baráti Köre
Sárszentlőrinc Uzd
Zsivora György Népfőiskolai Alapítvány,
Sárszentlőrinc

VAS

Faluház Baráti Kör Győrvár
Honismereti Népfőiskola Ivánc
Kemenessömjénért Alapítvány
Kemenessömjén
TIT Vas megyei Egyesülete Szombathely
Vasi Cigány Népfőiskola Jánosháza
Vasi Táj Népfőiskola Szolgáltató Központ és
Információs Iroda Szombathely

VESZPRÉM

Napraforgó Népfőiskola, Tapolca
Török János Népfőiskola, Tapolca

Várpalotai-Pétfürdői Kertbarátkör

ZALA

Gutorföldi Népfőiskola

Zalai Népfőiskolai Egyesület,

Zalaegerszeg

Forrás: MNT

13. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Doktori tanulmányaim során és értekezésem készítése kapcsán segítséget kaptam a Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítványtól, a „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” című pályázaton keresztül.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Bálint János Tanszékvezető Úrnak, aki témavezetőmként kiemelkedő szerepet vállalt tudományos fokozatszerzésem kezdeményezésében és mindvégig támogatott, segítette munkámat. Kutatási témám megalapozásához nyújtott szakmai felkészítésért, szakmai és erkölcsi támogató segítségükért Dr. Z. Kiss Lászlónak és dr. Juhász Máriának tartozom köszönettel.

A szakmai segítség mellett hálával tartozom családomnak is, akik támogatása és megértése nélkül nem készülhetett volna el ez a munka.